

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM

Természettudományi Kar
Földtudományok Doktori Iskola

Migráció a hazautalások tükrében – fókuszban az elmúlt évtized magyarországi folyamatai

PhD-értekezés

Kajdi László

Témavezető:
Dr. Jarjabka Ákos
habilitált egyetemi docens, intézetigazgató

PÉCS, 2021

TARTALOMJEGYZÉK

Ábrajegyzék.....	3
Táblajegyzék.....	5
1. Bevezetés.....	7
2. A migráció és a hazautalások elméleti háttere.....	12
2.1. Migrációs elméletek.....	15
2.1.1. A migráció kiváltó okait megmagyarázó elméleti keretrendszerek.....	17
2.1.1.1. Makroszintű neoklasszikus közgazdaságtani modellek.....	17
2.1.1.2. Mikroszintű neoklasszikus közgazdaságtani modellek.....	18
2.1.1.3. A szegmentált (vagy duális) munkaerőpiac elmélete.....	20
2.1.1.4. Világrendszer elmélet.....	22
2.1.1.5. A migráció új közgazdaságtana (New Economics of Labour Migration – NELM).....	23
2.1.2. A nemzetközi migráció fennmaradását magyarázó elméletek.....	26
2.1.2.1. Társadalmi tőke elméletek: Hálózatelmélet és Intézményelmélet.....	26
2.1.2.2. Kumulált okság.....	27
2.2. Hazautalások elméleti háttere.....	28
2.2.1. Makroszintű megközelítés.....	29
2.2.1.1. A hazautalások és a fizetési mérleg kapcsolata.....	31
2.2.1.2. A pénzforgalmi infrastruktúra szerepe.....	33
2.2.2. Mikroszintű megközelítés.....	36
2.3. Nemzetközi makroszintű vándorlási és hazautalási folyamatok.....	38
2.3.1. Globális vándorlási és hazautalási folyamatok.....	38
2.3.2. Európai folyamatok a makroszámok tükrében.....	43
2.4. Az elméleti keretrendszerek értékelése a hazautalások szempontjából.....	49
3. Kutatási célok.....	51
4. A kutatás módszertana.....	54
4.1. Nemzetközi folyamatok makroszintű vizsgálata.....	55
4.2. Magyarországi folyamatok mikroszintű vizsgálata.....	57
5. Kutatási eredmények.....	64
5.1. A hazautalásokra ható makroszintű tényezők panelregressziós vizsgálata.....	64

5.2. A magyarországi kivándorlási és hazautalási folyamatok mikroszintű vizsgálata.....	69
5.2.1. A 2016. évi Mikrocenzus migrációra vonatkozó főbb leíró eredményei	71
5.2.2. A Magyarországra érkező hazautalások a fizetési mérleg tükrében	73
5.2.3. A hazautalásokra vonatkozó leíró adatok bemutatása	74
5.2.3.1. A támogatásokat fogadó háztartások jellemzői	75
5.2.3.2. A hazautalások jellemzői	80
5.2.3.3. A küldő személyek jellemzői.....	86
5.2.3.4. Területi eltérések.....	91
5.2.4. A fogadó háztartások oldalán a hazautalásokra ható tényezők bemutatása.....	93
5.2.4.1. A hazautalás fogadásának valószínűségére ható tényezők	93
5.2.4.2. A hazautalás összegének nagyságára ható tényezők a fogadó háztartásoknál	98
5.2.5. Hazautalásokra ható tényezők a küldő személyek oldalán	101
6. Összefoglalás	118
6.1. Konklúziók és kutatási eredmények.....	118
6.2. További kutatási lehetőségek	124
Köszönetnyilvánítás	127
Felhasznált irodalom.....	128
Függelék.....	139
1. Függelék: Mikrocenzus 2016, nemzetközi vándorlás kiegészítő kérdőív	139
2. Függelék: Családi segítségnyújtás adatfelvétel kérdőíve	161

ÁBRAJEGYZÉK

1. ábra: Két ország migrációs keretrendszere és annak kontextusai.....	8
2. ábra: A migráció Jenissen (2007) féle elméleti keretrendszerének sematikus ábrája.....	9
3. ábra: Migrációs elméletek áttekintése.....	16

4. ábra: A külföldi tőkebefektetések (FDI), a hazautalások és a hivatalos segélyek (ODA) globális szintjének alakulása, 1980-2018	30
5. ábra: 1000 főre jutó POS-ok száma járásonként, darab, 2018. február	36
6. ábra: A GDP-hez viszonyított arány tekintetében a legtöbb hazautalást fogadó országok, 2019	42
7. ábra: Vándorlási egyenlegek az Európai Unió országaiban, 2008-2017	44
8. ábra: Az EU-hoz 2004 után országokból az EU 15 országokba érkezők számának és arányának változása, 2000-2019.....	45
9. ábra: Néhány kelet-európai EU tagország kivándorolt népességének aránya a teljes hazai népességhez viszonyítva, 2000-2019.....	46
10. ábra: A nyugat-európai országokba a keleti EU tagállamokból érkezett bevándorlók száma, 2019	47
11. ábra: Az átmenetileg külföldön dolgozók jövedelme a GDP-hez viszonyítva egyes európai országokban, 2018	48
12. ábra: Magyarázó változók várt hatása a hazautalásokra (függő változók)	66
13. ábra: Magyar állampolgárok be- és kivándorlása, 2010-2019.....	69
14. ábra: Ezer lakosra jutó kivándorlók és visszavándorlók száma NUTS2 régióként, 2016	72
15. ábra: A külföldön átmenetileg dolgozó magyar munkavállalók jövedelme, 2010-2019, millió EUR.....	73
16. ábra: A tartósan külföldön dolgozó magyar munkavállalók folyó átutalásai, 2010-2019, millió EUR.....	74
17. ábra: A fogadó háztartások egy főre jutó jövedelmének eloszlása, 2016.....	76
18. ábra: Hazautalásokat fogadó háztartások aránya az összes háztartás között, jövedelmi decilisenként, 2016	78
19. ábra: A fogadó háztartások által kapott támogatások száma a támogatás módja szerint, 2016.....	81
20. ábra: A fogadó háztartások által kapott támogatások összege a támogatás módja és az első számú küldő rezidensége szerint, millió Ft, 2016.....	83
21. ábra: A hazautalások összegének eloszlása a támogatás módja szerint, 2016.	84

22. ábra: A pénzbeli támogatások gyakoriságának és összegének megoszlása, valamint az egy alkalommal átlagosan küldött összegek a küldési alkalmak száma szerint, 2016.....	85
23. ábra: A küldő személyek 2016-ban kint töltött időszakra vonatkozó havi nettó forint jövedelmének eloszlása.....	89
24. ábra: Háztartások eloszlása a hazautalt pénz külföldön szerzett nettó jövedelemhez viszonyított aránya szerint, 2016	91
25. ábra: A külföldön tartózkodó magyarok által küldött 1 főre jutó éves hazautalási összeg néhány európai országban, ezer Ft, 2016	93

TÁBLAJEGYZÉK

1. táblázat: A legtöbb kivándorlóval rendelkező főbb országok 2017-ben (fő)	39
2. táblázat: Főbb országok, ahol a legtöbb bevándorló élt 2017-ben (fő)	40
3. táblázat: Főbb országok, ahová a legtöbb hazautalás érkezett 2019-ben (millió USD)	41
4. táblázat: Az értekezés kutatási keretrendszere.....	54
5. táblázat: A makroszintű elemzés adatforrásai	56
6. táblázat: A mikroszintű elemzéshez felhasznált adatfelvételek főbb adatai.....	59
7. táblázat: A küldött hazautalások összegét magyarázó panelregresszió eredménye.....	67
8. táblázat: Az összes háztartás és a hazautalásokat fogadó háztartások összehasonlítása az anyagi helyzetre vonatkozó mutatók szerint.....	80
9. táblázat: A küldő személyek megoszlása FEOR-csoportok szerint.....	88
10. táblázat: A hazautalásokat fogadó háztartások jellemzői a kivándorlásban érintett más háztartásokhoz képest (Mikrocenzus nemzetközi vándorlás kiegészítő kérdőív, logisztikus regresszió esélyhányadosai)	96
11. táblázat: A hazautalt összeget befolyásoló tényezők lineáris regresszió alapján	99
12. táblázat: A hazautalási hajlandóság vizsgálatára lefolytatott probit regressziók eredményei.....	104
13. táblázat: A Magyarországra küldött hazautalások összegének logaritmusát magyarázó lineáris regresszió becsült együtthatói.....	111

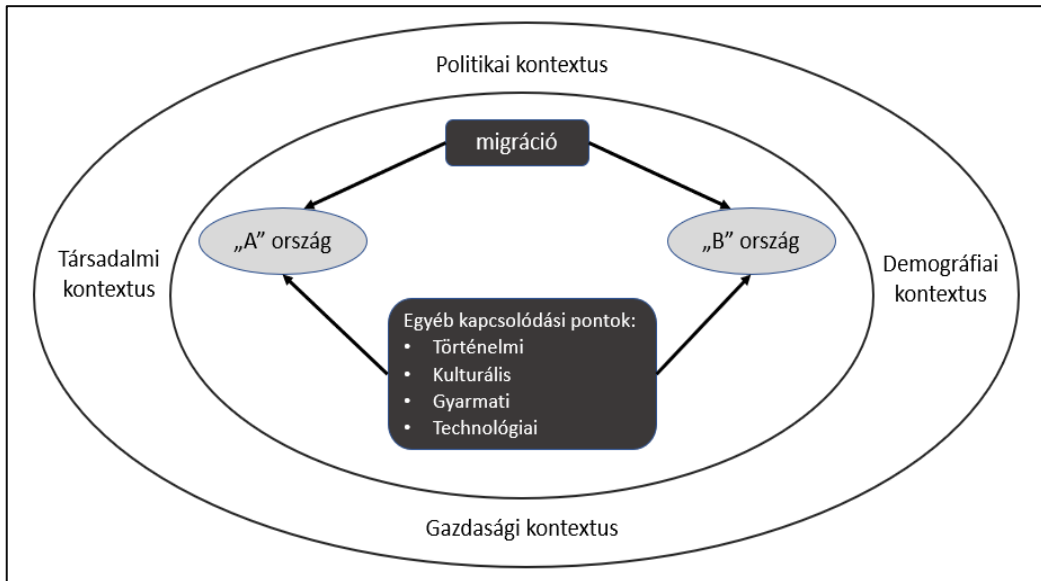
14. táblázat: A Magyarországra küldött hazautalások összegének logaritmusát magyarázó lineáris regresszió becsült együtthatói a hosszú távra kivándorlók körében.....	115
---	-----

1. BEVEZETÉS

A népesség vándorlása szinte egyidős az emberiséggel, azonban a globalizációval, a technológia és így az utazási, valamint az infokommunikációs lehetőségek fejlődésével egyre inkább összeszűkül a földrajzi tér, könnyebbé téve ezt a folyamatot is. Közvetlenül vagy közvetett módon, de a legtöbb ember érintett ebben a jelenségben: egyesek maguk vállalkoznak hosszabb-rövidebb idejű külföldi tartózkodásra, másoknak családtagjaik, barátaik hagyják el szülőföldjüket különböző okok miatt. Mindezek miatt a migráció erősen jelen van a közbeszédben is, elég csak a magyarok elmúlt bő egy évtizedben történt kivándorlására (és visszavándorlására) gondolni: a jelenség interpretációja széles skálán mozog, kezdve „az utolsó kapcsolja le a villanyt, mert úgyis mindenki elhagyja az országot” típusú magyarázatoktól egészen a kivándorlás létezésének elbagatellizálásáig, szinte teljes tagadásáig. Mindez azt is jelenti, hogy talán a korábbiaknál is fontosabb tudományos igényességgel, az elérhető tényadatok segítségével megismerni és magyarázni mind a népesség vándorlását, mind pedig a kapcsolódó pénzügyi folyamatokat. Munkámban erre teszek kísérletet, a migrációt, és ezen belül elsősorban a magyarok közelmúltbeli kivándorlását a külföldön élők által küldött támogatások, a hazautalások tükrében kívánom vizsgálni. Ez tudományos szempontból azért lehet érdekes, mert ugyan a közelmúltbeli kutatások gyakran érintették ezt a témát, mélységében ugyanakkor még feltáratlannak tekinthető. Értekezésemben olyan adatforrásokat használok fel, amelyek korábban nem voltak elérhetőek, azonban segítségükkel sokkal részletesebben láthatjuk a hazai kivándorlás és a hazautalások közötti összefüggéseket.

A migrációnak számos aspektusa van, amit jól mutat Jenissen (2007) ábrája is (1. ábra), aki a főbb elméleti keretrendszereket kívánta szintetizálni. Kritiz-Zlotnik (1992) értelmezését alapul véve egy migrációs rendszerben az országokat nem csupán az emberek mozgása, hanem történelmi, kulturális, gyarmati és technológiai kapcsolatok is összekötik. Mindezen migrációs rendszer pedig nem önmagában, hanem egy meghatározott kontextusban létezik, amelynek politikai, demográfiai, társadalmi és gazdasági elemei vannak.

1. ábra: Két ország migrációs keretrendszere és annak kontextusai

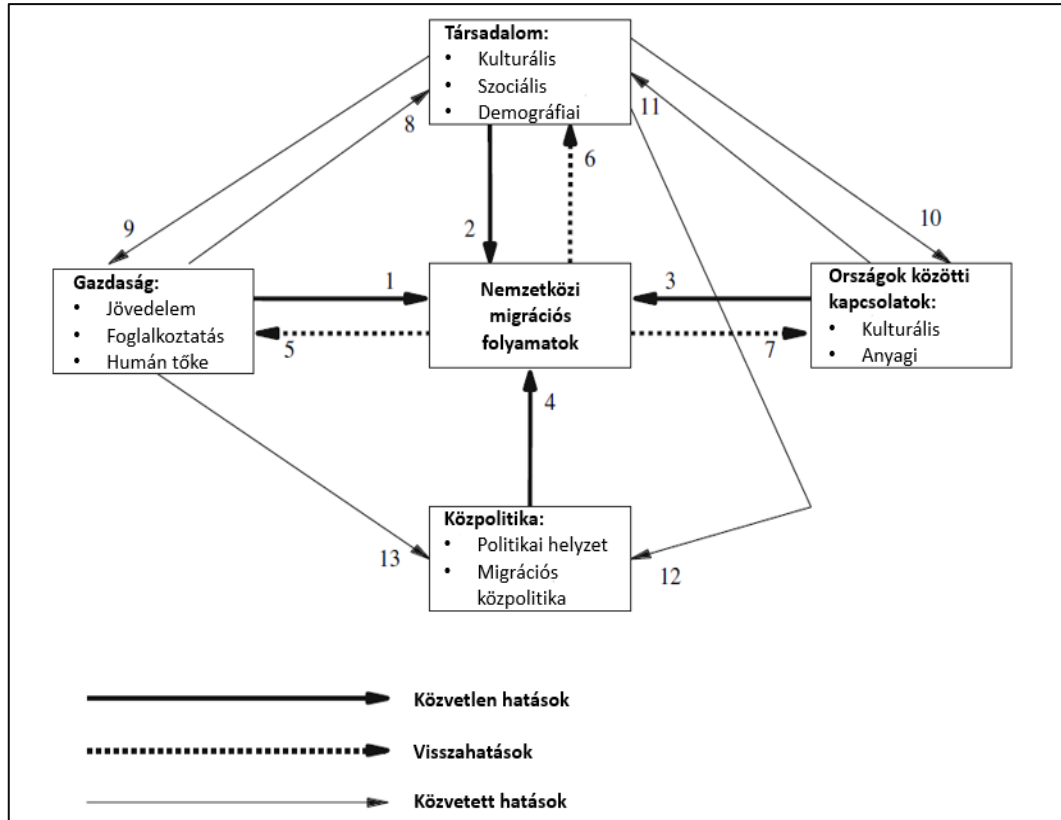

Forrás: Jenissen (2007, 415. o.) alapján saját szerkesztés

Ezt tovább részletezve, és az oksági kapcsolatokat is bevezetve még részletesebb képet kapunk (2. ábra). A nemzetközi migrációt eszerint tehát négy fő tényező, a társadalom, a gazdaság, az országok közötti kapcsolatok és a közpolitika határozza meg, amelyeken belül további alábontás lehetséges. A négy tényezőnek természetesen egyrészt közvetlen hatása van a migrációra, azaz például a jövedelmi különbségek, vagy a demográfiai változások mind erősen befolyásolják a népesség vándorlási folyamatait is. Ezek a tényezők továbbá egymásra is hatnak, valamint magának a nemzetközi vándorlási folyamatoknak is van hatása az egyes tényezőkre (visszahatások). Anélkül, hogy tovább részletezném a keretrendszer elemeit, jelen munka szempontjából elsősorban az 5-tel jelölt visszahatást kell kiemelni, amely a migrációt követően bekövetkező gazdasági visszahatások között a kivándorlók által küldött hazautalásokat is jelenti. Azaz a migrációt valóban komplexen kezelve és értelmezve látható, hogy szorosan kapcsolódnak hozzá gazdasági folyamatok, ezen belül a népesség áramlásával ellentétes irányú tőkeáramlás, aminek számottevő részét képezik a hazautalások.

2. ábra: A migráció Jenissen (2007) féle elméleti keretrendszerének sematikus ábrája

Forrás: Jenissen (2007, 416. o.) alapján saját szerkesztés

A hazautalások növekvő szerepére – mint azt a későbbiekben részletesen is bemutatom majd – több nemzetközi intézmény, így például a Világbank is felhívta a figyelmet. Tanulmányaikban jellemzően azt emelik ki, hogy a hazautalások időben sokkal stabilabb pénzforrások a fogadó ország és háztartások számára, mint a külföldi tőkebefektetéseké (utalva ezzel többek között a 2008-as gazdasági világválság tapasztalataira), valamint volumenük már meghaladja a nemzetközi segélyekét. Különösen a fejlődő országok számára jelenthetnek ezért lényeges devizaforrást, de ahogy arra értekezésemben szintén kitérek majd, Magyarország esetében is számottevő összegekről beszélhetünk.

Magyarország szempontjából meg kell továbbá említeni, hogy a kivándorlásban olyan speciális tényezők is szerepet játszanak, amelyek más országokra nem feltétlenül érvényesek, tehát a nemzetközi folyamatok, elméletek nem alkalmazhatók közvetlenül a hazai helyzet magyarázatára. Itt említhető például az Európai

Unión belüli szabad munkaerőáramlásból fakadó könnyebb mozgás. Emellett az adatok azt mutatják, hogy a magyar munkavállalók nyugati irányú vándorlása a többi keleti Uniós tagállamhoz képest késve indult el. A főbb globális trendek elemzése mellett ezért részleteiben kell látni a magyarországi társadalmi-gazdasági sajátosságokat is.

A számos vándorlásra ható tényező között általánosságban elmondható, hogy kitüntetett szerepet játszanak a gazdasági-jövedelmi jellegű motivációk. Emiatt tehát érdemes a migrációt a hazautalások tükrében vizsgálni, mivel fontos mozgatórugója lehet a kivándorlásnak, nemzetgazdasági hatásai is jelentősek lehetnek és a jelenkor migrációs folyamataiban egyre nagyobb szerepük van. A tudományos kutatás mindaddig leginkább a fejlődő országokra kifejtett hatásra fókuszált ezen a téren, és kevésbé a fejlett államok közötti kapcsolatokra. A nyugati országok közötti népességvándorlás, ezen belül pedig az EU-tagországok közötti migráció vizsgálata tehát némileg a háttérbe szorult, pedig ahogy azt munkámban is bemutatom, a migrációval ellentétes irányú tőkeáramlás, azon belül pedig a hazautalások nagyon is fontos elemét jelentik a teljes képnek. Az elmúlt évek magyarországi folyamatainak részletes elemzése, a hazautalásokra ható tényezők alapos feltárása, és az összefüggések azonosítása a kivándorlással tehát a régió más országai számára is releváns kutatási eredményeket hozhatnak, azaz a téma nemzetközi szinten is érdeklődésre tarthat számot.

Kutatásomat egyrészt szekunder források feldolgozásával végeztem, ami lehetővé teszi a legfontosabb globális trendek, földrajzi kapcsolatok, elméletek azonosítását. Ezt az elsődlegesen makroszintű kutatást egészítem ki a hazai háztartási (mikro szintű) adatok vizsgálatával primer kutatás keretében. Az elmúlt években ugyanis több olyan lakossági adatfelvétel is lebonyolításra került Magyarországon, amelyek a hazautalások témáját érintették. Korábban a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) migrációs statisztikával foglalkozó területén dolgozva részletes rálátásom adódott a nemzetközi vándorlási folyamatokra. Ezt követően a Magyar Nemzeti Bank (MNB) pénzforgalmi területén pedig a határon átnyúló fizetéseket, azon belül a hazautalásokat és azok technológiai, üzleti, szabályozási hátterét is alkalmam volt alaposan megismerni. 2017-ben pedig magam is részt vettem az MNB részéről a KSH által lefolytatott Családi segítségnyújtás adatgyűjtés megtervezésében, előkészítésében, amely igazi nóvum abból a szempontból, hogy az első hazai, kifejezetten a hazautalásokra fókuszáló projekt volt. A háztartási adatfelvételek mélyreható elemzésével tehát szándékaim szerint olyan eredményeket tudok bemutatni, amelyekre korábban nem volt ilyen részletességű empirikus bizonyíték. A rendszeresen elérhető, ám a disszertációban is bemutatott számos oknál fogva a

hazautalások témájában csak korlátozottan használható fizetési mérleg adatok mellett így olyan további források, eredmények is elérhetővé válnak kutatásom által, amelyek a külföldön tartózkodó magyarok által küldött támogatások motivációit, szociodemográfiai hátterét is feltárják.

Értekezésemben először az elméleti hátteret mutatom be, amelynek keretében számba veszem a főbb migrációs elméleti keretrendszereket, és azok relevanciáját a hazautalások szempontjából. Emellett áttekintem a hazautalásokkal kapcsolatos eddigi főbb kutatási eredményeket is, amelyekre saját kutatásom eredményeinek értékelésénél is hivatkozok. A harmadik fejezetben a kutatási kérdéseimet, valamint az azokkal kapcsolatos hipotéziseimet írom le, azaz azt, hogy a jelen értekezésben bemutatott kutatásaimtól pontosan milyen eredményeket várok, mik voltak a célkitűzéseim. A következő fejezetben a felhasznált adatokat és az alkalmazott módszertant mutatom be. Az ötödik fejezetben az eredményeket prezentálom, alapvetően két fő részre bontva: egyrészt a szekunder kutatás keretében, makro szinten gyűjtött adatokat és panelregressziókat leírva, amelyekkel elsősorban a globális folyamatokra fókuszálok. A másik fő alfejezetben pedig az elmúlt évtized magyarországi folyamatait mutatom be részletesen a primer kutatásom keretében végzett adatelemzéssel. Az értekezés végén pedig összefoglalom kutatási eredményeimet, visszaulva a harmadik fejezetben bemutatott célkitűzésekre, kutatási kérdésekre és hipotézisekre, valamint felvázolom a lehetőségeket a további kutatási tevékenységre ebben a témában.

2. A MIGRÁCIÓ ÉS A HAZAUTALÁSOK ELMÉLETI HÁTTERE

A migráció jelensége végig kíséri az emberi történelmet, azonban a népesség vándorlásának jellege és célja, valamint a fogadó területek hozzáállása a beáramláshoz folyamatosan változott az idők folyamán. A migrációt történeti szempontból közelítve Harzig-Hoerder (2009) több fő szakaszt is elkülönít kezdve a homo sapiens kivándorlásától Afrikából, a skandináv vagy a kínai migrációs eseményeken át a jelenkorig. Jelen értekezés szempontjából elsősorban nyilvánvalóan az időben közelebbi folyamatok játszanak fontosabb szerepet, így:

- 16-19. század: A korszakot az iparosodás jellemzi, és továbbra is a fejlett Európából történő kivándorlás, amelynek öt fő célpontja Argentína, Ausztrália, az Egyesült Államok, Kanada, Új-Zéland. Ahogy Puskás (1984) bemutatja, ez a folyamat jelentős mértékben érintette az egykori Osztrák-Magyar Monarchiát is, ahonnan a folyamatos növekedés után az első világháború előtti években már évi körülbelül 200 ezer fő vándorolt az Egyesült Államokba.
- 20. század első felében a migráció erősen korlátozott volt, elsősorban a két világháború és a gazdasági világválság miatt.
- 1950-től kezdődött a posztindusztriális migráció és a dekolonizáció időszaka, amikortól a népesség vándorlásának iránya megfordul és főleg a (akár csak regionális szinten) fejlett országokat célozza a fejlődő országokból. Ennek következménye, hogy a korábbi fő fogadó országok mellé felzárkóznak például Nyugat-Európa államai és az Öböl országok is. Az új korszak fontos jellemzője, hogy míg korábban a terület nagysága volt elsődlegesen meghatározó, azaz a sűrűn lakott Európából olyan gyéren lakott területek irányába indultak a gyarmatosítók és telepések, mint Amerika, addig mára a tőkeintenzív országok vonzzák a bevándorlókat. Ezzel együtt egyre általánosabb lett a migrációval ellentétes irányú tőkeáramlás, amely több formában is megvalósulhat. Így a multinacionális vállalatok befektetései mellett a tőkeáramlások fontos részét képezik a külföldön tartózkodók által küldött hazautalások.

Kérdéses ugyanakkor, hogy a legutolsó, posztindusztriális szakasz napjainkig egyetlen folyamatos periódusnak tekinthető-e. Van Mol és de Valk (2016) például az európai migrációra vonatkozóan a posztindusztriális időszakot további három szakaszra bontja. Az 1950-es évektől 1974-ig terjedő periódust a vendégmunkások beáramlása jellemezte, akik gyakran a korábbi gyarmatokról érkeztek, és eredetileg

csak ideiglenesen tartózkodhattak volna a fogadó országokban. Az olajválságtól kezdve az 1980-as évekig a migráció korlátozása volt az általános trend, mivel az ipari termelés bővülése (vagy gyakran visszaesése) már nem igényelte a külföldi olcsó munkaerőt. Az 1990-es évektől a vasfüggöny lehullásával aztán a kontinensen belüli népességmozgás erősödött fel, ami részben a kelet-európai országok fokozatos gazdasági integrációjának volt az eredménye. Ezt a folyamatot aztán a későbbiekben az Európai Unió (EU) keleti bővítése tovább erősítette.

A politikai-gazdasági változások mellett azt is meg kell említeni, hogy az elsősorban az elmúlt 1-2 évtizedben rendkívül felerősödött globalizáció az élet sok más területe mellett a népességvándorlás jellemzőit is teljesen megváltoztatta. Egyrészt a technológia és a közlekedési rendszerek (elsősorban a repülés és nagysebességű vonatok) fejlődésével manapság sokkal egyszerűbb utazni, összeszűkült a földrajzi tér. Elég arra gondolni, hogy a rendszeres nagysebességű vasúti közlekedés, az európai szinten összehangolt autópálya fejlesztések és közúti közlekedési folyosók, valamint a fapados repülőjáratok korábban a magyar kivándorlók akár Európa olyan részeiről is viszonylag gyorsan és olcsón haza tudnak térni egy nap alatt, ahonnan az ezredforduló idején ezt csak több nap vagy jelentős költségek árán tudták volna megtenni. Ennek hatása pedig természetesen megnyilvánulhat a migrációs tervek megvalósításában is, azaz manapság már sokkal kisebb horderejű döntést jelent például a németországi munkavállalás, mint korábban.

A technológia fejlődése ugyanakkor más területekre is kihat. Ha a magasabb jövedelmeket, illetve az ezek révén küldhető hazautalásokat vesszük figyelembe, akkor ezen a téren is ugrásszerű fejlődést láthatunk. A nehézkes, napokig tartó és költséges banki átutalások, a gyakran drága készpénzátutalási szolgáltatások vagy a kérdéses megbízhatóságú informális pénzküldési módok helyett ma már egy sor olcsó és gyors elektronikus pénzküldési mód áll rendelkezésre. A hazautalások ugyanis számos szolgáltatónak üzleti lehetőséget is jelentenek az ügyfelek szerzésére, valamint a korábbi készpénzes tranzakciók becsatornázására. Ennek egyik példája lehet a Facebook kezdeményezése a Libra projekttel (Libra Association 2020), amelynek egyik deklarált célja – az egyéb, a társaság számára hatalmas üzleti hasznot jelentő, de kevésbé kommunikált szempontok mellett – hogy az eddig a banki szolgáltatásokat nem elérő („unbanked”) népességnek is pénzügyi, ezen belül elsősorban elektronikus fizetési, pénzküldési megoldásokat biztosítson. Azaz a történelmi folyamatok, kiegészülve a technológiai fejlődés adta lehetőségekkel azt eredményezik, hogy a magánszemélyek által küldött hazautalások volumene is jelentős mértékben nőtt az elmúlt egy-két évtizedben.

Szintén a mai kor globalizációs folyamatainak következménye, hogy a migráció talán még kevésbé homogén jelenségként írható le, mint korábban: egyszerre létezik egymás mellett a fejlődő országokból alacsony munkapozíciókba, de legálisan érkezett munkavállalók csoportja, az illegális munkavállalókkal (lásd mexikói munkások tömegei az Egyesült Államokban), a magasan kvalifikált, jó fizetésért dolgozó, kozmopolita szakemberekkel, vagy a háborúk elől menekülőkkel. Azaz az infrastrukturális lehetőségek, a társadalmi mobilitás olyan csoportok előtt is megnyitotta a migráció lehetőségét, akik számára ez korábban nem volt elérhető, akár gazdasági, akár politikai-társadalmi okok miatt.

Az EU-n belül pedig még árnyaltabb a helyzet, mivel a keleti bővítés óriási munkaerőforrást jelentett a fejlettebb nyugati országok számára, azonban a szabad munkaerőáramlás 2014-ig csak országonként eltérő korlátozásokkal valósult meg. Azt is meg kell említeni azonban, hogy Romániából és Bulgáriából a mediterrán országokba (főleg Olasz- és Spanyolországba) már a két ország 2007-es EU-s csatlakozása előtt is nagy tömegű munkaerő vándorolt, jellemzően bilaterális megállapodások alapján. Ezt az egyébként is összetett, soktényezős helyzetet pedig tovább bonyolították az egyes országok társadalmi, politikai reakciói a megnövekedett EU-n belüli munkaerő-áramlásra. Ahogy a brexit-kampány egyik fő témája is a bevándorlás és annak foglalkoztatási hatásai voltak (Kajdi et al. 2019b), úgy Ausztria részéről is fontos kérdés volt az elmúlt években például a munkanélküli segélyek szigorítása, amely közvetlenül érintette a magyar munkavállalókat is, közöttük kiemelten a határmenti ingázókat.

Az EU-n belüli szabad munkaerőáramlás egyúttal arra is rávilágít, hogy nem csupán a jövedelmi különbségek a meghatározóak a kivándorlásról született döntéseknél. Elegendő arra gondolni, hogy a kelet-nyugati irányúnál jóval kisebb mértékű a déli-északi migráció, pedig itt is jelentős eltérések azonosíthatók a bérszínvonalban. Hasonlóan nehéz ilyen leegyszerűsítés mellett megmagyarázni, hogy a közelmúltbeli magyar kivándorlás miért koncentrálódik Ausztria, Németország és az Egyesült Királyság irányába.

Magyarország helyzete emellett a migráció szempontjából már az EU-csatlakozás előtt is sok szempontból speciális volt. Trianon és az azt követő terület-elcsatolások miatt jelentős a magyar diaszpóra a környező országokban. Ezekből a régiókból (elsősorban Erdélyből) az elmúlt évtizedekben számottevő mértékű bevándorlás is történt Magyarországra, ami demográfiai szempontból enyhítette a párhuzamosan zajló nyugati irányú kivándorlást. Az 1956-os forradalom utáni kényszerű kivándorlás, az ezt követő szocializmus zártsága miatt pedig Magyarország a poszt-indusztriális migráció kezdeti szakaszában a világtól nagyban eltérő pályát járt

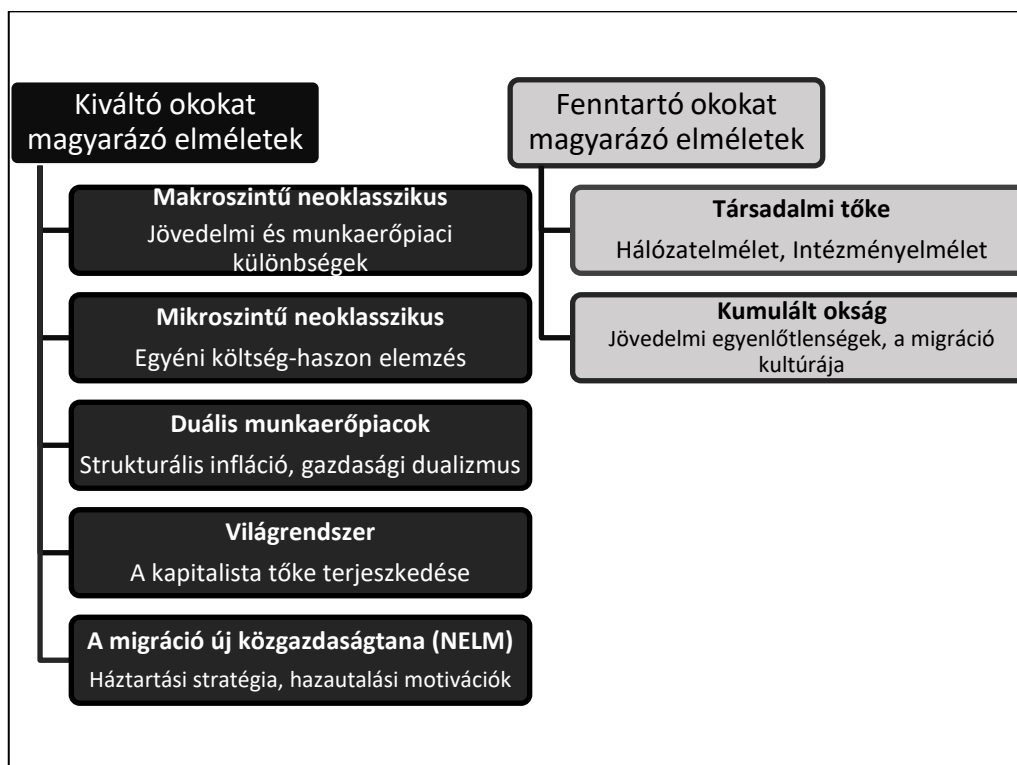
be, és jellemzően a szocialista országok közötti államközi szerződések keretében szerveződött a népesség áramlása (Melegh-Sárosi 2015; Puskás 1991).

A fenti történeti áttekintés azért lényeges, mert segít megérteni a migrációhoz és a hazautalásokhoz kapcsolódó elméletek sokszínűségét is. Sokan próbálták megmagyarázni a népesség vándorlásának mögöttes okait, jellemzően egy-egy szempontot, bizonyos elemeket kiragadva, fókuszba helyezve. Mindez egyúttal azt is jelenti, hogy nem lehetséges egyetlen, mindent megmagyarázó elméletet kiválasztani sem a népességvándorlás, sem a hazautalások esetében. Ezért az alábbiakban áttekintem a főbb elméleteket, értékelve azokat a vizsgált téma szempontjából. Az első alfejezetben a legfontosabb migrációs elméleteket mutatom be aszerint csoportosítva őket, hogy a vándorlás kiváltó vagy fenntartó okait kívánják magyarázni. Ezt követően a második alfejezetben a hazautalásokhoz kötődő főbb elméleti kutatásokat, és módszertani, definíciós problémákat tekintem át. A harmadik alfejezetben a nemzetközi (makroszintű) vándorlási és hazautalási folyamatokról adok áttekintést, végül pedig a kutatásom tükrében értékelem az elméleteket, azaz arra fókuszálok, hogy ezek a keretrendszerek mennyire relevánsak a választott témám szempontjából.

2.1.1. Migrációs elméletek

A népességvándorlás gazdasági hatásainak vizsgálata előtt először azt érdemes áttekinteni, hogy egyáltalán milyen kiváltó és fenntartó okok állhatnak a migráció jelensége mögött. Mivel számos befolyásoló tényező azonosítható, így többek között háborúk, természeti katasztrófák, politikai okok, regionális gazdasági és jövedelmi különbségek, vagy egyéni ambíciók és életutak, így ennek megfelelően több elmélet is született a mögöttes okok magyarázatára. Ezen elméleti keretrendszerek vizsgálata a geopolitika szempontjából azért lehet releváns, mert lehetővé teszi annak meghatározását is, hogy az állam milyen módon tud beavatkozni ezekbe a folyamatokba, milyen jellegű intézkedésekkel tudja befolyásolni vagy szabályozni a migrációt. Azaz nem pusztán a folyamatok megfigyelésére adnak lehetőséget, hanem arra is, hogy a helyzetre válaszul az adott ország aktívan képes legyen befolyásolni a vándorlási folyamatokat és ezáltal javítani geopolitikai pozícióit.

3. ábra: Migrációs elméletek áttekintése

Forrás: Saját szerkesztés

A mögöttes tényezőket lényeges lehet megvizsgálni a küldő- és célországok szempontjából egyaránt, mivel ezeknél nyilvánvalóan más és más érdekek húzódnak meg. Küldő országnak egyaránt tekintheti egy kormány a kivándorlást veszélynek, amely gyengítheti az adott ország demográfiai viszonyait, vagy a képzett munkaerő, az „agyelszívás” révén a humán tőkét. Lehetséges ugyanakkor az is, hogy a küldő pozícióban lévő országok vezetői inkább lehetőségként tekintenek a migrációra, mint olyan folyamatra, amelyen keresztül például a hazautalások révén számottevő külső tőkeforrásokhoz juthat a hazai gazdaság, illetve a humán tőkéje is nő a visszatérő emigránsok külföldi tapasztalatainak felhasználásával. Tekintheti egy ország a kivándorlást a hatalmi befolyási övezetének kiterjesztésének is, mivel jelentős emigráns populációja révén hatással lehet más állam(ok) politikai életére, társadalmi-gazdasági döntéseire.

Ehhez hasonlóan a fogadó országok oldaláról is eltérő megközelítések lehetségesek, értékelhetik a bevándorlást gazdasági szempontból a beáramló olcsó munkaerőt kihasználva, a humán tőke szempontjából, azaz a külföldiek által behozott szaktudást kiaknázva, de tekinthetik a fiatal bevándorlók által jelentett demográfiai

előnyöket is elsődlegesnek. Ugyanakkor veszélyként is felfogható a nagyszámú külföldi jelenléte az országban, amely egyaránt hordozhat magában politikai, gazdasági vagy társadalmi jellegű kockázatokat is. Az általában fejlettebb célországok szintén felhasználhatják a migrációt geopolitikai hatalmi befolyásuk növelésére. A bevándorlók kulturális identitásának formálásával hatással lehetnek a küldő országokkal folytatott külpolitikai kapcsolataikra, de a munkaerő beáramlásának engedélyezése alkueszközként is használható, amennyiben az adott ország tőkeerős vállalatai előtt szeretné megnyitni a migránsokat küldő - jellemzően fejletlenebb – országok piacait.

Az alábbiakban a témában az egyik alaplőmőnek tekinthető Massey et al. (1998) felosztása alapján tekintem át a főbb elméletek jellemzőit, felhasználva Sik (2012) szintén ezen könyv alapján készült jegyzetét.

2.1.2. A migráció kiváltó okait megmagyarázó elméleti keretrendszerek

A migráció kiváltó okainak magyarázatára szolgáló elméletekkel kapcsolatban fontos tehát megjegyezni, hogy nem alkalmazható általános, mindenre magyarázatot adó törvényként egyik keretrendszer sem, az egyes elméletek érvényességét jelentősen befolyásolhatják a vizsgált országok vagy területek sajátosságai, az ezek közötti népességmozgások jellege és volumene.

2.1.2.1. Makroszintő neoklasszikus közgazdaságtani modellek

A makroszintő neoklasszikus közgazdaságtani modellek talán a leginkább közismert magyarázó keretrendszerek. Alapvetésük, hogy a migráció oka a küldő és fogadó területek közötti jövedelmi és munkaerőpiaci különbség (Lewis 1954). Ezen keretrendszerben az alacsony jövedelmi szintő, sok munkaerővel rendelkező küldő országból áramlik a népesség a magasabb jövedelmi szintő, de kevésbé munkaintenzív célországba. Ha a küldő országban munkaerőtöbblet van, akkor a kivándorlás alternatív költsége nulla, nincs csökkenés a termelékenységben és a bérek sem változnak. Amennyiben nincs munkaerőtöbblet a kivándorlók országában, akkor mivel a célországba beáramló többletmunkaerő révén csökkennek, míg a küldő országban a kivándorlók miatt növekednek a bérek – azaz a két ország közötti jövedelmi különbség csökken – így hosszú távon beáll az egyensúlyi állapot és megszűnik a nemzetközi vándorlás, mivel az ennek motorjaként funkcionáló kereseti differenciák eltűnnek.

Fontos megállapítás a neoklasszikus makromodellekben az is, hogy a munkaerővel ellentétes irányban tőke áramlik vissza a küldő országokba hazautalások formájában (Harris - Todaro 1970). A migrációra tehát csak a munkaerőpiacnak van hatása, más gazdasági tényezőknek nem, azaz a munkaerőpiaci szabályozás és

közpolitikai intézkedések bevezetése révén az egyes kormányzatok képesek lehetnek kontrollálni a ki- és bevándorlást.

Alapvetően elmondható, hogy ezek az elméletek elsősorban a potenciális migráció vizsgálatánál lehetnek hasznosak, mivel alapfeltevésük egy politikai és jogi korlátok nélküli világ. A való életben azonban ezek a megfontolások több okból sem működnek. Egyrészt ebben a koncepcióban nehezen magyarázható az a jelenség, hogy több, egyébként azonos mértékben alacsony jövedelmi szinttel rendelkező országot vizsgálva eltérő a kivándorlás mértéke. Sjaastad (1962) például az Egyesült Államokbeli vándorlási adatokon keresztül mutatta meg, hogy az egyes területek, államok közötti jövedelmi különbségek ellenére, akár hasonló ellenirányú migráció is lehet, csak éppen más társadalmi csoportok, más munkapozíciókba mozognak. Emellett más empirikus adatok azt mutatják, hogy a migránsok nem mindig azt a célországot választják, ahol a legmagasabbak a bérek, illetve a népességmozgás gyakran már az előtt megszűnik, hogy a két ország közötti jövedelmi különbségek eltűnének. Megfigyelhető az is, hogy bár a célország jövedelmi szintjének emelkedése növeli a beáramló munkaerő volumenét, ugyanez fordítva nem érvényes: a reálbérek csökkenése nem feltétlenül hat csökkentőleg a bevándorlásra. Gyakran az informális szektort sem veszik figyelembe a modellek, ahogy azt Villareal - Blanchard (2013) mexikói kutatása bizonyította, annak ellenére, hogy ez jelentősen torzíthatja a munkaerőpiacot. A demográfiai szempontoknak szintén lehet hatása a migrációra, azonban ezek sem szolgálnak kizárólagos magyarázattal: egyrészt az egyéni döntés szintjén nincs jelentősége egy ország termékenységi viszonyainak, másrészt a vándorlási folyamatokat áttekintve nem a legnagyobb munkanélküliséggel rendelkező országok a legfontosabb küldő régiók.

2.1.2.2. Mikroszintű neoklasszikus közgazdaságtani modellek

Az aggregált folyamatokat alapnak tekintő elméletekkel szemben ez a modell az egyéni, mikro szintű döntéseket helyezi előtérbe. Ezen keretrendszerben a potenciális migránsok költség-haszon elemzést végeznek a kivándorlással kapcsolatban és ha a várható haszon meghaladja a feltételezhető költségeket, akkor elhagyják lakhelyüket. Az emberek alapvetően azt keresik, hogy képességeiket (azaz humán tőkéjüket) hol tudnák a legproduktívabban befektetni (azaz hol kapják a legmagasabb fizetést), és ezt korrigálják annak a valószínűségével, hogy munkát találnak. Azonban a másik oldalon megvizsgálják azt is, hogy a migráció érdekében milyen befektetéseket kell eszközölniük: például utazási költségek; annak az erőfeszítése, hogy beilleszkedjünk egy új kultúrába és új nyelvet tanuljunk meg; az otthoni személyes kapcsolatok megszüntetése és újak kiépítése a célországban. Az olyan

egyéni humán tőke, amely pozitív hatással van az egyén által elérhető jövedelemre, ill. a foglalkoztatás valószínűségére (pl. iskolázottság), továbbá az olyan egyéni tényezők, társadalmi körülmények vagy technológiák, amelyek csökkentik a migráció költségét, pozitív hatással vannak a kivándorlás valószínűségére. A két tényező különbsége adja meg a migráció potenciális nettó hasznát és az emberek ez alapján hoznak döntést a kivándorlásról.

Képlettel ugyanez a következőképpen fogalmazható meg (Massey et al. 1998: 20. o.):

$$ER(0) = \int [P_1(t)P_2(t)Y_d(t) - P_3(t)Y_0(t)] e^{-rt} dt - C(0)$$

ahol

- ER a migráció nettó haszna az elindulás előtti t_0 időpontban;
- $P_1(t)$: annak a valószínűsége, hogy a migráns elkerüli a deportálást a célországából (legális migráció esetén egyenlő 1-gyel)
- $P_2(t)$: annak a valószínűsége, hogy a migráns munkát talál;
- $Y_d(t)$: munkavállalás esetén szerzett jövedelem;
- $P_3(t)$: annak a valószínűsége, hogy a migráns saját országában munkát találna;
- $Y_0(t)$: a migráns saját országában elérhető jövedelme;
- r : diszkontráta;
- $C(0)$: a vándorlás összes költsége.

Ez egyúttal azt is jelenti, hogy ugyanazon kivándorló ország egyes személyei között jelentős egyéni különbségek jelentkezhetnek, teljesen eltérő lehetőségek lehetnek a kivándorlásra. A kormányzatoknak emellett lehetőségük van közpolitikai intézkedésekkel hatást gyakorolni a vándorlási folyamatokra, ha a bér- és/vagy foglalkoztatottsági szinteket befolyásoló lépéseket tesznek vagy növelik a migráció költségét.

Todaro (1969, 139. o.) a vidékről városokba történő költözés példáján keresztül vizsgálta a kérdést és kétszintű folyamatot azonosítva tovább árnyalta a képet: 1. a vidéki munkavállaló a városba érkezvén először átmeneti, rosszabbul fizetett állást kap (a „hagyományos” szektorokban); 2. a munkavállaló állandó, jól fizető állást szerez a „modern” szektorokban. Azaz a vándorlás nem feltétlenül egy egyszeri változást jelent a jövedelmi különbségekben és migrációs költségekben, ez egyúttal rámutat ezen keretrendszer korlátaira is.

2.1.2.3. A szegmentált (vagy duális) munkaerőpiac elmélete

Az elmélet kidolgozását leginkább Piore (1979) nevéhez kötik, bár az, hogy a munkaerőpiac nem minden esetben képes önmagát automatikusan korrigálni már jóval korábban megjelent, például Pigou-nál (Leontaridi 1998 67. o.). Az elgondolás szerint a nemzetközi vándorlást alapvetően nem az egyéni szintű döntések, hanem az ipari gazdaságok munkaerő iránti kereslete mozgatja, azaz a toló („push”) erőknek, mint az alacsony jövedelmek vagy munkanélküliség a küldő országban, nincs meghatározó szerepük. Ez abból is következik, hogy számos társadalmi tényező eredményeként a bérek jellemzően alacsony szinten stabilizálódnak a bevándorlók számára. A bevándorlók munkájával szembeni keresletet – és ezen keresztül a migrációt – az alábbi főbb tényezők hajtják:

- **Strukturális infláció:** A munkáltatók által ajánlott bérek nem alapulhatnak kizárólag a piaci folyamatokon, mivel az embereknek konkrét elképzeléseik vannak arról, hogy adott társadalmi státuszú és presztízsű munkához milyen jövedelem tartozik. Emellett természetesen egyéb tényezők, például a szakszervezetek alkupozíciója vagy állami szabályozások is befolyásolhatják a jövedelmeket. Ebből következően, ha alacsony presztízsű munkákba keresnek munkaerőt, akkor nem biztos, hogy a piaci mechanizmusok működnek és megoldás a béremelés, mivel ez esetleg ellenkezne a társadalmi szabályokkal és elvárásokkal és így a magasabb pozícióban lévő munkavállalók is fizetésemelést követelnének (Joly 2000). Magyar viszonylatban is gyakran felmerülő releváns példa, hogy az egészségügyi dolgozók bizonyos csoportjainak béremelésénél nem csupán a bérek abszolút mértéke változik, hanem az egyes csoportok (például az egészségügyi szakdolgozók és a tapasztaltabb szakorvosok) relatív jövedelmi különbségei is, és a bérdifferentia jelentős változása sértheti egyes csoportok érdekeit, illetve a társadalom elvárásait, ezért részükről is követelményként merülhet fel a béremelés. Ezt a folyamatot hívják strukturális inflációnak, amire elméletileg megoldást jelenthet a külföldi munkaerő behívása is, akik elfogadják az alacsonyabb szintű béreket.
- **Motivációs problémák:** A gyakorlatban a munkavállalási döntéseknél nem csak jövedelmi szempontok játszanak szerepet, hanem például a környezet elismerése is, azaz, hogy társadalmi státuszukat fenntartsák vagy erősítsék. Az alacsonyabb pozícióban dolgozók esetében azonban viszonylag kevés lehetőség van a társadalmi mobilitásra, azaz a ranglétrán történő előrelépésre és nincs megőrzendő társadalmi elismerés, ezért csökkenhet a motivációjuk. Ez a helyzet bármilyen munkaerőpiacra érvényes, mivel nem lehet

egyszerűen megszüntetni a legalacsonyabb szintű pozíciókat, de ha ez lehetséges lenne, akkor is fennállna a probléma, mivel ez esetben a második legalacsonyabb presztízsű munkák válnának legalacsonyabb szintűvé. Ezért a hazai munkaerő alkalmazása esetén ez a probléma mindig fennáll, azonban a bevándorló munkásoknak jellemzően jóval kisebb elvárásaik vannak és elsősorban a megszerezhető jövedelmeket tartják szem előtt, amivel az otthoniakat tudják támogatni. Ezt erősítheti az is, ha a bevándorlókat fogadó országban az adott kereset viszonylag alacsony, azonban a küldő országban ugyanez a jövedelmi szint már csak a társadalom felsőbb csoportjai által elérhető, azaz a hazaküldött összeg révén még így is elérhető a bevándorló számára a magasabb társadalmi státusz.

- **Gazdasági dualizmus:** A munkaerőpiacot kettéosztja az, hogy a tőkével rendelkezők jellemzően a hosszú távon viszonylag állandó szintűnek tekinthető keresletre méretezik termelési kapacitásaikat és ezt elsősorban tőkefelhasználással oldják meg, és csupán a változónak tekinthető kereslet mértékével arányosan próbálnak meg – lehetőleg könnyen elbocsátható – munkaerőt alkalmazni. Azaz bizonyos tőkeintenzív, elsődleges szektorokban bonyolult, magas képzettséget igénylő munkákat ellátó dolgozókat foglalkoztatnak, akiket egyrészt szakértelmük, másrészt a beléjük fektetett képzési költségek, harmadrészt a kollektív szerződések miatt nehéz és költséges leépíteni. Ezzel szemben a munkaintenzív másodlagos gazdasági szektorokban dolgozókat lényegesen könnyebb és olcsóbb elbocsátani a gazdaság vagy a kereslet visszaesése idején, azaz a munkanélküliség költségeit a munkavállalók fizetik. Az ezekben a munkakörökben jellemző alacsonyabb szintű jövedelmek és bizonytalan munkakörülmények miatt a hazai gazdaság rezidensei kevésbé akarnak munkát vállalni ezekben a szektorokban, így kézenfekvő döntés a bevándorlók alkalmazása. Ez akár országon belül is megvalósulhat, elegendő például a kínai belső vándorlás korlátozására, a hukou rendszerre gondolni, amely a városokba érkező képzetlen vendégmunkások tömegeinek jóval hátrányosabb körülményeket biztosít közpolitikai-adminisztratív szinten (Fan 2002; Kajdi 2013, 2017).
- **Etnikai enklávék:** Bizonyos jól körülhatárolható helyzetekben előfordulhat, hogy a bevándorlók jelentősebb vagyonnal és humán tőkével rendelkező első hulláma ad munkát a későbbiekben a kevésbé képzett második hullám tagjainak, azaz gyakorlatilag egy etnikai enklávén belül létrehoznak egy másodlagos szektort. Ez gyakran speciális, az adott népcsoportra

jellemző termékek és szolgáltatások keresletén alapul az első hullám tagjai részéről.

- **A munkaerő-kínálat demográfiája:** A korábban bemutatott bizonytalan munkakörülmények között, alacsony bérekért alacsony társadalmi presztízsű munkákat vállalók iránti igényre korábban a nők és gyermekek, fiatalok munkavállalása jelentette a megoldást. Ez a munkaerőforrás azonban a fejlett ipari társadalmakban már sokkal kisebb mértékben elérhető, mivel számos nő vállal magasabb presztízzsel és jövedelemmel járó munkákat részben a magas válási arányszámból következő főkeresővé válás miatt, emellett a fiatalok oktatása is általánossá vált, akik így nagymértékben kikerültek a munkaerőpiacról. A fiatalok esetében további korlátozó tényezőt jelent, hogy a folyamatosan csökkenő termékenység következtében az új belépők száma is folyamatosan csökken a munkaerőpiacon. Erre többek között Japán szolgált eklatáns példát, ahol a zárt társadalom, és korlátozó közpolitikák ellenére, az igény a fiatal munkavállalókra kikényszeríti a bevándorlást (Ogawa 2011). Ezek a folyamatok szintén azt erősítették, hogy egyre nagyobb szükség lett a bevándorlók munkaerejére a fejlett országokban.

2.1.2.4. Világrendszer elmélet

Az ún. történelmi-strukturális gondolkodók első hulláma az 1960-as években jelent meg, és fő téziséük szerint a fejlődő országok kénytelenek megragadni egy alacsonyabb fejlettségi szinten, mivel a tőkével jobban ellátott országok belekényszerítik őket ebbe az alárendelt szerepbe. Ahogy a Chile és Brazília példáját tanulmányozó Frank (1967) írta, a periféria országainak elmaradottsága négy évszázad kapitalista fejlődésének szükségszerű eredménye (Frank 1967 3. o.). Ezt követően kezdte megírni Wallerstein négykötetes elemzését (1974, 1980, 1988, 2011), amelyekben már megjelenik a világrendszer elmélet elnevezés is, és amik történelmileg végigvezetve fókuszálnak a világgazdasági függőségek feltárására. A migráció azonban csak némileg késve, az 1970-es évek nagy gazdasági visszaesései után került ezen gondolkodók vizsgálati körébe, elsőként a képzett munkaerő elvándorlása, az „agyelszívás” kérdéskörén keresztül.

Ez az elmélet tehát a migráció okát a világgazdaságban eredezteti, mivel ebben a keretrendszerben a magasabb profit reményében a fejlődő gazdaságokban terjeszkedő kapitalista tőkések (korábban gyarmatosítók, manapság multinacionális vállalatok) miatt létrejövő mobil munkaerő kíván elvándorolni. A kapitalista gazdasági fejlődés révén tehát egyre nagyobb népesség kerül be a fejlődő országokból a

világgazdaság hálózatába, akik a jobb megélhetés reményében elvándorolnak a fejlettebb államokba. A migráció kiváltó oka így alapvetően a kapitalista tőke terjeszkedése, ennek eredménye például, az, hogy a munkaerőt tőkével és gépekkel helyettesítik a mezőgazdaságban, felbomlanak a hagyományos kis gazdaságok; a korábban nem létező piacok létrejöttével a tőkebefektetések miatt felszabadult gazdálkodók kénytelenek munkaerejüket áruba bocsátani, ami szintén hozzájárul a korábbi társadalmi rend megszűnéséhez (Massey. 1988).

Ezeknek a folyamatoknak a fejlett, modern gazdasággal rendelkező országokban is megtalálható a tükörképük. Egyrészt a külföldi tőkeberuházásokat jellemzően néhány gazdasági centrumból irányítják, amelyeknek strukturális okokból (lásd a duális munkaerőpiac elméleténél is) szükségük van a bevándorló munkaerőre. Ezen túlmenően a fejlődő országokban zajló termelés megkönnyítésére a tőkések folyamatosan fejlesztik a kommunikációs és közlekedési kapcsolatokat a centrum és a perifériák között. Ebből azonban az is következik, hogy ellenkező irányban a munkaerő is egyre könnyebben tud áramlani. Emellett a gazdasági központként funkcionáló fejlett országok és a fejlődő államok között a kulturális kapcsolatok is egyre szorosabbá válnak. Erre példaként hozható a gyarmatosítás által elterjedő nyelvhasználat, vagy manapság a transznacionális cégek által külföldre exportált vállalati kultúra. Mind a nyelv, mind pedig a kulturális háttér egyre nagyobb mértékű megismerésével a fejlődő országok munkaereje is egyre mobilabbá válik, azaz egyre könnyebben tud megjelenni a gazdasági központ munkaerőpiacán.

A világgazdaság fejlődésével létrejönnek ún. globális városok (lásd például Sassen 2001), olyan magas szintű központok, amelyekben a pénzügyi, adminisztratív, kutatási és termelési területek csúcsvezetése helyezkedik el. Ilyen városnak tekinthető például New York vagy Európában London. Az itt megjelenő magasan képzett munkaerő ellátására a kevésbé képzett munkaerőre is folyamatosan szükség van, ezt a bevándorlók látják el, míg a kevésbé képzett hazai dolgozók kiszorulnak ezekből a globális városokból.

2.1.2.5. A migráció új közgazdaságtana (New Economics of Labour Migration – NELM)

A neoklasszikus közgazdaságtan elméleti keretrendszerébe tulajdonképpen leegyszerűsíti a migráció kérdését az egyes területek közötti jövedelmi különbségekre, azonban számos kutató vetette fel, hogy például akkor is tapasztalható vándorlás, ha az adott személy várható jövedelme a célterületen még alacsonyabb is a jelenleginél, mivel a hosszú távú kockázatok kiszámítása éppolyan lényeges lehet (Katz – Stark 1986). Ennek megfelelően a neoklasszikus tételeket számos ponton vitatja a migráció új közgazdaságtana (NELM), amelynek fő állítása, hogy a

migráció okainak keresésénél nem az egyéni, hanem a családi vagy háztartási szintű döntések a legfontosabbak (Stark-Bloom 1985, Taylor 1987). Ez a keretrendszer tehát önálló egységnek tekinti a háztartást, amely nem csupán a kockázatokat próbálja minimalizálni és a hasznokat maximalizálni, de az erőforrások diverzifikációja révén a munkaerőpiacon kívül eső piacokon fennálló kudarokat is kezelni kívánja. Erre példa lehet, hogy egyéni szinten a rövid távú, átmeneti kivándorlás nem feltétlenül éri meg, mivel a sok utazásból fakadó költségek elvihetik a külföldi munkavállalás révén nyerhető haszon számottevő részét. A háztartás tagjait egy gazdasági érdekközösségnek tekintve azonban már racionális lehet megosztani a rendelkezésre álló erőforrásokat úgy, hogy egyesek átmenetileg, mások tartósan vállalnak munkát külföldön, megint más háztartástagok pedig továbbra is a hazai gazdaságban vállalnak munkát. Ezáltal akár a külföldi, akár a hazai munkavállalás országának gazdasági visszaesése esetén a más régiókban dolgozók jövedelme kompenzálhatja a recesszióból fakadó veszteségeket (Stark – Bloom 1985).

Itt juthatnak lényeges szerephez többek között a hazautalások, amelyek egyfajta biztosításként funkcionálhatnak és akkor is viszonylag állandó jövedelemforrást jelenthetnek, ha a növekvő munkanélküliség miatt a migránst küldő országban megnehezedik a munkavállalás. Ezek a források elsősorban a fejlődő országokban lehetnek lényegesek, ahol a szociális rendszer gyengesége, és az egyéni megtakarítások vagy különböző biztosítások hiánya kevésbé teszi lehetővé, hogy a gazdasági recesszió időszakát külső segítséggel tudják átvészelni a magánháztartások. Erre példa lehet, hogy az elsősorban mezőgazdasági termelésből élő családok ki vannak téve az időjárásból fakadó kockázatoknak és míg a fejlett országokban elérhetőek mezőgazdasági típusú biztosítások, a határidős piacokon előre meghatározott áron lehet eladni a terményeket, vagy állami támogatás, esetleg kárkompenzáció kapható, addig ez a lehetőség nem áll fenn az elmaradottabb térségekben, így a hazautalásokhoz hasonló külső forrásokra vannak ráutalva. További lényeges különbség a fejlett országokhoz képest, hogy a fejlődő országok tőkepiacai nem, vagy csak magasabb áron képesek tőkét biztosítani például hitel formájában a háztartások részére, amennyiben azok valamilyen termelő beruházást szeretnének végrehajtani. De felhasználhatók a hazautalások nyugdíj-kiegészítésre vagy az állás elvesztése esetén a munkanélküli segély kiegészítésére vagy helyettesítésére is (Stark - Lucas 1988, Taylor 1999).

Fontos megjegyezni ugyanakkor, hogy a hazautalások hasznát az abszolút összeg alapján nem lehet megítélni, ehelyett mindig a relatív deprivációt kell figyelembe venni, azaz azt, hogy milyen a hazautalást fogadó háztartás anyagi helyzete és milyenek a fogadó ország általános jövedelmi viszonyai. Például, ha a gazdag

háztartások jövedelme nő és a szegények jövedelme nem változik, akkor utóbbiaknak nő a relatív deprivációja. Ebből pedig természetesen következnek az, hogy a migráció valószínűsége nem csupán a küldő háztartás, hanem a környező háztartások jövedelmi viszonyaiban bekövetkező változások miatt is nőhet. Ezt is figyelembe veszi Lucas-Stark (1985) a hazautalások mögöttes motivációira vonatkozó alapművében, amelyben egy háromfokozatú skálát határoztak meg:

- Tiszta altruizmus: az egyszerű jótékonykodás mellett ide sorolják azt is, amikor a kivándorló személynek közgazdasági haszna származik a hátrahagyott háztartás hasznának növekedéséből (ez utóbbit a modellben a háztartás fogyasztásával kötik össze). Azaz minél többet küld haza a kivándorló, annál többet tud fogyasztani az otthoni háztartás, ami viszont pozitív elmozdulással jár a küldő személy hasznossági függvényén is. A jövedelmi szempontból lefordítva tehát a modell fő állítását, a küldött támogatás összege pozitív kapcsolatot mutat a kivándorló bérével, és negatívát a fogadó háztartásával.
- Tiszta önérdék: három fő esetet sorolnak ide:
  - öröklés: ha a külföldön dolgozó nagy valószínűséggel várhatja, hogy a háztartás vagyonát ő fogja örökölni, akkor a küldött összegek valójában saját jövőbeli örökségének növelésére szolgálhatnak.
  - befektetések: ha a kivándorló szeretne befektetni szülőföldjén (például föld vásárlása), valamint a meglévő befektetéseit gondozni, karbantartani, akkor a küldött támogatás voltaképp ezt a célt szolgálja, és a fogadó háztartás egyszerűen egy rendkívül megbízható vagyonkezelőként fogható fel.
  - hazatérési szándék: ha az emigráns már tervezi hazatérését, akkor a hazautalások, az ezekből vásárolt javak voltaképp az ő anyagi biztonságát, társadalmi elismertségének növelését célozzák.
- Mérsékelt („tempered”) altruizmus vagy a „felvilágosult” („enlightened”) önérdék: a hazautalások egyfajta informális szerződés részeként történnek. Azaz a család támogatja a kiválasztott kivándorló személy oktatását a magasabb jövőbeni jövedelem reményében, valamint fedezi a migráció utáni munkakeresési időszak kezdeti költségeit. Ezért cserébe elvárta, hogy a kivándorló visszafizesse a támogatást, azaz hazautalásokat küldjön. A fentebb említett, gazdasági visszaesések,

munkanélküliség, mezőgazdasági károk esetén hasznos biztosítási jellegű kapcsolat is ide tartozik.

2.1.3. A nemzetközi migráció fennmaradását magyarázó elméletek

A migráció kialakulására és fennmaradására más-más tényezők hatnak annak ellenére, hogy például a bérkülönbségek vagy a vándorlással kapcsolatos kockázatok mindkét folyamatban szerepet játszhatnak. Vannak azonban olyan körülmények, amelyek a migrációs csatornák kialakulása után kezdenek hatni a vándorlásra, ezekre fókuszálnak a migráció fennmaradását magyarázó elméletek.

2.1.3.1. Társadalmi tőke elméletek: Hálózatelmélet és Intézményelmélet

Hálózatelmélet

A vándorlók közötti kapcsolati hálókat a 20. század második felében kezdték komolyabban vizsgálni, lásd például MacDonald-MacDonald (1974) olasz vagy Ross-Weisner (1977) kenyai esettanulmányát. A bevándorló háttérű lakosság a bevándorlás mértékének növekedésével és időbeli folyamatosságával párhuzamosan egyre szélesebb körű kapcsolatokat, hálózatot épít ki. Ez a hálózat csökkenti a migráció költségeit és kockázatait, mivel a később érkezőknek már kiépített módok állnak rendelkezésre például az adminisztratív, lakhatási vagy munkavállalási ügyeik elintézésére. Ahogy nő a hálózatok mérete, úgy gerjeszti egyre jobban a további vándorlást és ebben a helyzetben a kapcsolatok száma a társadalmi tőke egy formájaként értékelhető, mivel aki több embert ismer az egyszerűbben és olcsóbban intézheti ügyeit, valamint munkát is könnyebben tud szerezni. A migráció egyéni vagy családi szintű döntések következményeként jön létre, azonban lényeges, hogy minden újabb migránsal változik a küldő és a fogadó országbeli környezet is, ami serkentőleg hat a további vándorlásra.

Az elmélet szerint a kiépülő hálózat révén mindaddig nő a vándorlás mértéke, amíg az összes személy, akinek szándékában állt, elhagyta származási országát. Ezt követően azonban a migráció volumene csökkenni kezd. Fontos továbbá, hogy a vándorlás mértéke elsősorban nem a jövedelem vagy munkaerőpiaci különbségektől függ, hanem a hálózatok költség- és kockázatcsökkentő hatása lesz domináns tényező (Curran 2002). Ez azt is jelenti, hogy az egyre nagyobb hálózati hatás miatt egyre kevésbé jelentősek azok a tényezők, amik magát a vándorlási folyamatot eredetileg kiváltották, továbbá egyre kevésbé jellemző, hogy csak kis csoportokat érint a kivándorlás a küldő országban, sokkal inkább a társadalom egészét. A kormányzati intézkedések szempontjából nehéz ellenőrizni ezeket a folyamatokat, mivel a legnagyobb részüket a központi intézkedések nem érintik, a folyamat dinamikáját

a hálózat határozza meg. Ugyanakkor elmondható, hogy a családgyesítési intézkedések serkentőleg hatnak a migrációra és a hálózat bővülésére azáltal, hogy a családtagoknak különleges előjogokat biztosítanak az alapján, hogy a család egyik tagja már a hálózat része.

Intézményelmélet

A fejlett országok migrációt korlátozó intézkedéseinek köszönhetően a potenciális vándorlók egy jelentős része nem tud bejutni a kiválasztott célországba vagy régióba, ezért jelentős feketepiac alakult ki ezen migránsok illegális bejuttatására. A feketepiacon elérhető szolgáltatások köre az embercsempésztől, a dokumentumok hamisításán vagy a névházasságokon át jelentős területet fed le. Ez természetesen maga után vonja ezeknek az embereknek a kiszolgáltatottságát és a velük szembeni visszaéléseket, amelyek csökkentésére a fejlett államokban civil szervezetek alakulnak. Ezek a szervezetek jogi képviseletet vagy tanácsadást, szociális szolgáltatásokat nyújtanak, és idővel ez a kapcsolattartási forma intézményesedik, a társadalmi tőke egy formájává válik. Ez azonban azt is jelenti, hogy ezen szervezetek működésével maga a migráció folyamata fokozatosan függetlenedik az eredeti kiváltó okoktól és ezt állami szinten nehéz is kezelni, mivel a szigorodó szabályozás egyrészt a feketepiac bővülését segíti, másrészt a humanitárius szervezetek ellenkezését is kiválthatja.

2.1.3.2. Kumulált okság

A migrációs folyamat előrehaladásával egyes tényezők oly módon hatnak, hogy tovább gerjesztik, illetve tartják fent a vándorlási folyamatokat, azaz minden egyes személy vándorlásával csak tovább nő egy következő személy migrációjának valószínűsége (Massey 1990). Az egyik ilyen tényezőt a jövedelmek, illetve azok eloszlása jelenti. A migráció előtt minden család nagyjából hasonló színvonalon él, azonban az első néhány vándorlás után az érintett családok relatív jövedelme a külföldről érkező források révén jelentősen nő. Ez pedig arra készíthet más családokat is, hogy valamely tagjuk külföldön vállaljon munkát. A migráció erősödésével tehát kezdetben nőnek a relatív jövedelmi különbségek (amikor csak néhány család vesz részt benne), majd fokozatosan lecsökkennek (amikor már szinte mindegyik háztartásban van hazautalást küldő migráns).

További tényező lehet, hogy annak magas presztízse miatt a migránsok gyakran vásárolnak földet származási országukban, azonban azon nem folytatnak tényleges termelő tevékenységet, mivel a külföldi munkavállalás magasabb hasznot hoz. Ebből az következik, hogy a föld egy része kikerül a termelésből, ami csökkenti a keresletet a mezőgazdaság munkaerőpiacán, ami a fejlődő országokban

fontos tényező, ezért további kivándorlásra ösztönöz. Az újabb kivándorlók azonban újabb földeket vonnak ki a termelésből, azaz a folyamat öngerjesztővé válik. Ezt a folyamatot mutatja be például Reichert (1981) mexikói esettanulmánya. Hasonló hatást okoz az is, hogy a hazautalások révén beáramló tőkéből az otthon maradt háztartás képes tőkeintenzív eszközök alkalmazására a mezőgazdaságban, azaz ez is csökkentőleg hat a munkaerőkeresletre és serkenti a további kivándorlást.

A vándorlási folyamatok erősödésével egyre számottevőbb hatással bír a migráció kultúrája is, azaz, hogy a migráció nem csupán a pénzkereset egy módja lesz, hanem egy adott népcsoportnál kulturálisan elfogadott minta. Ez azt is jelenti, hogy aki egyszer már szerzett ilyen tapasztalatot az nagyobb eséllyel vándorol ki ismét külföldre és a fiatalok számára egyfajta közösségi próbatétellé válik a külföldi munkavállalás, amin mindenkinek át kell esnie.

A humán tőke kiáramlása szintén lehet öngerjesztő folyamat, mivel maga a migráció is erősen szelektív és általánosságban először mindig a legképzettebbek hagyják el szülőföldjüket. Bár a hálózatok és útvonalak kiépülésével az egyre kisebb humán tőkével rendelkezők előtt is megnyílik az út (lásd például Hao 2012 kínai népszámlálási adatokon végzett kutatása a vidékről városokba vándorlásról), de alapvetően a folyamat azt eredményezi, hogy a fogadó országban a beáramló képzett munkaerő révén erősödő gazdasági fellendülés csak tovább gerjeszti a vándorlást. Ezzel összhangban, a küldő területeken a kiáramló humán tőke pedig hátrányosan hat a gazdasági teljesítményre, ami hozzájárul a további emigrációhoz. A különböző képzési és felzárkóztatási programok a küldő országokban pedig gyakran csak ahhoz segítik hozzá a résztvevőket, hogy kövessék kivándorolt társaikat, azaz nem az adott ország humán tőkéjét fogják növelni.

A fogadó országokban az egyes munkakörök társadalmi megítélése is hozzájárulhat a migráció erősödéséhez, mivel miután az adott állásokat „bevándorló munkakörként” bélyegzik meg, a hazai munkavállalók kevésbé szívesen dolgoznak ezekben a pozíciókban. Azaz hosszú távon szükségessé válik a szinte teljes mértékben kieső hazai munkaerő pótlása bevándorlókkal. Ez a kormányzati intézkedések szempontjából is gondot jelenthet, mivel nehezítheti a migráció megállítását vagy visszafordítását.

2.2. Hazautalások elméleti háttere

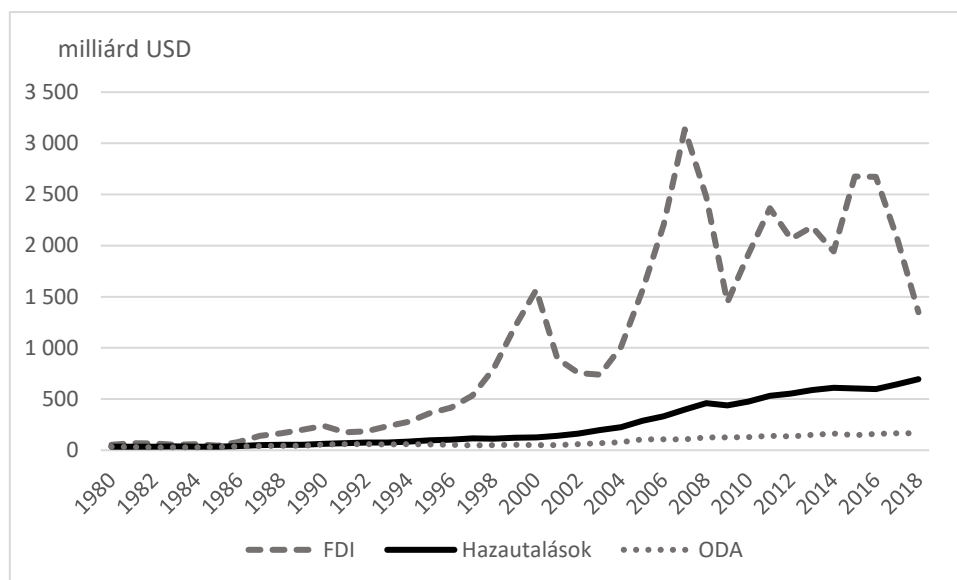
Ahogy azt a migrációs elméleteknél is bemutattam, a gazdasági folyamatok és azon belül a külföldön élők által küldött hazautalások jelentős szerepet játszhatnak a teljes vándorlási folyamatban. Így a külföldön elérhető többletjövedelmek, azok megosztása a származási országban maradt családtagokkal egyaránt megjelenhet a

migráció kiváltó és fenntartó okaként, és mind makro- (nemzetgazdasági), mind pedig mikro (személyi vagy háztartási) szinten több elmélet is figyelembe veszi. A hazautalásokkal kapcsolatban ezért meglehetősen szerteágazó kutatásokat találhatunk, amelyek egyik nagy csoportja arra fókuszál, hogy a küldő vagy a fogadó ország nemzetgazdaságára, munkaerőpiacára, jövedelmi egyenlőtlenségeire, valamint fizetési mérlegére hogyan hatnak ezek a pénzáramok. A kutatások másik iránya pedig inkább a küldő személyek és fogadó háztartások szemszögéből közelít, megpróbálva azonosítani azokat a tényezőket, amelyek befolyásolják, hogy egy adott személy küld-e támogatásokat, és ha igen, akkor mekkora összegben. Alapvetően tehát mindkét megközelítés arra keres empirikus bizonyítékokat, hogy milyen összefüggés áll fent a gazdasági célú migráció, a magasabb jövedelem céljából történő népességvándorlás és a hazautalások, azaz az otthon maradt háztartástagok támogatása között.

2.2.1. Makroszintű megközelítés

A hazautalások makrogazdasági hatásainak tanulmányozása elsősorban a fejlődő országok esetében került előtérbe, mivel az ilyen módon beérkező összegek itt szignifikáns hatással bírhatnak, részben arra visszavezethetően, hogy a teljes gazdasági teljesítmény is alacsonyabb. Számos tanulmány hangsúlyozza, hogy a hazautalások a közvetlen tőkebefektetésekhez képest időben stabilabb forrást jelentenek, mértékük pedig globális szinten már meghaladja a fejlett országokból érkező hivatalos segélyek nagyságát (4. ábra), így jelentős szerepük lehet a szegénység csökkentésében (Acosta et. al. 2008; Chaudhary 2020; Koc-Onan 2006; Koechlin/Leon 2007; Ratha/Mohapatra 2010; Sirkeci et al. 2012), és a migránsok származási országában a befektetések és fejlesztési projektek bővítésében (Durand et al. 1996; Leon-Ledesma-Piracha 2004). Meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy olyan vélemények is vannak, amelyek ezeket az előnyöket inkább potenciális lehetőségnek tekintik csupán, hangsúlyozva, hogy a ténylegesen elérhető kedvező hatások ennél jóval mérsékeltebbek (de Haas 2012).

4. ábra: A külföldi tőkebefektetések (FDI), a hazautalások és a hivatalos segélyek (ODA) globális szintjének alakulása, 1980-2018

Forrás: Világbank (2020a) adatok alapján saját szerkesztés

Több tanulmány is vizsgálta, hogy a makrogazdasági tényezők és a hazautalások között milyen összefüggések fedezhetők fel, így a kormányzati kiadások mértékével (Hathroubi-Aloui 2016), a hazautalásokat küldő ország gazdasági teljesítményével Akkoyunlu-Kholodilin (2008) és bérszínvonalával (Jiménez-Martin et al. 2007), vagy a fogadó ország gazdasági helyzetével Vargas-Silva (2008) is azonosítottak kapcsolatot. Meyer – Shera (2016) szintén a hazautalások és a gazdasági növekedés közötti pozitív kapcsolatot emeli ki hat kelet-európai országot vizsgálva.

A külföldről érkező többletjövedelmek révén a fogadó háztartások fogyasztása nőhet (Juraev 2012), amely természetesen a gazdasági teljesítményre is kedvezően hat. A hazautalások tényleges hatása egy ország fejlődésére így nem egyértelmű: a működőtőke befektetésekhez képest a privát transzferek hasznossága jóval alacsonyabb, ami főleg arra vezethető vissza, hogy ezek a források nagy tömegű kis összegű tranzakcióból állnak és általában fogyasztásra használják fel őket, befektetés vagy termelő beruházások helyett (Mansoor –Quillin 2006; Fassmann – Musil 2013). Számos ország – többek között Mexikó (Soltész 2016) – indított azonban olyan kormányzati vagy helyi szintű programokat, amelyekben igyekeznek becsatornázni egy közös alapba ezeket a pénzeket, hogy utána fejlesztési beruházásokra lehessen őket felhasználni.

Issahaku et al. (2017) egy 60 ország (köztük Magyarország) adatait feldolgozó kutatás alapján a hazautalások és a tőkepiac között azonosított kapcsolatot.

Következtetése, hogy a hatékonyan működő kötvénypiacok mérséklék a hazautalásokat a fejlett országokban, ugyanakkor pozitív hatással vannak rájuk a fejlődő országokban, azaz bizonyos esetekben ezek a pénzáramok fontos tőkeforrásként szolgálnak.

A hazautalások nem feltétlenül csak pozitív hatásai lehetnek, így többek között növelhetik a fogadó országban a jövedelmi egyenlőtlenségeket (Adams 1991). Ennek oka lehet, hogy az eleve jobb anyagi helyzetben lévő háztartások nagyobb eséllyel tudnak kivándorló személyt küldeni más országokba, így növelve bevételeiket (Világbank 2011).

Szintén problémát jelenthet az, ha a hazautalások növekvő mértéke – elsősorban kisebb országoknál – gazdasági függőséget alakít ki. Ezt a kérdést vizsgálta Böröcz (2014) volt szocialista államok tekintetében, amely alapján kiemeli azt is, hogy a hazautalások jelensége nem magyarázható kizárólag az egyes országok közötti jövedelmi különbségekkel a klasszikus „push-pull” migrációs elmélet alapján, mivel az egyébként közel azonos gazdasági szinten található országok hazautalásokkal kapcsolatos stratégiája és időbeli pályája között is számos eltérés található. Azaz, ha a hazautalások mértéke a GDP arányában jelentőssé válik, akkor akár olyan tényező is jelenthetnek, amely a gazdasági visszaesés tovább gyűrűzését is felerősítheti (Alvarez-Tinajera 2010).

2.2.1.1. A hazautalások és a fizetési mérleg kapcsolata

A fizetési mérleg a hazautalásokra vonatkozó adatok leggyakoribb forrása, amit a legtöbb nemzetközi szervezet is használ, illetve tesz elérhető nyilvános adatbázisaiban. A fizetési mérleg adatok előnye, hogy stabil és viszonylag egységes módszertan mellett idősorok is elérhetőek, valamint lehetőséget nyújt a nemzetközi összehasonlításra is. Ugyanakkor az adatok helyes értelmezéséhez, valamint a felhasználási korlátok megismeréséhez célszerű az adatok előállítási módszertanát is áttekinteni.

Ehhez elsőként a rezidensség fogalmát kell tisztázni, amely a hivatalos népmozgalmi statisztikáknak is az alapja. A Nemzetközi Valutaalap meghatározása alapján „egy háztartás abban a gazdasági területen rezidens, amelyben a háztartás tartózkodik, vagy tartózkodni szándékozik, vagy ahol a fő tartózkodási helyként a háztartás tagjai egymást követően tartózkodnak. Egy területen egy év vagy annál hosszabb ideig tartózkodás vagy annak szándéka megfelel a fő tartózkodási hely fogalmának¹” (IMF 2009, 71. o.).

---

¹ „A household is resident in the economic territory in which household members maintain or intend to maintain a dwelling or succession of dwellings treated and used by members of the household as their principal dwelling. Being present

Hasonlóan a 12 hónapos időhatárt veszik figyelembe az európai népmozgalmi statisztikák szabályozásánál (az Európai Parlament és a Tanács 1260/2013/EU rendelete (2013. november 20.) az európai demográfiai statisztikákról, 2. cikk d. pont):

„szokásos lakóhely: az a hely, ahol az egyén napi pihenőidejét tölti, tekintet nélkül a kikapcsolódás, nyaralás, baráti és rokonlátogatás, üzleti, orvosi kezelés vagy vallásos zárandoklat céljából való ideiglenes távollétekre. Kizárólag azok a személyek tekinthetők a szóban forgó földrajzi területen szokásos lakóhellyel rendelkezőknek, akik:

- i. a referenciaidőt megelőzően legalább 12 hónapig folyamatosan a szokásos lakóhelyükön éltek; vagy
- ii. a referenciaidőt megelőző tizenkét hónap során azzal a szándékkal érkeztek a szokásos lakóhelyükre, hogy legalább egy évig ott tartózkodjanak.”

A rezidensség fogalmának tisztázását követően érdemes áttekinteni, hogy a hazautalások hogyan jelenik meg a fizetési mérlegben. Csontos-Kóczián (2017) az alábbi, a hazautalások szempontjából releváns fizetési mérleg tételeket azonosította:

1. Átmenetileg külföldön élők munkajövedelmei:
  - 1.1. Hazautalható munkavállalói jövedelem
  - 1.2. Átmenetileg külföldön élők megélhetési költségei
  - 1.3. Átmenetileg külföldön élők munkabérének adóterhei
2. Tartósan külföldön élők jövedelmei:
  - 2.1. Tartósan külföldön élők adófizetése, fogyasztása, megtakarítása
  - 2.2. Tartósan külföldön élők folyó átutalásai

Az átmenetileg külföldön élők munkajövedelme (1. kategória) az egy évnél rövidebb ideig külföldön tartózkodók, tehát Magyarország szempontjából hazai rezidensnek minősülő személyek bruttó munkajövedelmeit tartalmazza, az adatok előállításának módszertanát Bujnóczki (2017) írja le részletesen. A Munkaerőfelvétel (MEF), a legnagyobb mintavételes háztartási adatfelvétel alapján kerül meghatározásra az átmenetileg külföldön tartózkodók száma. A nemzetközi (Eurostat) adatok alapján ehhez bruttó átlagkereseteket határoznak meg, a legfőbb

---

for one year or more in a territory or intending to do so is sufficient to qualify as having a principal dwelling there.” (IMF 2009, 71. o.)

célországoknál (Ausztria, az Egyesült Királyság, Németország és Olaszország) nemzetgazdasági ágankénti bontásban. A bruttó átlagkeresetek és a bértömegek szorzatából megkapják az adott külföldi országban átmenetileg dolgozók bértömeget, amit egy szorzószámmal (0,9) korrigálnak. Emögött az a feltételezés rejlik, hogy a magyar munkavállalók jellemzően kicsivel az adott ország átlagbére alatt keresnek. A torzítást ebben az esetben tehát az okozhatja, hogy az ezen a soron szereplő összegből a munkavállalók még adót fizetnek, valamint fedezik külföldi megélhetési költségeiket. Azaz nem állnak rendelkezésre elkülönítetten a fizetési mérlegben a fentiekben említett 1.1, 1.2 és 1.3 kategóriák, hanem csak aggregáltan, az 1. kategória.

A tartósan külföldön élők jövedelmei között pedig az egy évnél hosszabb időtávon külföldön tartózkodók (tehát nem magyarországi rezidens személyek) adatai szerepelnek, ezek között elkülönítve az ezen munkavállalók által küldött összegek („hazautalások”). Ezen csoport folyó átutalásainak becslési eljárásánál az Eurostat létszámadatait veszi alapul a KSH (magyar állampolgárok száma más országok népességi adataiban), amelyből levonják a fentebb említett, a MEF-ből az átmenetileg külföldön tartózkodókra vonatkozóan előállított létszámot. A rövid távon külföldön dolgozók esetében már említett, egyes külföldi országokra vonatkozó bruttó átlagbér adatokat csökkentik a becsült járulékkerhekkel, valamint a fogyasztási kiadások EU-s átlagával. Ez alapján előáll a járulékkerhektől és fogyasztástól megtisztított összeg, amelynek felét megtakarításnak tekintik, másik felét pedig hazautalt támogatásnak.

A fentiek bemutatása többek között abból a szempontból volt lényeges, hogy például a Világbank az 1. és a 2.1. kategóriák összegét jeleníti meg adataiban, így ide olyan összegek is bekerülhetnek, amelyek valójában nem kerültek „hazautalásra” (Bujnóczki 2017). Hasonló módszertant alkalmaz az Eurostat is (Csontos-Kóczyán 2017). A problémát tehát az okozza, hogy a hazautalható munkavállalói jövedelem (1.1. kategória), vagy ennek fordítottjaként az ideiglenesen külföldön tartózkodók adófizetési és fogyasztási kiadásainak pontos becslésére nincs egységes módszertan, illetve rendszeres adatgyűjtések, azaz a ténylegesen „hazautalás-ként” kezelhető 1.1 és 2.2. kategóriák összegét nem állítják elő a hivatalos nemzeti statisztikák keretében.

2.2.1.2. A pénzforgalmi infrastruktúra szerepe

A pénzforgalmi infrastruktúra fejlettsége, vagyis az, hogy milyen könnyen, gyorsan és mennyire olcsón lehet eljuttatni a családtagokhoz a támogatásokat szintén lényeges szempont a hazautalások vizsgálatánál. Számos olyan, akár

évszázadok óta létező pénzküldési „rendszer” létezik – így például a „hawala” az arab országokban, a „fei qian” Kínában, a „phoe kuan” Thaiföldön vagy a casa de cambio Dél-Amerikában – amelyek a küldött pénzek informális úton, ismeretségi alapon történő eljuttatását szolgálják (Costa Xavier 2020; Kapur 2004). Ezek alkalmazása részben az adott országok politikai instabilitására, az intézményrendszer megbízhatatlanságára vezethető vissza, de gyakran problémát jelent az alapvető pénzügyi infrastruktúra (bankfiókok, és egyáltalán a bankkapcsolatok, -számlák) hiánya is.

A Nemzetközi Valutaalap elemzése (El Qorchi et al. 2003) alapján egy hawala tranzakció nagyobb városok között néhány órát vesz igénybe. A küldő személy személyes ismeretség útján eljut a közvetítőjéhez, akinél befizeti a küldeni kívánt összeget és a felszámított díjat a tartózkodási ország pénznemében. Ezt követően a közvetítő felveszi a kapcsolatot a kedvezményezett országában található másik közvetítővel és megbízza az adott összeg kifizetésére a kedvezményezettet (a fogadó családnak) szintén a helyi pénznemben. A pénzt egy egyszeri kóddal lehet felvenni, amelyet a küldő személy a közvetítőjétől kap, és továbbítja azt a kedvezményezettnek. A kedvezményezett közvetítője (a másik hawala ügynök) szintén megkapja ezt a kódot, így lehetségessé válik a jogosultság ellenőrzése. Ezzel az „ügyfelek” számára a folyamat lezárult, azonban a két közvetítőnek még el kell számolnia egymással, amire több mód is van. Az egyszerű bruttó jellegű tranzakciónkénti kiegyenlítés mellett, előfordulhat, hogy bizonyos időközönként számolnak csak nettó pozíciókat, vagy meglévő kereskedelmi tevékenységükkel összekötve a pénzküldést, árukereskedelemmel ellentételezik a tőketartozást.

Fontos látni, hogy az olyan informális pénzküldési rendszerek, mint a hawala alkalmazása, számos negatív externáliával járhat (El Qorchi et al. 2003):

- elősegítheti a pénzmosást és terrorizmus finanszírozást
- torzítja a statisztikai adatokat, különösen a fizetési mérleg, a nemzeti számlák és a hazautalások terén
- módosíthatja a pénzkínálat összetételét, ezáltal közvetett hatása lehet a monetáris politikára
- elősegíti az adóelkerülést
- mivel a pénz ebben a formában nem kerül a bankrendszerbe, ezért a pénzügyi mélyülésre is negatív hatása van.

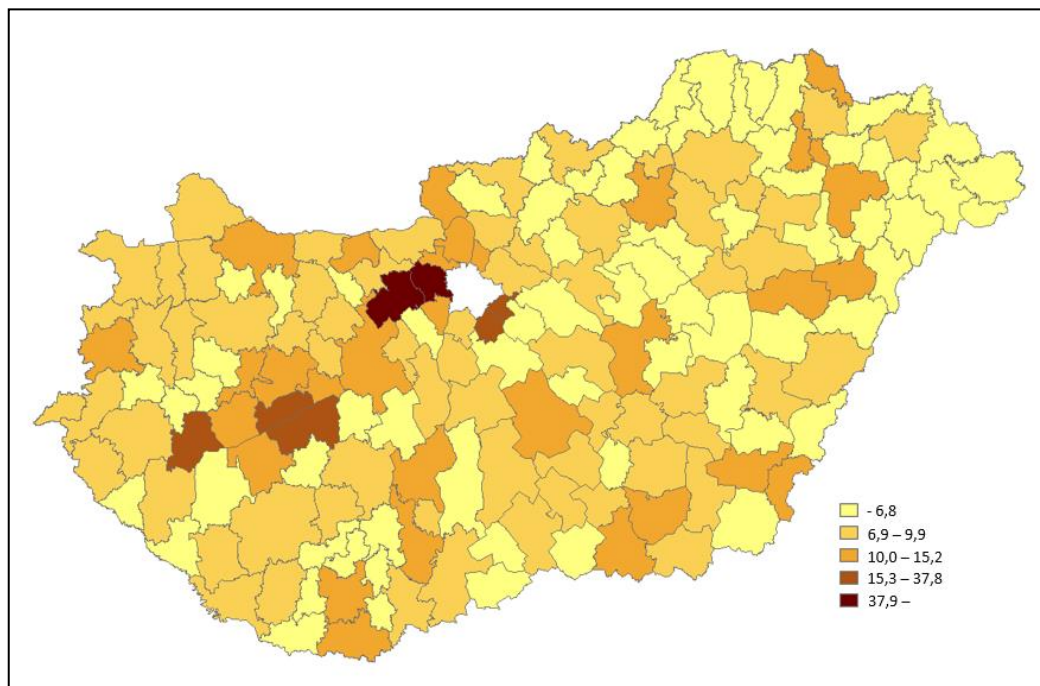
Ahogy látható tehát, az informális, készpénzen alapuló pénzküldési módok nemzetbiztonsági szempontból is a pénzügyi bevonás („financial inclusion”)

fokozását, az elektronikus fizetési módok mind szélesebb körű elterjesztését indokolják (Mali 2019). Emellett a hiányos infrastruktúrára, a bonyolult rendszereken, hosszú lebonyolítási idővel és drágán történő pénzküldés kiváltására az elmúlt években, évtizedekben egyre több fejlesztés indult piaci alapon is. Az egyik legismertebb a Kenyából indult, de mostanra már számos más országban is elérhető mPesa, amely alapvetően a telekommunikációs szolgáltató rendszerén és a vele szerződött partnereken keresztül biztosít pénzküldést olyan helyekre is, ahol egyébként a hagyományos banki szolgáltatások jellemzően alig elérhetők (Gikunda et al. 2014).

További szempont a hazautalások pontos nyomon követésének nehézsége, amely csak részben vezethető vissza az informális küldési rendszerekre (Kajdi 2015). Amennyiben egy országban kiépül a pénzügyi infrastruktúra, akkor megnőhet a küldött támogatások között könnyebben nyomon követhető elektronikus pénzforgalom aránya. Ez tehát azt eredményezheti, hogy a hivatalos statisztikában úgy mutatkozik növekvő tendencia, hogy valójában nem a küldött támogatások összege nőtt, hanem az adatok lefedettsége, minősége javult.

Európai viszonylatban kiemelhető, hogy a modern fizetési rendszerek és a határon átnyúló fizetési forgalmat is szabályozó európai rendeletek hozzájárulnak ahhoz, hogy a Nyugat-Európában dolgozó munkavállalók olcsóbban és gyorsabban küldhessék haza támogatásaikat (Pemberton – Scullion 2012). Azonban még a globális szempontból nézve viszonylag fejlett európai országokban is jelentős területi eltérések adódhatnak a pénzügyi infrastruktúráknál, ami a hazautalásokra is hatással van. Kajdi-Nemecskó (2020) például a kártyás fizetési mód területi jellemzőit vizsgálva jutott arra, hogy jelentős regionális eltérések vannak az elfogadói hálózatban (Budapesten, a megyeszékhelyeken és a Balaton körül jóval több helyen lehet ilyen módon fizetni), ami természetesen a kártyabirtoklási arányokra is kihatással van. Mindez pedig a hazautalások szempontjából is éreztetheti hatását, ugyanis az a magyar háztartás, amely nem tud a mindennapokban elektronikusan fizetni bankszámlát sem fog feltétlenül fenntartani, így viszont értelemszerűen nem fog tudni például átutalással sem külföldről érkező támogatásokat fogadni, csak a kevésbé átlátható és nehézkesebb készpénzes mód marad.

5. ábra: 1000 főre jutó POS-ok száma járásonként, darab, 2018. február

Forrás: Kajdi-Nemecskó (2020) 71. oldal

Az Oroszországból a FÁK-államokba irányuló pénzáramok vizsgálatánál pedig Kakhkharov et al. (2017) arra a következtetésre jutott, hogy az elektronikus pénzforgalom jelentős része bonyolódik le banki átutalás helyett készpénzátutalás útján, ezért ennek a tranzakciós díjai szintén nagymértékben befolyásolják a hazautalt összegeket. Szintén a hazautalás költségeinek fontosságát hangsúlyozza Sirkeci - Přívara (2017), akik az Egyesült Királyságból 10 fejlődő országba küldött pénzáramok díjainak vizsgálatánál azt találták, hogy bár általánosságban csökkennek a küldői költségek, de még mindig vannak olyan célországok, ahol jelentős összeget tesznek ki (500 USD küldött összeget vizsgálva akár 6-8 USD-t is).

2.2.2. Mikroszintű megközelítés

A hazautalásokra ható tényezőket számos kutatás vizsgálta kérdőíves lakossági adatfelvételek segítségével, mivel így többletinformációk gyűjthetők a mögöttes motivációs tényezőkről, valamint a küldő személyek és a fogadó háztartások mögöttes szociodemográfiai jellemzőiről (Kajdi 2016). Ezek általában két fő kérdésre fókuszáltak: mi befolyásolja azt, hogy egy személy küld-e támogatást a származási országába, ill. milyen tényezők hatnak a küldött összeg nagyságára.

A hazautalások motivációit, a küldő személyekre ható tényezőket illetően nincs egységes konszenzus a szakirodalomban, ami felerősíti az adott migrációs

kapcsolat kontextusának fontosságát az elemzések során. Cox et. al. (1998) a NELM keretrendszerében próbálta azonosítani, hogy a hazautalások mögött elsődlegesen önérdék vagy altruizmus húzódik-e meg. Eredményei pozitív kapcsolatot mutattak a küldött összeg és a fogadó háztartás jövedelme között, ami elsődlegesen a csere-alapú (önérdék) motivációra utal. Ezt erősítik mexikói és bangladesi adatok is (Airola 2005; Rahman – Moni 2019), amelyek szintén azt mutatták, hogy a hazautalásokat fogadó háztartások általában az átlagnál rosszabb helyzetben vannak, a háztartásfők között pedig az átlagosnál magasabb a nők, az idősek, valamint a kevésbé iskolázottak aránya.

Egy kanadai longitudinális vizsgálat (Unheim-Rowlands 2012) és egy kínai survey (Cai 2003) alapján ugyanakkor a kor mellett a küldő személy jövedelme is pozitív kapcsolatban vannak a hazautalás összegének nagyságával, ami viszont inkább az altruista motivációk feltételezését erősíti. Német adatok alapján (Holst-Schrooten 2006) nem azonosítottak összefüggést a hazautalás valószínűsége és a küldő személy jövedelme között, míg a küldött összeg és jövedelem közötti kapcsolat csak az alacsony bérrel rendelkezők körében bizonyult szignifikánsnak. Ezzel szemben Lopez et al. (2009) az USA-ban élő latin-amerikai lakosság körében végzett felmérése azt mutatta, hogy a küldő jövedelme csak a támogatás összegére van hatással, azonban közel azonos arányban küldenek (bármilyen összegű) támogatást az alacsony és a magas jövedelmű személyek. Egy 11 OECD ország 14 adatfelvételére kiterjedő átfogó vizsgálat (Bollard et al. 2009) nem talált egyértelmű kapcsolatot az iskolai végzettség és a hazautalási hajlandóság között, azonban a képzettségi szint pozitív összefüggést mutatott a küldött összeggel.

Az eltérő eredmények egyik lehetséges magyarázata, hogy ahogy azt Cox et al. (2004) tanulmánya is bemutatta, a hazautalási szokások időben nem állandóak, azaz a külföldön élők és hátrahagyott családtagok közötti kapcsolat szorossága, a kivándorolt személy motivációi változnak a kivándorlás után. Czaika-Spray (2013) pozitív összefüggéseket mutatott be tanulmányában a hazautalások és a kor, a férfi személyek, valamint az iskolai végzettség között, ugyanakkor szintén azt hangsúlyozta, hogy ezek a kapcsolatok nem lineárisak, időben változók. Számos tanulmány mutatott rá emellett arra is, hogy a rövid távra, jellemzően éven belüli időszakra kivándorlók között nagyobb a hajlandóság a támogatások küldésére (Dustmann-Mestres 2010), és általában nagyobb összegeket is küldenek (Cai 2003; Simkova-Langhamrova 2015).

A kelet-európai bevándorlók küldési szokásaival is számos kutatás foglalkozott. Egy olaszországi bevándorlók között lefolytatott adatfelvétel ellentmondásos eredményeket hozott: míg származási ország szerint nem volt jelentős eltérés a

hazautalási gyakoriság tekintetében, addig a kelet-európai bevándorlók összességében általában kevesebb pénzzel támogatták családjukat, mint az Európai Unió kívülről érkezők (Busetta et al. 2016). Ez nagyban visszavezethető volt az iskolai végzettségre, azaz ez a vizsgálat azt mutatta, hogy a magasabban kvalifikált munkavállalók kevésbé támogatják az otthon maradókat. Ennek mögöttes oka ugyanakkor természetesen az is lehet, hogy ezek a fogadó családok eleve kevésbé vannak rászorulva a külföldről érkező addicionális jövedelmekre. Az eredmények egybevágnak egy macedón felmérés következtetéseivel is, ami leíró adatok alapján szintén arra jutott, hogy a fizikai („kékgyaléros”) munkakörökben dolgozók között nagyobb a hazautalási hajlandóság, mint a „fehérgyaléros” csoportban (Roberts et al. 2008). Ukrán (Ambrosetti et al. 2014) és moldovai (Pinger 2010) munkavállalók adatai alapján pedig elmondható, hogy mind a hazautalási hajlandóság, mind a küldött összeg magasabb az idősebb migránsok körében.

A hazautalások mögött biztosítás jellegű motivációk is meghúzódhatnak, azaz gazdasági visszaesések vagy munkanélkülivé válás esetén egy a többtől függetlenül továbbra is rendelkezésre álló jövedelemként funkcionálhatnak (Kapur 2004). Ez elsősorban az illegális / nem regisztrált munkavállalók szempontjából lehet lényeges, amire Amuedo-Dorantes - Pozo (2006) mexikói adatok alapján talált empirikus bizonyítékokat.

2.3. Nemzetközi makroszintű vándorlási és hazautalási folyamatok

2.3.1. Globális vándorlási és hazautalási folyamatok

A globális migrációs hálózatban azonosíthatók bizonyos fő csatornák, jelentős küldő, illetve célterületek, amelyek a világ vándorlási folyamatainak túlnyomó részét lefedik. Részletesebben vizsgálva, a 2017-ben abszolút értékben a legtöbb kivándorlóval rendelkező országokat mutatja be az 1. táblázat (azaz „stock” jellegű adatok az adott évben az adott országból származó, más országokban élő személyek becsült számára vonatkozóan). India, Pakisztán és Banglades között erőteljes népességmozgás van, vezető pozíciójuk a fő kivándorló országok listáján részben tehát ennek köszönhető, nagyobb részt azonban annak, hogy jelentős számú munkaerő távozik ezekből az országokból az Öböl menti országokba, mint Szaúd-Arábia, az Egyesült Arab Emírségek, Katar vagy Kuvait. Az emigráns mexikói munkaerőt ezzel szemben szinte teljes mértékben az Amerikai Egyesült Államok gazdasága szívja fel, a gazdasági szempontok mellett a földrajzi közelségnek is köszönhetően. A fülöp-szigeteki kivándorlóknak is Amerika jelenti a fő célpontot, azonban sokkal kisebb mértékben, az összes kivándorló mintegy egyharmada távozik ide, de emellett sokan mennek még Kanadába és az Öböl országokba is. Kína esetében is jóval

diverzifikáltabb a célországok köre, Amerika mellett a földrajzi közelség miatt Japán és Dél-Korea is nagyszámú kínai állampolgárt fogad, de Kanadával és Ausztráliával is erős kapcsolat azonosítható ilyen téren. Meg kell jegyezni emellett, hogy a kínai kivándorlók negyede csupán a közeli, részben elkülönült Hong Kong-ba megy, azaz bár jogi-statisztikai szempontból emigrációról beszélhetünk, a gyakorlatban itt inkább belföldi költözésről van szó. Afganisztánból a legtöbben a szomszédos Iránba és Pakisztánba költöznek, ahonnan a kivándorlók egy része feltehetően képes menedékkérőként tovább vándorolni nyugati államokba. Szíria esetében is a legtöbb kivándorló, menekült a környező országokba – elsősorban Törökországba, Libanonba, Szaúd-Arábiába – távozott. Oroszország és Ukrajna között is rendkívül erős a népességmozgás mindkét irányban, emellett Oroszország esetében számottevő kivándorlás tapasztalható a volt Szovjetunió államaiba is (pl. Kazahsztán, Üzbegisztán).

1. táblázat: A legtöbb kivándorlóval rendelkező főbb országok 2017-ben (fő)

Ország	Kivándorlók száma (fő)
India	16 444 830
Mexikó	11 881 712
Oroszország	10 961 164
Kína	10 060 253
Banglades	7 796 958
Szíria	7 776 231
Pakisztán	6 098 502
Ukrajna	5 995 314
Fülöp-szigetek	5 970 193
Afganisztán	5 055 219

Forrás: Világbank (2017)

A vándorlást nagyban meghatározzák a gazdasági szempontok, ahogy azt korábban bemutattam az első neoklasszikus makro elméletek is alapvetően a foglalkoztatottsági és jövedelmi különbségekre vezették vissza a migrációt, így a legfontosabb befogadó országok listája is ezt tükrözi (2. táblázat). Amellett, hogy nyilvánvalóan a mérethatások is érvényesülnek, azaz csak az abszolút számokat tekintve valószínűbb, hogy a nagyobb, jelentősebb lélekszámú országokba többen mennek, látható, hogy mindegyik állam gazdaságilag fejlett és akár globális, akár regionális központként funkcionál. A nyugati államok mellett tehát az Öböl menti

gazdasági térség (Szaúd-Arábia, Egyesült Arab Emírátságok) és a volt Szovjetunió területe (Oroszország) migrációs kapcsolatait határozzák meg ezek a központok. Francia- és Spanyolország esetében a korábbi gyarmati kapcsolatok meghatározó súlyúak. Meg kell jegyezni azonban, hogy a legjobban talán az mutatja, hogy a migrációt nem csupán a gazdasági kapcsolatok, hanem például az említett történeti-kulturális, valamint közpolitikai kapcsolatok is befolyásolják, hogy a világ második legnagyobb gazdaságával rendelkező Kína nincs a legfőbb célországok között.

2. táblázat: Főbb országok, ahol a legtöbb bevándorló élt 2017-ben (fő)

Ország	Bevándorlók száma (fő)
USA	47 493 736
Németország	12 550 982
Szaúd-Arábia	12 185 284
Oroszország	11 652 102
Egyesült Királyság	9 202 494
Egyesült Arab Emírátságok	8 312 524
Kanada	8 078 763
Franciaország	7 969 646
Ausztrália	6 875 657
Spanyolország	6 256 804

Forrás: Világbank (2017)

Mivel a hazautalásokat nagyban meghatározza a vándorlók száma, ezért természetesen összefüggés látható a fentebb bemutatott migrációs adatokkal a leíró adatok szintjén. Ugyanakkor a legnagyobb összegű hazautalásokat fogadó országok körében néhány lényegi eltérés is tapasztalható (3. táblázat). A legtöbb kivándorlót küldő országokkal egyezőséget mutat India, Kína, Mexikó, a Fülöp-szigetek, Pakisztán és Banglades. Azonban fontos privát transzfereket fogadó ország Egyiptom (más arab országokból), Nigéria (elsősorban az Egyesült Államokból és az Egyesült Királyságból, de Afrikán belülről is, például Kamerunból vagy Ghánából), Francia- és Németország (más nyugati államokból).

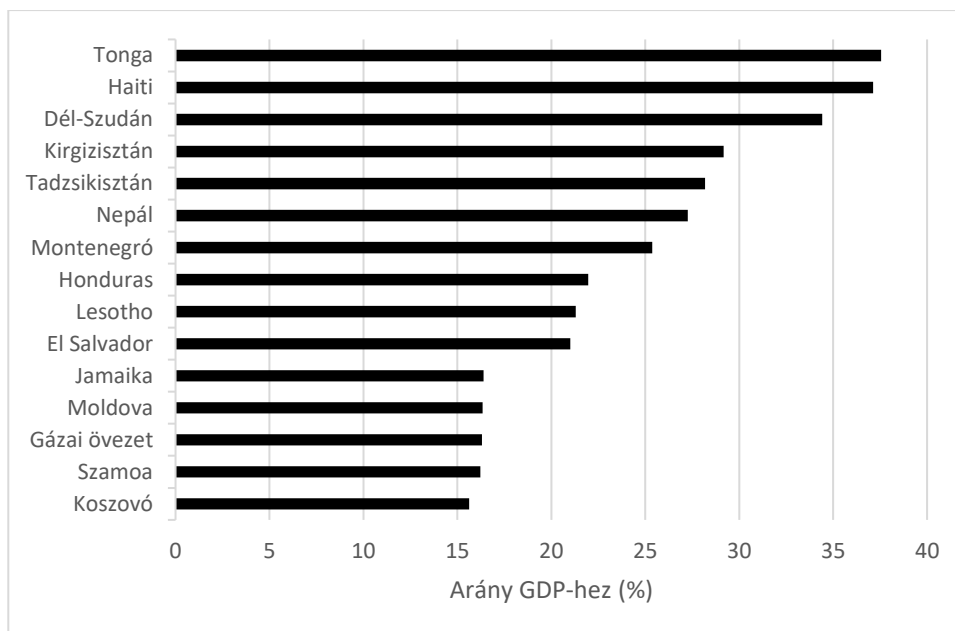
**3. táblázat: Főbb országok, ahová a legtöbb hazautalás érkezett 2019-ben
(millió USD)**

Ország	Beérkező hazautalások összege (millió USD)
India	83 131
Kína	68 398
Mexikó	38 520
Fülöp-szigetek	35 167
Egyiptom	26 791
Franciaország	25 738
Nigéria	23 800
Pakisztán	22 507
Banglades	18 348
Németország	17 040

Forrás: Világbank (2020b)

Ahhoz, hogy lássuk, hogy a hazautalások mekkora szerepet játszanak az adott ország gazdaságában, a GDP-hez viszonyított arány a leginkább széleskörűen használt mutató (6. ábra). Ez alapján látható, hogy egyes kis országok gazdaságában játsszák a legfontosabb szerepet ezek a pénzáramok, amelyek között az európai migrációs hálózatokban résztvevő is található (Montenegró, Moldova). Az adatok alapján érthető az is, hogy elsősorban a korábbiakban bemutatott makroszintű eleméletek miatt hangsúlyozzák ilyen mértékben a hazautalások jelentőségét. Számos kis ország gazdasági teljesítőképességének akár harmadát, negyedét is jelenthetik ezek a privát transzferek, amelyek egyúttal függetlenek a saját fogadó gazdaság kibocsátásától.

6. ábra: A GDP-hez viszonyított arány tekintetében a legtöbb hazautalást fogadó országok, 2019

Forrás: Világbank (2020b)

A legfontosabb hazautalásokat küldő országok jellemzően a legfejlettebb gazdaságok, így a legnagyobb összeget az Egyesült Államokból küldték 2018-ban (több mint 67 milliárd dollárt), de a nyugati országok közül kiemelt helyen van Svájc és Németország is (27, ill. 25 milliárd dollár) (Világbank, 2020b). Az Egyesült Államokból küldött támogatások legnagyobb része Közép-Amerikába érkezik (Mexikó, Guatemala) de jelentős a Kelet-Ázsiába (Kína, India, Fülöp-szigetek, Vietnám) küldött pénzáramok nagysága is. Viszonylag nehéz azonban olyan makroszintű változókat azonosítani a küldő ország tekintetében, amelyek egyértelműen befolyásolják a hazautalásokat. Az egyik ilyen tényező a külföldi népesség aránya lehet az adott hazautalásokat küldő országban, mivel a számszerűen több munkavállaló valószínűleg összegében is jelentős támogatást képes küldeni. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy ezt nagyban befolyásolják a bevándorlók kulturális szokásai (például mennyire elvárt az adott közösségen belül az otthoniak támogatása), de a pénzügyi infrastruktúrák fejlettsége (mennyire egyszerű és olcsó hazaküldeni a pénzt), vagy a vándorlás jellege (rövid távú munkavállalás vagy hosszú távú letelepedés céljából érkeznek az adott országba) is. Hasonlóképp nem feltétlenül egyértelmű a kapcsolat a küldő ország gazdasági teljesítményével sem, egyrészt mivel a gazdaságilag legfejlettebb, azaz globálisan a legnagyobb küldőként szereplő

országok GDP-jében és folyó fizetési mérlegében ezek a pénzáramok gyakran elhanyagolhatóak, másrészt a bevándorlók gyakran más, rosszabbul fizető pozíciókban tudnak csak elhelyezkedni, mint az adott ország belföldi munkavállalója (Kajdi 2018b). Ez utóbbi kérdéssel foglalkozik például a korábban már bemutatott duális munkaerőpiac migrációs elmélete.

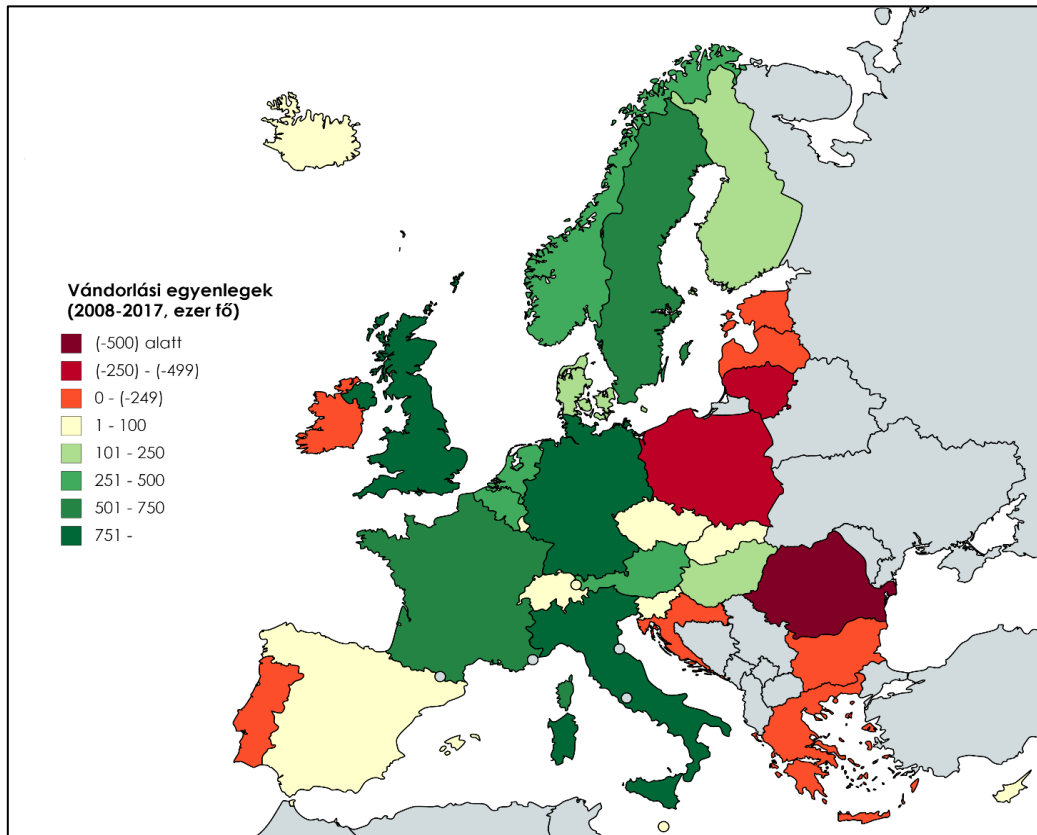
2.3.2. Európai folyamatok a makroszámok tükrében

Az EU keleti bővítésével a kelet-európai országokból nyugatra irányuló kivándorlás fokozatosan erősödött fel, összhangban a külföldi munkavállalást akadályozó korlátok lebontásával a fogadó országokban. Az első – ebből a szempontból – jelentős bővítési hullám ezen a téren 2004-ben volt Ciprus, Csehország, Észtország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Szlovákia és Szlovénia tagállammá válásával, amit 2007-ben a keletről induló migráció szempontjából talán még lényegesebb bolgár és román csatlakozás követett, majd 2013-ban a régióból mindaddig utolsóként Horvátország lett az EU tagja.

A munkaerőpiac megnyitása – mint az EU-n belüli migráció egyik fő tényezője – tekintetében eltérő politikákat követtek a régebbi tagállamok, akiknek legfeljebb hét évre volt lehetőségük korlátozni az új tagállamokból érkezők munkavállalását. Míg az Egyesült Királyság, Írország és Svédország a 2004-es bővítés után azonnal megnyitotta munkaerőpiacát, addig Ausztria és Németország a maximális derogáció lehetőségét kihasználva csak 2011-ben tette meg ugyanezt. A 2007-es román és bolgár csatlakozásnál pedig csak a korábbi bővítési kör csatlakozói nyitották meg a munkaerőpiacukat (Magyarország kivételével) (Hárs 2008), amit 2009-ben Dánia, Görögország, Portugália, Spanyolország és Magyarország követett, és a munkaerő teljesen szabad áramlása csupán 2014-ben valósult meg.

A 2008-as gazdasági válságot követő egy évtized adataiból képzett, az egyes tagországokra vonatkozó nettó vándorlási egyenlegek alapján (7. ábra) egyértelmű a keletről nyugatra áramló – elsősorban feltehetőleg munkavállalási jellegű – vándorlás. Ez alól a tendencia alól egyedül Magyarország tekinthető kivételnek, ugyanakkor esetünkben nem elsősorban az áll a pozitív hazai egyenleg mögött, hogy innen nem vándoroltak nyugatra, hanem az, hogy a nyugati elvándorlást pótolták a szomszédos országokból bevándorló magyar állampolgárok (részletesebben lásd a magyar folyamatokra vonatkozó alfejezetben).

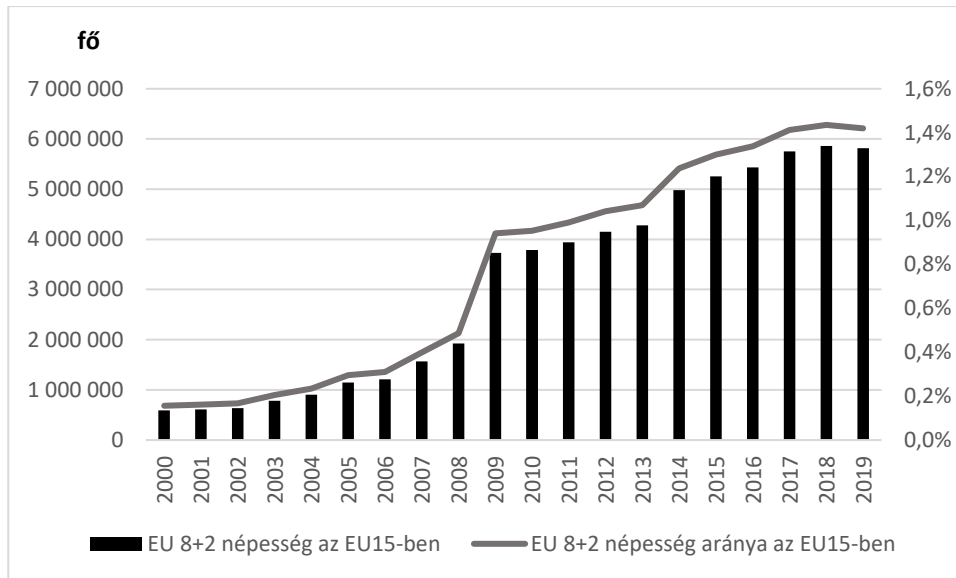
7. ábra: Vándorlási egyenlegek az Európai Unió országaiban, 2008-2017

Forrás: Eurostat (2020) adatok alapján saját szerkesztés

A „régí” EU tagországokba (EU 15) bevándorló kelet-európaiak száma először a 2004-es bővítés után nőtt meg jelentősebben, amelyet a 2008-as válsághoz és a keleti bővítés újabb hullámához (Románia és Bulgária csatlakozása) köthető megugrás követett (8. ábra). 2014-ben, a régi EU-s tagországok teljes munkaerőpiaci nyitását követően pedig egy újabb számottevő emelkedés történt az új tagállamokból a régiókba érkezők számában. Ugyanakkor 2019-ben már enyhe csökkenés történt, így kérdéses, hogy hogyan alakulnak a jövőbeli trendek különösen a koronavírus-járvány miatti korlátozásokat, határ lezárásokat is figyelembe véve.

8. ábra: Az EU-hoz 2004 után országokból az EU 15 országokba érkezők számának és arányának változása, 2000-2019

Forrás: Eurostat (2020) adatok alapján saját szerkesztés

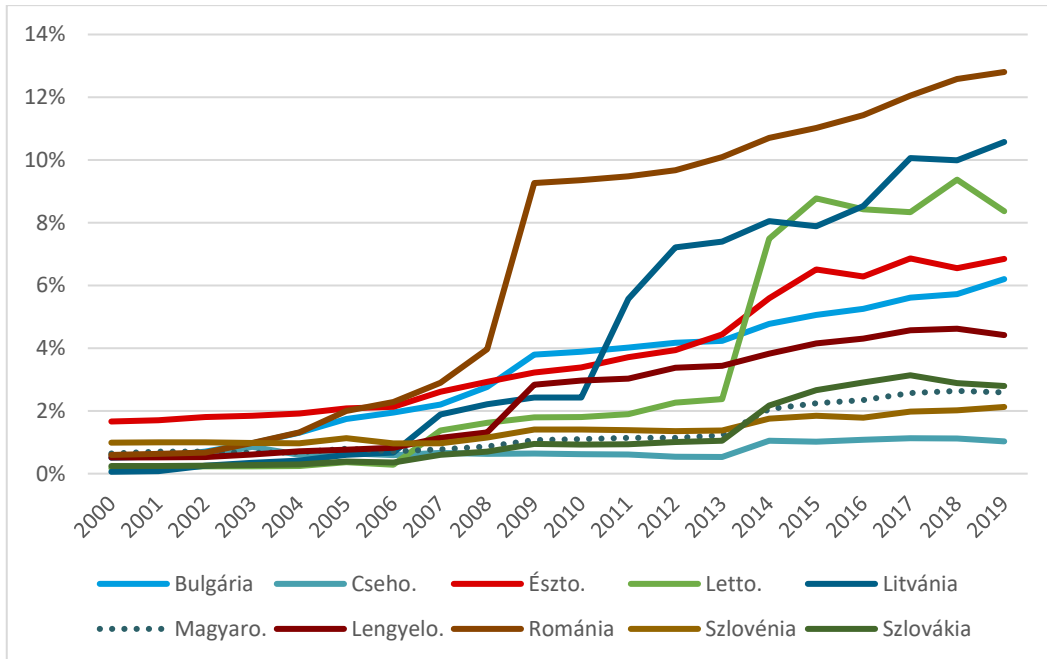
Megjegyzés: EU-hoz 2004 után csatlakozott országok: Bulgária, Csehország, Észtország, Horvátország, Ciprus, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Málta, Románia, Szlovákia, Szlovénia

Az egyes országok esetében külön is érdemes megvizsgálni a kivándorlók számának időbeli alakulását. Mind a 7., mind pedig a 8. ábránál is a születési ország szerinti adatokat használtam a külföldön tartózkodó népességre vonatkozóan. Ennek jelentősége elsősorban abban van, hogy a határon túli magyarok számára elérhető magyar állampolgárság az állampolgárság szerinti adatokat sok esetben torzítja, mivel például számos, egyébként román állampolgársággal is rendelkező munkavállaló magyar állampolgárságát használva vándorolt ki és szerzett állást.

Az országok szerint megbontott adatokból látható (9. ábra), hogy Románia mellett a balti államok közül Lettországban és Litvániában volt a legnagyobb az ország népességéhez viszonyítva az emigráció mértéke. A „közepes” kategóriába Észtország, Bulgária és Lengyelország tartozik, míg Csehország, Magyarország, Szlovákia és Szlovénia négyes csoportjában volt a legalacsonyabb mértékű az elvándorlás. Itt kell megjegyezni, hogy Romániából és Bulgáriából már az EU-csatlakozást megelőzően jelentős számú munkavállaló vándorolt ki a mediterrán régióba, főleg Olaszországba és Spanyolországba (Hárs 2016). Az időbeli szakaszok tekintetében 2008 körül a román és a lengyel adatok ugranak meg szignifikánsan,

amihez képest késve, 2010 körül nőtt meg a litván népességmozgás volumene. Ezt követően 2013-14 környékén azonosítható egy újabb jelentősebb hullám, elsősorban a már fentebb is említett munkaerőpiaci nyitással összefüggésben.

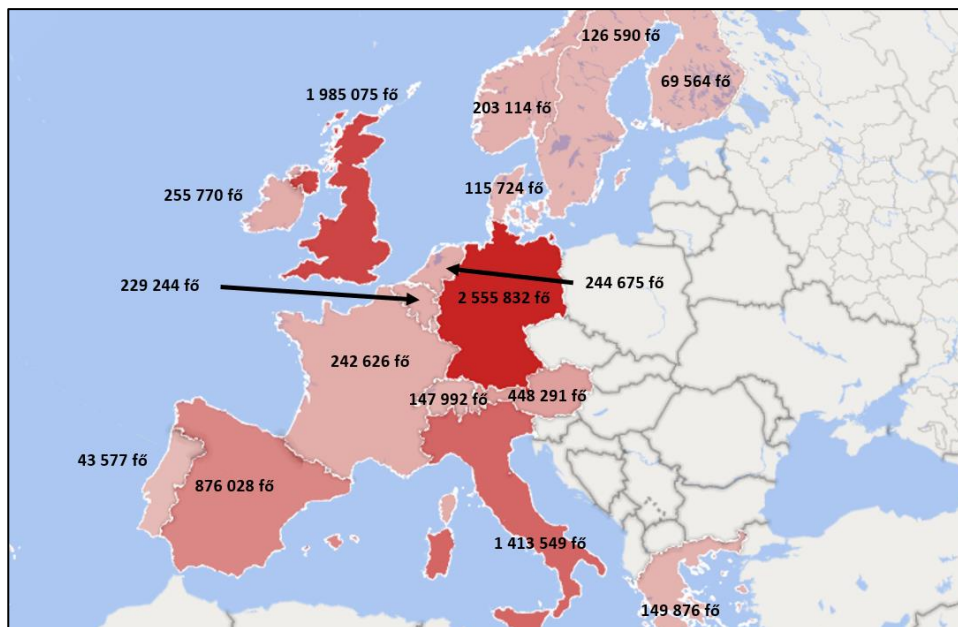
9. ábra: Néhány kelet-európai EU tagország kivándorolt népességének aránya a teljes hazai népességhez viszonyítva, 2000-2019

Forrás: Eurostat (2020) adatok alapján saját szerkesztés

A keleti tagállamokból érkező munkavállalók nem egyenletesen oszlottak el a régi tagországok között, ahogy az a 10. ábrán is látszik. A fő célpontot elsősorban Németország és az Egyesült Királyság jelenti, míg ahogy azt korábban bemutattam, a déli országokban a külföldiek jelentős számát elsősorban a román és bolgár bevándorlás indokolja. Megjegyzendő továbbá, hogy az ország mérete ellenére aránytalanul kevesen érkeztek Franciaországba, ez a nyelvi okok mellett feltehetően azaz is magyarázható, hogy a volt francia gyarmatokról korábban már jelentős számú bevándorló érkezett, akik számos „típusos” bevándorló munkakört már betöltöttek. A földrajzi közelség miatt az észtek elsődleges célterülete Finnország, és Ausztriába is főleg a környező országokból érkeznek munkavállalók (Batsaikhan et al. 2018).

10. ábra: A nyugat-európai országokba a keleti EU tagállamokból érkezett bevándorlók száma, 2019

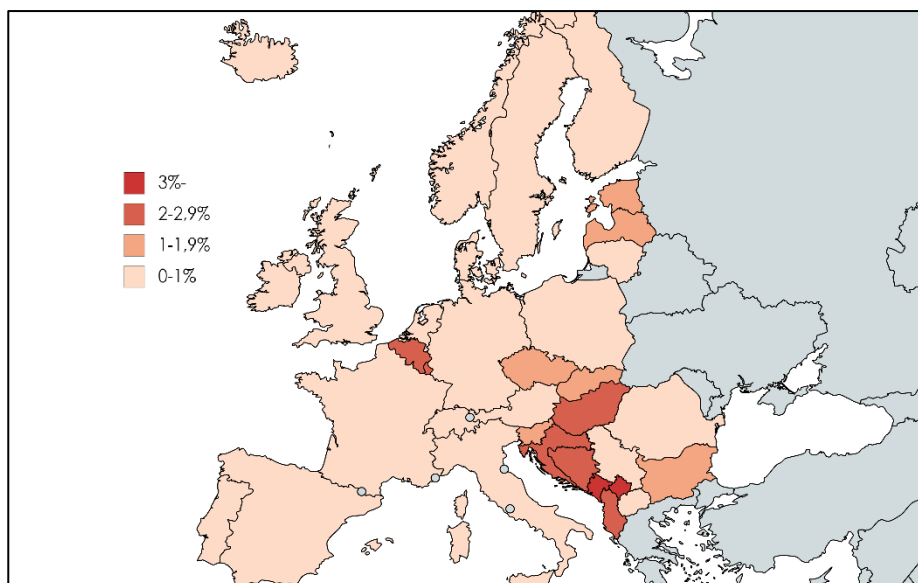

Forrás: Eurostat (2020) adatok alapján saját szerkesztés

Említést kell még tenni a visszavándorlásról is: Zaiceva – Zimmermann (2012) nem talált egyértelmű trendet a kivándorlók gazdasági válság utáni visszatérésével kapcsolatban, ami részben annak is köszönhető, hogy a 2008 utáni gazdasági visszaesés bizonyos keleti tagállamokat (például a balti országokat) rendkívül nagy mértékben érintett. Ugyanakkor, ahogy Batsaikhan et al. (2018) arra rávilágít, az újabb adatok már szignifikánsabb mértékű cirkuláris migrációt mutatnak egyes országok, így például Magyarország esetében is.

Az európai vándorlási folyamatok után érdemes áttekinteni, hogy hogyan alakult ezzel párhuzamosan a hazautalások értéke. Ehhez az Eurostat fizetési mérleg adatait használom, melynek értelmezéséről és korlátairól a 2.2.1.1. alfejezetben írtam részletesebben. A 11. ábra az átmenetileg külföldön dolgozók jövedelmét az egyes országok bruttó hazai termékéhez (GDP-jéhez) viszonyítva mutatja. Az adatokat nyilvánvalóan számos tényező befolyásolja, így például az eleve alacsonyabb szintű gazdasági teljesítmény a kisebb (balkáni) országokban magasabb arányt okoz. A tendencia azonban viszonylag egyértelmű a térkép alapján, azaz a délkelet-európai országok számára a legfontosabbak ezek a pénzáramok.

11. ábra: Az átmenetileg külföldön dolgozók jövedelme a GDP-hez viszonyítva egyes európai országokban, 2018

Forrás: Eurostat (2020) adatok alapján saját szerkesztés

Szintén hatással lehet a mutatóra az egyes országból származók vándorlási szokásai: Magyarország esetében például a munkavállalók jellemzően csak rövid távra, éven belül hagyják el otthonukat, így ez a fizetési mérleg tétel jóval jelentősebb, mint a másodlagos jövedelmek között számon tartott tartósan külföldön tartózkodók folyó átutalásai (melynek térképes ábrázolása hasonló eredményeket mutatna). Az egyes munkavállalókat küldő, illetve hazautalásokat fogadó országok között tehát mutatkoznak bizonyos eltérések a migrációs „stratégia” terén (Kajdi 2018c). Míg Horvátország és Lengyelország esetében közel hasonló a rövid-, illetve hosszútávra kivándorlók által küldött összeg, addig például Románia és Bulgária esetében inkább a tartós, éven túli külföldön tartózkodásból származó jövedelmek dominánsak. Azaz hiába jelentenek például a fapados légitársaságok vagy a korszerű vasútvonalak gyorsabb és olcsóbb összeköttetést a távolabbi európai célországokkal is, az utazási költségek az alacsony presztízsű munkákból származó jövedelmekhez viszonyítva még mindig jelentősek, így nagyban befolyásolják a külföldi munkavállalást és ebből fakadóan a hazautalásokat is. Hazai szempontból történetileg is érdekesekek a balkáni országok, mivel az Európába tartó egyik „tradicionális” migrációs útvonal a félszigetről Magyarországon keresztül vezet Európába (Pap et al. 2018). A balkáni országok esetében elmondható, hogy a többi európai államhoz

képeket lényegesen nagyobb mind a rövid, mind pedig a hosszú távon külföldön tartózkodók által küldött hazautalások GDP-hez viszonyított aránya.

2.4. Az elméleti keretrendszerek értékelése a hazautalások szempontjából

A fenti elméleti keretrendszereket áttekintve elmondható, hogy egyik sem tekinthető kizárólagos magyarázó erejűnek, érdekesebb őket egymással párhuzamosan vizsgálni: azaz egy időben éppúgy érvényes lehetnek a mikroszintű (egyéni vagy háztartási) döntéseket előtérbe helyező elméletek és a különböző társadalmi-gazdasági körülményeket hangsúlyozó makroszintű elméletek.

A különböző elméleti koncepciók azért fontosak geopolitikai szempontból, mert az egyes országok, területek közötti hatalmi viszonyokat és kapcsolatokat nagyban befolyásoló munkaerő, humán tőke és pénztőke áramlására vonatkozóan fogalmazznak meg általános szabályokat, amelyek segítségével jobban érthetővé válnak a geopolitikai viszonyokban bekövetkező változások is. Jelen értekezésben alapvetően két szinten – makro és mikro – vizsgálom a népesség vándorlását és a hazautalásokat, ennek megfelelően kettős elméleti háttérrel látok az elemzés szempontjából a leginkább célszerűnek. Így míg a makroszintű folyamatok bemutatásánál leginkább az egyes országok gazdasági fejlettségére helyezem a hangsúlyt, addig a mikroszintű, háztartási adatfelvételeken alapuló vizsgálatoknál elsődlegesen a mögöttes szociodemográfiai tényezőket, személyes motivációkat kutatom.

A makroszintű modellek közül a neoklasszikus migrációs elméletek esetében a fő magyarázó erőt a jövedelmi és a munkavállalási különbségek jelentik. Ez utóbbit nagymértékben befolyásolja a migránsok humán tőkéje, azaz képzettsége, életkora, munkatapasztalata. Azáltal, hogy a kivándorlók kénytelenek új környezetbe, kultúrába beilleszkedni, új nyelvet elsajátítani, elmondható, hogy feltehetően a rendelkezésükre álló humán tőkéjüket nem feltétlenül tudják teljes mértékben kihasználni a célországban, azaz például előfordulhat, hogy képzettségükhöz képest alacsonyabb státuszú és jövedelmi szintű munkát tudnak csak ellátni. Ezzel szemben, amennyiben otthon maradnak, előfordulhat, hogy például vidékről a városokba történő költözéssel magasabb presztízsű álláshoz jutnak magasabb bérekkel, amint ezt Taylor, J. E. (1987) mexikói migránsok körében végzett vizsgálatai mutatták.

A szegmentált vagy duális munkaerőpiaci elmélet az egyes országok népességének demográfiai összetételét is figyelembe veszi a migráció magyarázatakor. Eszerint a fiatalok vagy a nők aránya a népességben, az ő foglalkoztatottsági szintjük szintén befolyásolja a népesség mozgását az egyes területek között. A világrendszer elmélet a kapitalista tőke mozgását hangsúlyozza, mint a migráció fő kiváltó okát. A fejlődő országokba beáramló befektetői tőke hatékonyabbá teszi a

gazdasági termelést, ez viszont elbocsátásokat, azaz növekvő munkanélküliséget eredményez, aminek további folyománya lehet az elvándorlás az adott országból vagy területről.

A hazautalások tekintetében pedig számos tanulmány mutatott ki összefüggéseket makrogazdasági tényezőkkel, így például a gazdasági teljesítménnyel, a fogyasztással vagy a munkanélküliséggel.

Mindezeket összefoglalva tehát elmondható, hogy érdemes azt megvizsgálni, hogy a makroszintű változók milyen összefüggéseket mutatnak a hazautalásokkal. Bár a neoklasszikus közgazdasági, a szegmentált munkaerőpiac vagy a világregndszer elmélete alapvetően a migrációs folyamatokra vonatkozik, azonban azt jogosan feltételezve, hogy a migráció és a hazautalások között erős a korreláció, a hazautalásokra vonatkozó makromodellekkel bizonyos mértékig a migrációs elméletek is tesztelhetők. A gazdasági jellegű magyarázó változókkal (például GDP, munkanélküliség) a neoklasszikus elméletről kaphatunk információkat, a demográfiai jellegű változók (népesség összetétele, eltartottsági ráták) a szegmentált munkaerőpiac elméletét támaszthatja alá, míg a külföldi tőkebefektetések (FDI) a világregndszer elméleti keretei között értelmezhetők. Az 5.1. alfejezetben tehát ezeket az elméleti szempontokat fogom kibontani szekunder kutatással, panelregressziós elemzéssel.

Mikroszinten a hazautalások szempontjából a migráció új közgazdaságtana (NELM) tekinthető a leginkább releváns elméleti keretrendszernek. Ezt a modellt szintén nehéz elválasztani a neoklasszikus elméletek által azonosított jövedelmi és munkaerőpiaci tényezőktől, mivel jellemzően a piaci kudarcok – amelyek erősen befolyásolják a háztartás döntéseit a NELM szerint – erősen kapcsolódnak ezekhez. A migráció új közgazdaságtanának azonban fontos jellemzője, hogy nagy hangsúlyt fektet a migráció és a hazautalások összekapcsolására. Ebben az elméleti keretrendszerben lehetőség van nem csupán megfigyelni az egyes folyamatokat, hanem az azok mögötti motivációt is tesztelni, azaz lényegesen árnyaltabb képet kaphatunk a makromodellekhez képest. A hazai mikroszintű mintavételes lakossági adatfelvételek elemzésén keresztül primer kutatásban fogom bemutatni az 5.2 alfejezetben a magyar eredményeket a NELM keretei között.

3. KUTATÁSI CÉLOK

A fentebb bemutatott nemzetközi irodalom alapján egyértelmű, hogy a hazautalások a nagyobb, migrációs témakör fontos szeletét jelentik. Szinte az összes, a migráció kiváltó vagy fenntartó okait magyarázó elméleti keretrendszer figyelembe veszi a külföldön tartózkodók által az otthon maradt családtagoknak küldött támogatásokat. Kétségtelen, hogy a kivándorlás okai rendkívül sokrétűek lehetnek, a gazdasági tényezők mellett valaki elhagyhatja lakhelyét személyes vagy politikai okokból, háborús konfliktusok vagy természeti katasztrófák miatt. Ez utóbbi okokkal összefüggésben jelentősen nőtt az új évezredben az Európába igyekvő menedékkérők száma, amelyeknek számottevő geopolitikai vonatkozásai lehetnek (Szilágyi 2019). Jelen értekezésben azonban nem kívánok foglalkozni az illegális, irreguláris vagy kényszerített migráció folyamataival.

Abban az esetben, ha valaki önkéntesen dönthet a vándorlásról, azaz nem kényszerű migrációról beszélünk, a legtöbben csak akkor választják addigi személyes környezetük elhagyását, ha ehhez egzisztenciális előnyök is társíthatók. Így meghatározó a munkavállalási cél, a többletjövedelmek megszerzésének lehetősége ezekben a folyamatokban. Azonban ezek a gazdasági okok semmiképp sem tekinthetők kizárólagosnak, kutatásom során többek között erre vonatkozóan is bemutatok eredményeket.

A migrációs folyamatok esetében azt is fontos vizsgálni, hogy milyen ellenirányú tőkeáramlás történik, mi befolyásolja azt, hogy a külföldön tartózkodó támogatja-e a származási országában élőket, illetve azt, hogy milyen mértékű ez a támogatás. Azaz a globális és európai szintű makrofolyamatok leíró jellegű bemutatása mellett mikroszintű primer kutatásom célja nem a kivándorlási szándék, az adott ország elhagyása mögötti motivációk azonosítása, hanem az, hogy ha valaki már megtette ezt a kezdő lépést, akkor fog-e hazautalást küldeni, és ha igen, akkor milyen összegben. A kivándorlás és a hazautalás motivációinak vizsgálata azonban természetesen nem független egymástól, ha jobban megértjük a hazautalási folyamatokat, akkor a népszerűség vándorlásáról is pontosabb képünk lehet.

Értekezésemben a hazautalások esetében a következő definíciót alkalmazom: a nem kikapcsolódás, nyaralás, baráti és rokonlátogatás, üzleti utazás, orvosi kezelés vagy vallásos zarándoklat céljából való ideiglenes távollét céljából egy adott országban tartózkodó magánszemélyek pénzbeni vagy egyéb formában küldött támogatásai más országban élő magánszemélyek részére. Egyaránt figyelembe veszem tehát:

- a származási országukban rezidensnek minősülő, azaz más országban egy éven belüli időtartamban tartózkodó személyek által megszerzett jövedelmekből bármilyen formában a származási országukba küldött támogatásokat;
- a származási országukban már nem rezidens, egy évnél hosszabb időtartamban más országban tartózkodó személyek által küldött támogatásokat.

Mivel az elemzett adatfelvételek esetében nem csupán a munkajövedelmek hazautalása volt a felmérés tárgya, de a küldő személyek között voltak külföldön tartózkodó nyugdíjasok, diákok is, így nem kizárólag a munkaerő-áramlásra fókuszálók elemzésében sem. Ugyanakkor természetesen jellegéből fakadóan a hazautalások témaköre elsősorban a külföldön dolgozókat, illetve munkajövedelmeiket érinti. Nem foglalkozom ugyanakkor a nehezen számszerűsíthető úgynevezett „social remittances” tárgykörével, azaz amikor a migráció által viselkedési minták, szokások, a munkaerő tudása áramlik a fogadó (a migránsokat kibocsátó) országokba.

Jelen dolgozatom céljai, kutatási kérdései és az egyes kérdésekhez kapcsolódó hipotézisek tehát a következők:

1. Kutatási kérdés: Mi jellemzi globálisan és azon belül különösen az Európai Unióban és Magyarországon makroszinten a migrációt és a hazautalásokat?

Szekunder kutatás keretében nemzetközi adatbázisokból gyűjtött leíró jellegű adatokkal, valamint panelregressziós elemzéssel kívánom vizsgálni, mivel ezek alkalmasak arra, hogy a főbb tendenciákat, az elméleti megfontolások gyakorlati megvalósulását be lehessen mutatni.

- **Hipotézis (H1a):** Az adott országból küldött hazautalások és az ország gazdasági teljesítménye között pozitív korrelációs kapcsolat áll fent, azaz a gazdaságilag fejlettebb, nagyobb teljesítményű országokból több hazautalást küldenek.
- **Hipotézis (H1b):** Az adott országban fogadott hazautalások és az ország gazdasági teljesítménye között negatív korrelációs kapcsolat áll fent, azaz a gazdaságilag kevésbé fejlett, kisebb teljesítményű országokba több hazautalást küldenek.

2. Kutatási kérdés: Hogyan jellemezhetőek társadalmi, gazdasági, demográfiai szempontból a hazai mikroszintű adatfelvételek alapján a hazautalásokat fogadó háztartások Magyarországon?

Primer kutatás keretében, három hazai mintavételes lakossági adatfelvétel (Háztartási költségvetési és életkörülmény adatfelvétel, Mikrocenzus 2016, Családi segítségnyújtás) eredményei alapján vizsgálok leíró adatokkal, logit regresszióval és lineáris regresszióval.

- **Hipotézis (H2):** A hazautalásokat fogadó magyar háztartások rosszabb anyagi helyzetben vannak az átlagos magyar háztartásokhoz képest.

3. Kutatási kérdés: Mi befolyásolja azt, hogy egy külföldön tartózkodó személy küld-e hazautalást?

Primer kutatás keretében, a Mikrocenzus 2016 adatfelvétel eredményei alapján vizsgálok probit regresszióval.

- **Hipotézis (H3):** Nagyobb valószínűséggel támogatják magyarországi családtagjaikat a szakképzettséggel rendelkező rövid távú kivándorlók.

4. Kutatási kérdés: Mi befolyásolja a külföldön tartózkodó személy által küldött támogatás nagyságát?

Primer kutatás keretében, a Családi segítségnyújtás adatfelvétel eredményei alapján vizsgálok lineáris regresszióval.

- **Hipotézis (H4):** Minél nagyobb a külföldön tartózkodó személy jövedelme, annál magasabb a küldött támogatás összege.
- **Hipotézis (H5):** A migráció új közgazdaságtanának (NELM) elméleti keretszerében Magyarország esetében az altruista motiváció a meghatározó a hazautalásoknál.

Jelen értekezésben tehát egy pillanatfelvételt kívánok nyújtani ezekről a folyamatokról, az eddig nem azonosított összefüggéseket bemutatva. Nem célokom ugyanakkor arra kitérni, hogy a rendelkezésre álló adatok alapján milyen gazdasági, társadalmi, geopolitikai célú közpolitikai lépéseket szükséges kidolgozni, így az értekezésem keretei közé csak az ezek alapjául szolgáló főbb tényezők azonosítása fér bele.

4. A KUTATÁS MÓDSZERTANA

Ebben a fejezetben tovább részletezem, hogy milyen adatokkal és kutatási módszerekkel vizsgálom az előző részben bemutatott kutatási kérdéseket és hipotéziseket. Először szélesebb, globális szemszögből vizsgálom a makroszintű folyamatokat, majd a perspektívát szűkítve külön kitérek a Magyarország szempontjából relevánsabb európai helyzetre. Végül a hazai folyamatokat vizsgálom a legrészletesebben, azaz a makro szint mellett már háztartásokra is vonatkozó adatokat elemezve. A korábban megfogalmazott hipotézisek, az azok vizsgálatához felhasznált adatok, a második fejezetben áttekintett elméletek közül az alkalmazott keretrendszerek, valamint a módszertan kapcsolatát mutatja be az alábbi táblázat.

4. táblázat: Az értekezés kutatási keretrendszere

	Hipotézis	Módszertan	Releváns elemélet	Regionális lefedettség	Adatok
M A K R O	H1a: Pozitív kapcsolat a küldött hazautalások és a gazdasági teljesítmény között	Leíró adatok, regionális összehasonlítás, panelregresszió	Neoklasszikus közgazdaságtan (makro), világregrendszer	Globális, európai	Világbank, Eurostat (fizetési mérleg)
	H1b: Negatív kapcsolat a fogadott hazautalások és a gazdasági teljesítmény között	Leíró adatok, regionális összehasonlítás, panelregresszió	Neoklasszikus közgazdaságtan (makro), világregrendszer	Globális, európai	Világbank, Eurostat (fizetési mérleg)
M I K R O	H2: A hazautalásokat fogadó magyar háztartások az átlagnál rosszabb anyagi helyzetben vannak	Leíró adatok, regionális összehasonlítás, probit és logisztikus regressziók	NELM, neoklasszikus közgazdaságtan (mikro)	Magyarország	Mikrocenzus, HKÉF, Családi segítségnyújtás

	H3: Nagyobb valószínűséggel utalnak haza a szak-képzettséggel rendelkező rövid távú kívándorlók.	Leíró adatok, regionális összehasonlítás, probit és logisztikus regressziók	NELM	Magyar ország	Mikrocenzus
	H4: Pozitív kapcsolat a küldő jövedelme, és a támogatás összege között	Leíró adatok, regionális összehasonlítás, lineáris regressziók, Heckman selekció	NELM, neoklasszikus közgazdaságtan (mikro)	Magyar ország	Családi segítségnyújtás
	H5: Magyarországon esetében altruista motiváció a hazautalásoknál	Leíró adatok, regionális összehasonlítás, lineáris regressziók, Heckman selekció	NELM	Magyar ország	Családi segítségnyújtás

Forrás: Saját szerkesztés

4.1. Nemzetközi folyamatok makroszintű vizsgálata

A főbb globális folyamatokat a Világbank adatai segítségével vizsgálom. Ezek egyik előnye, hogy a Világbank globális migrációs, illetve hazautalási mátrixokat is készít, azaz nem csupán arra adnak becsléseket, hogy egy-egy országba mekkora volumenű hazautalások érkeznek, vagy éppen mekkora összegben küldenek támogatást az ott tartózkodó külföldiek, hanem arra is, hogy pontosan hogyan oszlanak meg a migrációs és hazautalási áramlások az egyes küldő és fogadó országok között. Azaz lehetővé válik a főbb országkapcsolatok azonosítása, ami a területi szempontú elemzéseknél különösen értékes.

Az európai folyamatokat részletesebben is megvizsgálom az Eurostat adatain keresztül is. A hazautalásokra vonatkozó adatok ebben az adatbázisban is a fizetési mérleg adatokon alapulnak, azonban a Világbankhoz képest részletesebb bontásban

is elérhetőek. Emellett a migrációs adatok esetében is pontosabb képet kaphatunk, mivel az európai országok egységes módszertan mentén próbálják számba venni a népesség áramlását, ami egyébként a hivatalos statisztika szempontjából az EU-n belüli szabad munkaerőáramlás miatt meglehetősen jelentős kihívást jelent.

5. táblázat: A makroszintű elemzés adatforrásai

	Világbank	Eurostat
Hazautalás adatok forrása	Fizetési mérleg alapján Világbank becslés	Fizetési mérleg, részletes bontásban
Területi lefedettség	Globális	Európa
Országmátrixok	Elérhető	Nem elérhető

Forrás: Saját szerkesztés

Mindkét adatbázis hazautalásokra vonatkozó adatai esetében fennállnak azok a módszertani kihívások és korlátok, amelyeket a 2.2.1.1. alfejezetben a fizetési mérleg adatokkal kapcsolatban részleteztem. Meglátásom szerint azonban ezek az adatok mégis alkalmasak a főbb folyamatok bemutatására, mivel a trendeket, az egyes országok közötti arányokat jól mutatják.

Azért, hogy pontosabban azonosíthatók legyenek a hazautalásokra ható makroszintű tényezők, egyúttal tesztelni tudjam a makroszintű migrációs elméleteket, panelregressziós modelleket is építettem. A neoklasszikus közgazdaságtan elméleti keretrendszerében a vándorlást gazdasági okok, azon belül is elsősorban az országok közötti bérkülönbségek és foglalkoztatásbeli különbségek váltják ki. Ezt némileg általánosabban fogalmaztam meg a H1a és H1b kutatási hipotéziseimben, az egyes országok gazdasági teljesítményére visszavezetve a küldött, illetve fogadott hazautalások összegét. Azaz nem szűkítettem le a vizsgált magyarázó változók körét a jövedelmi, illetve foglalkoztatási adatokra, hanem annál tágabban értelmezve a kérdést demográfiai változókat is bevontam elemzésembe, ami már inkább a duális munkaerőpiac elméletéhez köthető.

A makroszintű tényezők vizsgálatához tehát a panelregressziós elemzés módszerét választottam, amihez a Világbank (2020a) adatait használtam 20 éves időszakra (2000-2019). Az adattáblába összesen 264 ország adatai kerültek be, azonban a tényleges modellek az adathiányok miatt kevesebb rekordot tartalmaztak.

Az úgynevezett fix hatású panelregressziót alkalmaztam, mivel ezt a módszert kell választani, ha az olyan változók hatását kívánjuk vizsgálni, amelyek időben változnak, és ki akarjuk szűrni az időben nem változó tényezők hatását, például

mivel erre vonatkozóan nem állnak rendelkezésre változók (Torres-Reyna 2007). Ilyen változók lehetnek például politikai, kulturális vagy vallási tényezők. A hazatalások és a migráció témakörében is elképzelhetőek ilyen tényezők, például, hogy a család férfi vagy női tagjait támogatják inkább a kivándorlás során. Ezekre a tényezőkre a Világbank adatbázisában nincsenek megfelelő változók, ugyanakkor feltételezhető is, hogy a vizsgált tíz éves periódusban nem, vagy alig változtak. A fix hatású panelregresszió alkalmazását támogatta a Hausman teszt eredménye is, amely széles körben használt módszer erre a célra (Green 2008).

A panelregressziós modellemmel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy ahogy az a fentiekből is látszik, a jövedelmekre vonatkozó adatok kimaradtak a modellből, mivel ezek nem álltak rendelkezésre éves bontásban a megfelelő számú országra. Ebből kifolyólag a makroszintű neoklasszikus közgazdasági elmélet fő állításait csak közvetett módon, egyéb gazdasági mutatókon keresztül tudtam tesztelni. Szintén a modell hiányosságaként kell megemlíteni, hogy vándorlási adatok csupán 2013-ra és 2017-re vonatkozóan álltak rendelkezésre, így a többi évre az adatokat ebből a két adatpontból extrapoláltam, ami nyilvánvalóan bizonyos fokú torzítást jelent. Emellett nem álltak rendelkezésre olyan változók, amelyekkel az egyéb politikai, közigazgatási jellegű változásokat be tudtam volna építeni, így például a különböző adminisztratív ki- és beutazási jellegű korlátozások vándorlásra gyakorolt hatását. Meglátásom szerint ezek a hiányosságok ugyanakkor nem befolyásolják alapvetően a modellekből levonható következtetések érvényességét.

4.2. Magyarországi folyamatok mikroszintű vizsgálata

A magyarok migrációs folyamatainak leíró jellegű időbeli vizsgálatánál a KSH rendszeresen publikált éves vándorlási adatait használtam fel. Ahogy a fizetési mérleg adatoknál, úgy ennél az adatforrásnál is meg kell jegyezni, hogy inkább a trendek bemutatására alkalmas, az adott évre vonatkozó konkrét ki- és bevándorlási adatok esetében azonban torzítás léphet fel. Ennek oka egyrészt, hogy kevesen jelentik be ténylegesen az ország elhagyását – azaz például állandó lakhelyük megváltozását – így erről az oldalról nehezen láthatóak a pontos folyamatok. Az EU-n belüli szabad munkaerőáramlás ugyanakkor azt is eredményezi, hogy a tükörstatisztikák, azaz más országok statisztikai hivatalainak magyar bevándorlókra vonatkozó adatai is sok esetben pontatlanok, mivel ezekben az államokban is problémás lehet a pontos adminisztráció (például, ha a bevándorlás nem munkavállalási céllal történik). A hazai népszámlálások és mikrocenzusok módot adnak a különböző népmozgalmi statisztikák továbbvezetésének pontosítására, azonban ezekből kimaradnak azok az esetek, amikor a teljes háztartás elhagyta Magyarországot. Az elmúlt

években előrelépést jelentett az, hogy a vándorlási statisztikákat a társadalombiztosítási adminisztratív adatbázisokra alapozzák. Ennek oka, hogy mivel nem lehetséges az EU-n belül két helyen biztosítottak lenni, így a bejelentett munkavállalás révén külföldön tartózkodók is nagyobb mértékben vannak rákényszerítve arra, hogy a hazai társadalombiztosítás felé jelezzék Magyarország elhagyását. Meg kell ugyanakkor jelezni, hogy ez természetesen nem alkalmas arra, hogy a más országban nem bejelentett munkahellyel rendelkezők mozgását is nyomon kövesse.

A globális és európai migrációs és hazautalási folyamatok makrováltozók segítségével történt áttekintése alkalmas arra, hogy képet kaphassunk a fő tendenciákról és alapszinten tesztelhessük a migrációs és hazautalásokra vonatkozó elméleti keretrendszerek főbb állításait. Ezek az adatok nem adnak azonban arra lehetőséget, hogy részletes képünk legyen a hazautalásokat küldő és fogadó személyek demográfiájáról, társadalmi helyzetéről. Emellett szintén csak korlátozottan használhatók arra, hogy a magyar helyzetet, a migráció és a hazautalások mögöttes folyamatait pontosabban lássuk, mivel a nemzetközi adatbázisokban jellemzően az éves hivatalos statisztikák érhetőek el, amelyek jellegüknél fogva nem alkalmasak a mélyebb részletek bemutatására. A hivatalos statisztikában ugyanis legtöbbször csak olyan alapadatok szerepelnek, amelyek minden évben, vagy még nagyobb gyakorisággal előállíthatók, gyakran más állami szervek adminisztratív adatbázisaiból.

Mindezek miatt számos tanulmány hangsúlyozza a mintavételes lakossági adatfelvételek előnyeit (lásd többek között Brown et al. 2014; Fawcett-Arnold 1987; Gibson-McKenzie 2017), mivel ezekből olyan adatok, információk is elérhetők, amelyeket az adminisztratív nyilvántartások és az éves hivatalos statisztikák nem tartalmaznak. Meg kell jegyezni, hogy természetesen hátránnyal is jár ennek a módszernek az alkalmazása, mivel a mintavételből fakadó bizonytalanság mellett a hazautalásokkal foglalkozó felmérések olyan jövedelmi jellegű kérdéseket is tartalmaznak, amelyek szenzitivitása miatt nagy a nemválaszolás, valamint a torzítás kockázata. Mindazonáltal, a nemzetközi szakirodalom széles körben alkalmazza ezt a módszert, így feltétlenül érdemes a magyar helyzetre vonatkozóan is megvizsgálni az elérhető adatokat. Különösen lényeges ez abból a szempontból, hogy az elmúlt években olyan, korábban nem elérhető adatok is rendelkezésre állnak, amelyek valódi tudományos újdonságot jelenthetnek.

A szakirodalomban leírt előnyök miatt a Magyarországra érkező hazautalásokat és a migrációs folyamatokat három lakossági adatfelvétel segítségével is vizsgáltam az elmúlt évekre vonatkozóan. A felmérések kérdéseinek köre nyilvánvalóan számos ponton tartalmaz átfedést, elsősorban a válaszadók alapvető társadalmi, demográfiai hátterét tekintve, ugyanakkor mindegyik felvételben van olyan

specifikus információ is, amely más forrásból nem elérhető, így mindhárom adatgyűjtés bevonása indokolt a kutatásba. További előnye ezeknek az adatforrásoknak, hogy míg a legtöbb lakossági adatfelvételen alapuló kutatás alapvetően kis mintákat, akár néhány száz fős válaszadói csoportot használ, addig a három magyar adatfelvételtől kettő kifejezetten nagy, több ezres mintaelemszámot biztosít. Ebből fakadóan az eredmények megbízhatósága is magasabb, mint a legtöbb kutatás esetében.

6. táblázat: A mikroszintű elemzéshez felhasznált adatfelvételek főbb adatai

	Mikrocenzus	HKÉF	Családi segítségnyújtás
Referencia időszak	2016	2017	2016
Háztartások jövedelme	Nincs adat	Van jövedelmi adat	Van jövedelmi adat
Hazautalások összege	Nincs adat	Nincs adat	Van adat a hazautalás összegéről
Külföldön tartózkodó személy a háztartásban	Elkülöníthetők azok a lakások, ahonnan valaki külföldre költözött átmeneti vagy tartós jelleggel	Nincs adat arról, hogy van-e az adott háztartásból külföldre távozó személy	Nincs adat arról, hogy van-e az adott háztartásból külföldre távozó személy (de nagy valószínűséggel az összes mintabeli háztartás esetében van)
Kérdőívben szereplő kérdés	Támogatja-e anyagiilag Magyarországon élő családtagját külföldről?	Kap-e a háztartás pénzbeli vagy természetbeni támogatást külföldről?	Volt-e olyan személy, aki külföldről pénzbeli vagy bármilyen egyéb támogatást nyújtott az Önök háztartásának 2016-ban?

Forrás: Kajdi et al. (2019a, 861. o. alapján saját szerkesztés)

A KSH 2016-ban bonyolította le a Mikrocenzus 2016 adatfelvételt, minden korábbinál nagyobb mintával és törvényileg kötelező válaszadással. Az alap kérdőív mellett pedig öt témában kiegészítő adatfelvétel is történt, melyek közül az egyik a migrációt vizsgálta mélyebben. Ez a kiegészítő kérdőív a nemzetközi vándorlás teljes témakörét lefedte, többek között a migrációs tapasztalatokat, a

visszavándorlást, vagy a jövőbeni kivándorlási szándékokat. A hazautalások szempontjából pedig azért lényeges igazán ez a felmérés, mivel azt is megkérdezték a válaszadóktól, hogy a külföldön élő személyek támogatják / támogatták-e anyagilag Magyarországon élő családtagjaikat.

A Mikrocenzus 2016 előnye volt tehát a viszonylag nagy mintaelemszám és a törvényileg előírt válaszadási kötelezettség, problémát jelent ugyanakkor a hazautalások kérdésének vizsgálatánál, hogy sem a fogadó háztartások, sem pedig a támogatást küldő személyek jövedelmi viszonyaira vonatkozóan nem állnak rendelkezésre információk. Mindezek miatt tehát a pontos kép érdekében további adatfelvételek bevonására volt szükség.

A KSH rendszeresen, európai szinten harmonizált módszertan alapján gyűjt adatokat a háztartások életkörülményeiről, fogyasztási szokásairól nagy, közel tízezer fős mintán a HKÉF (Háztartási költségvetési és életkörülmény adatfelvétel) felmérés keretében. A HKÉF esetében a KSH rétegezett, többlépcsős mintavételi eljárást alkalmaz, a minta a magánháztartások körülbelül negyedszázalékát fogja át. A felvétel a magánháztartások tekintetében országosan reprezentatív és egész évben folyamatosan zajlik. Az adatgyűjtés megfigyelési egységét a magánháztartások és a bennük élő teljes népesség jelenti. A kikérdezés kétféle módon, összeírók által hagyományosan, a kijelölt címeken történő papíralapú kérdőívvezéssel, valamint online kitöltéssel történik. Az adatfelvétel két fő részből áll (KSH 2020c):

- A teljes minta egymástól független 24 féléves részmintából áll, azaz egy naplóvezetési időszakban a mintába tartozó háztartásoknak mindig körülbelül 1/24-ed része vesz részt. Ennek keretében a kijelölt háztartások önkitöltéssel papír alapon, vagy interneten vezetik a háztartási naplót, ahová feljegyzik kiadásaik összegét, egyes esetekben pedig a mennyiségét is. A felmérés során a fő fókusz a tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottságon és bizonyos életmódra vonatkozó információk begyűjtésén van.
- A felmérés második szakaszában, a referenciaévet követő év elején visszatekintő kikérdezés történik az éves szinten értelmezhető kiadási és jövedelmi tételekre. A kitöltés ebben a szakaszban is lehetséges személyes, illetve online módon.

A HKÉF adatfelvétel válaszadók által töltendő napló része további, a hazautalások szempontjából releváns adatforrást jelentett, mivel 2017-ben bekerült egy új kérdés a külföldről kapott támogatásokra vonatkozóan. Lényeges azonban, hogy a beérkező hazautalás összegét viszont nem kellett megadniuk a válaszadónak, azaz ezzel a kérdéssel csak azonosítani lehetett a külföldi privát transzferekben részesülő

háztartásokat. A HKÉF ugyanakkor a Mikrocenzushoz képest abból a szempontból többletinformációkat hordozott, hogy a háztartások jövedelmi adatait tartalmazta. Emellett széles körű adatok állnak innen rendelkezésre arra vonatkozóan is, hogy az egyes háztartások milyen állami segélyekben részesültek, vagy volt-e nagyobb összegű hitelük az adatfelvétel időpontjában. Meg kell jegyezni továbbá, hogy mivel a küldő személyekre vonatkozóan egyáltalán nem tartalmaz információkat ez az adatforrás, ezért csak a fogadó háztartások vizsgálatánál használható.

A harmadik elérhető adatforrást a 2017-ben lebonyolított Családi segítségnyújtás adatfelvétel jelentette. A felmérést az MNB megbízásából a KSH bonyolította le, a kérdőív és a felmérés kialakításában MNB oldalról személyesen is részt vettem. A felmérés újdonságát tudományos szempontból az jelentette, hogy ez volt az első, kifejezetten a hazautalások témájára fókuszáló hazai adatgyűjtés. A Családi segítségnyújtás adatfelvétel keretében összesen 3 029 háztartást kerestek fel az összeírók, az adatfelvételi időszak 2017. május 1-től június 6-ig tartott, az adatfelvétel referencia-időszaka pedig a 2016-os év volt. A KSH rétegezett, többlépcsős mintavételi eljárást alkalmazott a statisztikai célú címregiszterében szereplő lakáscímek alapján. A felvétel a magánháztartások tekintetében országosan reprezentatív, a megfigyelési egység a magyarországi magánháztartások köre volt. A kérdőívek kérdéseinek pontos megfogalmazása a kérdőívtervezés után öt kognitív teszt keretében került véglegesítésre. A felmérés abból a szempontból lényeges, hogy a hazautalási folyamatok minden szempontjára kiterjedt, így a fogadó háztartások szociodemográfiai jellemzőire, jövedelmi viszonyaira, a külföldről beérkező támogatások összegére, a küldő személy társadalmi jellemzőire és jövedelmére.

A felmérés elején a kérdezőbiztosok kiértékeltek a mintába kiválasztott háztartásokat, melynek keretében a saját elérhetőségük mellett egy tájékoztató lapot is mellékeltek az internetes kitöltési lehetőségről. Ezt követően a válaszadó háztartásoknak 2017. májusának első két hetében volt lehetőségük a kérdőív online kitöltésére. Amennyiben ez idő alatt ezt nem tették meg, akkor az összeírók ismételten megkeresték a kijelölt háztartásokat és személyesen vagy telefonon vették fel az adatokat. Összesen 1 325 háztartás jelzett külföldről érkező támogatást, a sikeres kérdőívek túlnyomó többségét (1 223 darab) személyes adatfelvétel keretében gyűjtötték be. Ezen tapasztalat alapján úgy tűnik, hogy az érzékeny, jövedelmekre vonatkozó adatok gyűjtésénél célszerűbb az egyébként erőforrás-igényesebb személyes lekérdezést alkalmazni. A sikeres személyes interjúkhoz és a válaszok pontosságának javításához nagyban hozzájárulhatott továbbá, hogy az összeírók előzetesen külön oktatásban részesültek, így hatékonyan tudták segíteni a válaszadókat a kérdések értelmezésében.

Módszertan tekintetében a kutatási kérdések vizsgálatához regressziós modelleket alkalmaztam. A Mikrocenzus 2016 adatfelvétel állományain alkalmazott probit és logit regressziók alapvetően két dologra fókuszáltak:

- milyen tényezőkkel mutat összefüggést az, hogy egy magyar háztartás kap-e hazautalásokat, azaz a regresszió függő változója két értéket vehet fel aszerint, hogy a megfigyelt háztartás kap-e vagy sem hazautalás;
- milyen tényezőkkel van kapcsolat a hazautalási hajlandóság tekintetében, azaz mi befolyásolja azt, hogy egy külföldön tartózkodó személy támogatja-e magyarországi családtagjait. Ebben az esetben tehát a regresszió függő változója szintén két értéket vehet fel aszerint, hogy a külföldön tartózkodó személy küld-e vagy sem hazautalást.

A HKÉF-adatok leíró statisztikák, megoszlások bemutatására szolgáltak, mivel a hazautalásokat kapó háztartások kis száma nem tette lehetővé logit vagy probit modellek építését a fogadó háztartások sajátosságainak vizsgálatához.

Mindezek segítségével tehát vizsgálni lehetett a jelen értekezésben meghatározott H2 hipotézist, azaz azt, hogy a külföldi támogatásban részesülő magyar háztartások rosszabb anyagi helyzetben vannak-e azon többi magyar háztartáshoz képest, akik nem részesülnek ilyen jellegű többletjövedelemben.

A kutatás következő lépésében pedig arra voltam kíváncsi, hogy a hazautalás összegével, annak nagyságával milyen tényezők vannak összefüggésben. Ezt a kérdést alapvetően a Családi segítségnyújtás adatfelvétel adatainak segítségével vizsgáltam lineáris regressziókkal, mivel a küldött támogatás értékére vonatkozóan ebben a felmérésben szerepelt kérdés. A kutatás itt szintén kétirányú volt:

- milyen tényezőkkel van összefüggésben az, hogy egy hazautalásban részesülő háztartás milyen nagyságú támogatást kap;
- milyen tényezőkkel van összefüggésben az, hogy egy hazautalást küldő külföldön tartózkodó személy mekkora összegű támogatásban részesíti a magyarországi családját.

Önmagában a Családi segítségnyújtás alapján történő elemzésnél azonban fennáll a szelekciós torzítás problémája, mivel a hazai háztartásokra és a külföldön tartózkodó magyarokra vonatkozóan ebből az adatfelvételből nem áll rendelkezésre reprezentatív minta. Másképpen megfogalmazva, a Családi segítségnyújtás adatfelvétel keretében csak akkor került begyűjtésre információ a magyar háztartásról, ha kapott hazautalást, illetve akkor vették fel a másik országban tartózkodó személy adatait, ha az küldött támogatást. Így azokról a háztartásokról és személyekről

nincsenek adatok ebből a felmérésből, akik egyáltalán nem kapnak, illetve küldenek hazautalásokat, ez pedig torzíthatná a végkövetkeztetéseket.

A szelekciós torzítás kezelésére ezért a Heckman-féle korrekciós eljárást (Heckman 1976) alkalmaztam a fogadó háztartások (5.2.4. alfejezet) és küldő személyek (5.2.5. alfejezet) adatain futtatott regressziós modelleknél. Ennek érdekében a Mikrocenzus 2016 mintán futtatott probit regressziók szignifikáns együtthatóiból inverz Mills-rátákat számoltam és ezek kerültek beépítésre a Családi segítségnyújtás adatfelvétel adatain futtatott lineáris regressziós modellekbe. Ezzel tehát módszertanilag kezelhetővé vált a szelekciós torzítás, vagyis az, hogy a lefuttatott lineáris regresszióknál figyelembe tudtuk venni azon háztartások és személyek jellemzőit is, akik egyáltalán nem kaptak, illetve küldtek hazautalásokat. A lineáris regressziók alapján pedig azonosítani lehetett azon változókat a küldési, illetve a fogadási oldalon, amelyek szignifikáns hatással voltak a hazautalások összegének nagyságára. A regressziók függő változójaként funkcionáló támogatási összegeknél, és a magyarázó változók között az egy főre jutó háztartási jövedelemnél az értékek logaritmusát építettem a modellekbe annak érdekében, hogy normál jellegű legyen az eloszlás, mivel a jövedelmi jellegű adatoknál jellemző, hogy rendkívül sok a kisértékű elem.

5. KUTATÁSI EREDMÉNYEK

5.1. A hazautalásokra ható makroszintű tényezők panelregressziós vizsgálata

Ahogy az előzőekben bemutatott rövid történeti áttekintésből is látható volt, míg korábban a modern korban egészen a 20. század közepéig a „tipikus” migráns jellemzően valamely európai országból vándorolt ki – vagy kisebb valószínűséggel valamely ázsiai országból, elsősorban Kínából –Amerikába, addig a múlt század közepétől már Európa is kiemelt célrégióvá vált. Kontinensünkön lényeges változás volt az is, hogy míg a második világháború utáni egy-két évtizedben elsősorban az Európán belüli migráció volt domináns (főleg a déli országokból északra), addig a 70-es évektől kezdődően már az addig küldő pozícióban lévő dél-európai országoknak is munkaerőre volt szükségük. Ennek következtében elkezdődött ezen országokba is a bevándorlás, elsősorban a közel-keleti és észak-afrikai államokból. Az európai kontinens vándorlási folyamataiban az is változás volt a korábbiakhoz képest, hogy a fogadó országok a terveik szerint a külföldről beáramló olcsó munkaerőt csak átmenetileg engedték volna letelepedni, ameddig a gazdasági szükségességek ezt indokolják. Erre utal a széles körben használt „vendégmunkás” kifejezés is. Azonban a korlátozó intézkedések ellenére az ideiglenes jelleggel érkező munkások jellemzően hosszabb távra maradtak és bár számuk egy idő után nem növekedett, de az utánuk érkező családtagok és az általában a fogadó ország lakosságánál magasabb termékenység révén a teljes bevándorló populáció jelentősen megnőtt az elmúlt évtizedekben.

A korlátozó intézkedések mellett további lényeges változás a korábbi évszázadok népességmozgásaihoz képest, hogy míg történelmileg visszatekintve gazdasági szempontból korábban elsősorban a sok munkaerővel rendelkező országok küldtek munkaerőt a bőséges földterülettel rendelkező célországokba, addig a 20. század végére ez már nem érvényes. Elég csak Európa mellett a szintén fontos célrégióknak tekinthető öböl-menti államokra vagy Japánra és a kelet-ázsiai „kistigrisek”-re gondolni ahhoz, hogy lássuk, ezek területi kiterjedése viszonylag kicsi. A földdel szemben tehát sokkal inkább felértékelődött a tőke szerepe és az újkor befogadó országai jellemzően a fejlett tőkeintenzív államok közül kerülnek ki. A küldő területeken demográfiai szempontból okozott nyomást az, hogy számos közegészségügyi intézkedés és technológia jutott el a gazdaságilag fejletlenebb országokba, jelentősen leszorítva ezáltal a halálozási arányszámokat, azonban a termékenység szintje ehhez csak késve – ha egyáltalán – alkalmazkodott és a javuló halálozáshoz képest időben eltolva jelentkező termékenységsökkenés miatt számottevően nőtt a népesség. Emellett számos fejlődő országban háborús konfliktusok is „toló” hatást

fejtenek ki, különösen úgy, hogy jelentős a fiatal korosztály aránya a népességben, így a menekültkérelmek útján Európába érkezők száma is dinamikusan nőtt az elmúlt években (Farkas-Dövényi 2018).

A hazautalásokra ható tényezőket tehát a fentebb leírtak szerint panelregressziós elemzéssel vizsgáltam, mind a küldő, mind pedig a fogadó oldali hatásokat elemezve. Azaz egyrészt arra voltam kíváncsi, hogy mi befolyásolja, hogy egy adott országból mekkora nagyságú hazautalást küldenek egy évben, másrészt azt is vizsgáltam, hogy milyen összefüggések vannak egy adott országba érkező hazautalások nagysága és a kiválasztott makrotényezők között. Az elemzéshez ennek megfelelően az alábbi változókat használtam fel:

$$\log(\text{remit}) = \beta_0 + \beta_1 \text{demo} + \beta_2 \text{unemp} + \beta_3 \text{eco} + \beta_4 \text{migr} + \mu$$

ahol:

a függő változó: $\log(\text{remit})$ az adott országból, illetve az adott országba küldött hazautalások összegének logaritmus;

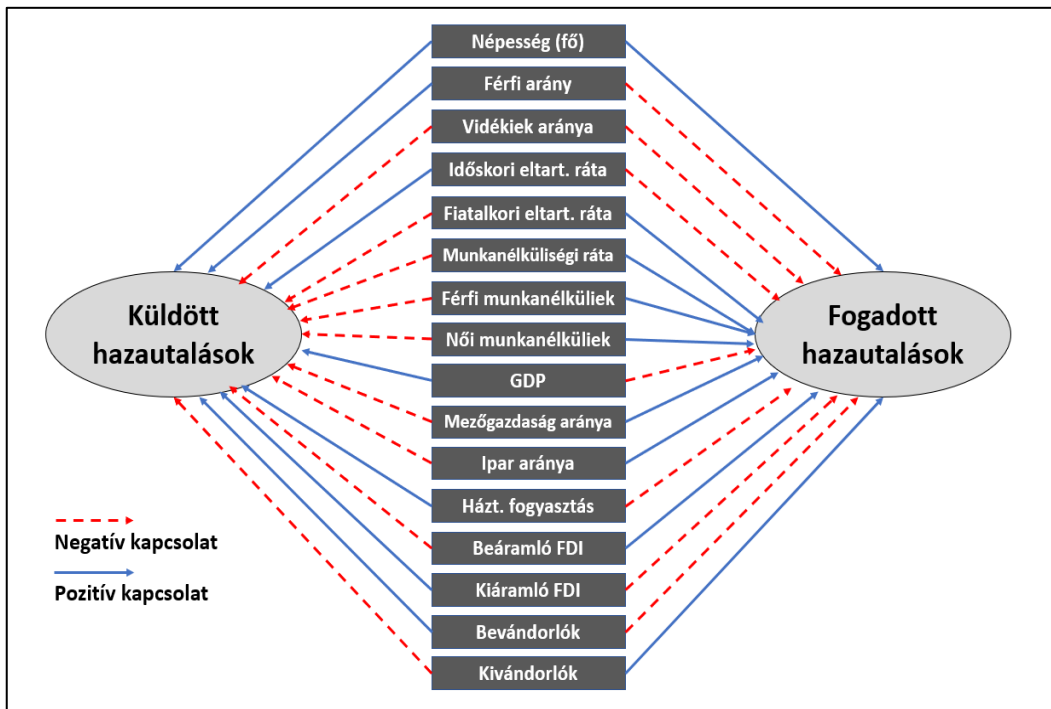
a magyarázó változók:

- demográfiai tényezők (*demo*):
  - népesség nagysága
  - férfi népesség aránya a teljes népességen belül
  - a vidéki („rural”) népesség aránya a teljes népességen belül
  - időskori eltartottsági ráta, azaz a 65 éven felüliek aránya a munkaképes korú népességhez viszonyítva
  - fiatalkori eltartottsági ráta, azaz a 15 éven aluliak aránya a munkaképes korú népességhez viszonyítva
- munkanélküliség (*unemp*):
  - munkanélküliségi ráta
  - férfi munkanélküliek aránya a férfi munkaképes lakosság körében
  - női munkanélküliek aránya a női munkaképes lakosság körében
- gazdasági adatok (*eco*):
  - az adott ország bruttó hazai össztermékének (GDP) logaritmus
  - a mezőgazdaság aránya a GDP-n belül
  - az ipar aránya a GDP-n belül
  - az adott ország fogyasztási adatainak logaritmus
  - az adott országba érkező külföldi közvetlen befektetések (FDI) logaritmus

- az adott országból kiáramló külföldi közvetlen befektetések (FDI) logaritmus
- vándorlás (*migr*):
  - az adott évben bevándorlók aránya a teljes népességhez viszonyítva
  - az adott évben kivándorlók aránya a teljes népességhez viszonyítva

Az alábbi ábrán pedig azt foglaltam össze, hogy az egyes magyarázó változók esetében milyen hatás várható a modelleknél a függő változókra.

12. ábra: Magyarázó változók várt hatása a hazautalásokra (függő változók)

Forrás: Saját szerkesztés

A fenti változókat felhasználva, az adott országból küldött hazautalások összegét magyarázó modellek közül az alábbi bizonyult a legjobbnak (7. táblázat).

7. táblázat: A küldött hazautalások összegét magyarázó panelregresszió eredménye

Változók	Küldött hazautalás összege (log)
Időskori eltartottsági ráta	0,052* (3,25)
A mezőgazdaság aránya a GDP-n belül	-0,027* (-2,10)
Az ipar aránya a GDP-n belül	-0,020* (-3,30)
Női munkanélküliek aránya	0,020* (2,26)
GDP logaritmusa	0,618* (3,87)
Fogyasztás logaritmusa	0,704* (4,78)
Kiáramló FDI logaritmusa	0,034* (2,39)
Konstans	-13,622* (-3,98)
N (országok száma)	139
R ²	0,483

* $p < 0,05$, zárójelben a t-statisztikák értékei.

Forrás: Világbank (2020) adatok alapján saját számítás

Szignifikáns lett az időskori eltartottsági ráta, azaz minél nagyobb az idősek aránya egy adott ország népességében, annál valószínűbb a magasabb összegben küldött hazautalás. Ezt elsősorban az magyarázhatja, hogy a fő küldő országok a fejlettebb országok, amelyek esetében jellemző az elöregedő népesség. A GDP és a fogyasztás logaritmusával fennálló pozitív kapcsolat is alátámasztja, hogy főleg a fejlett országok a legjelentősebb küldők. Ez tehát megerősíti a H1a hipotézisemet, és egyúttal közvetetten a neoklasszikus közgazdaságtanon alapuló migrációs elméletet is. Szintén ez utóbbival van összhangban a pozitív kapcsolat is a női munkanélküliséggel, azaz, ha egy országban nagy a női munkanélküliség, akkor ennek

pótlására megoldást jelenthet a külföldi munkaerő, ami növelheti az adott országból kiáramló hazautalások összegét.

További eredmény, hogy minél kisebb a mezőgazdaság és az ipar részaránya egy adott ország gazdaságában, annál magasabb a küldött hazautalások összege, ami arra vezethető vissza, hogy a fejlett – így gyakrabban küldő pozícióban lévő – országok esetében jelentős részt képvisel a szolgáltatási szektor a gazdaságban. Szintén a fejlett országokra jellemző a nagyobb mértékű külföldi tőkebefektetés, amivel pozitív kapcsolatot sikerült azonosítani. Ez összhangban van a világrendszer elmélettel, ami szerint a terjeszkedő kapitalista tőke is okozója az elvándorlásnak.

A fentiek alapján tehát a H1a hipotézisem elfogadható, a panelregressziós vizsgálat is megerősíti, hogy jellemzően a gazdaságilag fejlettebb országokból küldik a legtöbb hazautalást.

A fogadott hazautalások nagyságára vonatkozóan szintén a már bemutatott magyarázó változók felhasználásával építettem modelleket. Erről az oldalról azonban nem sikerült találni olyan modellt, ami elméleti szempontból is alátámasztható módon magyarázta volna a beérkező hazautalásokkal összefüggésben álló tényezőket. Ez valószínűleg arra vezethető vissza, hogy ahogy azt már a leíró adatoknál a 6. táblázatban is bemutattam, számos akár csak regionálisan fejlett ország – például Kína, Németország, Franciaország vagy Nigéria – is a legnagyobb összegeket fogadók között van.

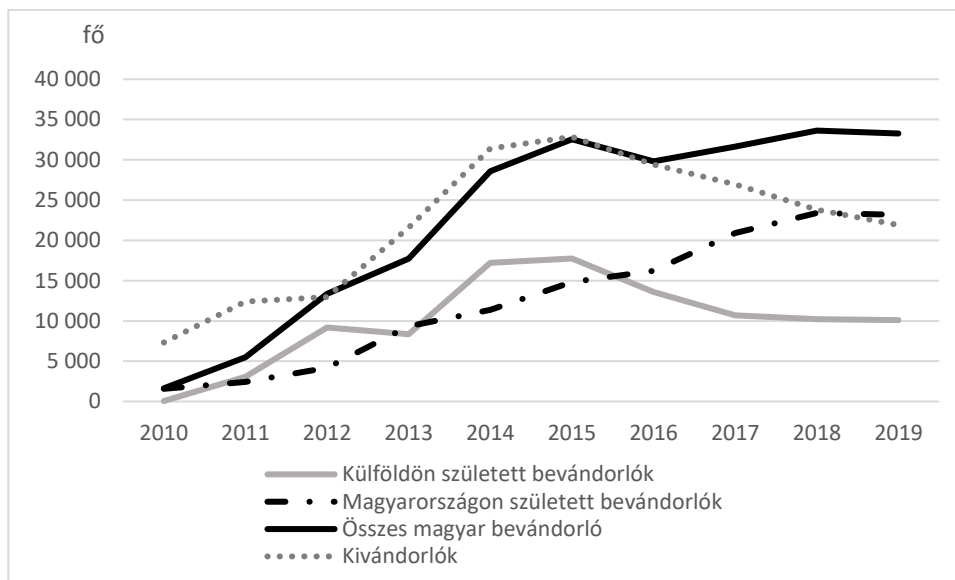
Azaz pusztán a makrotényezők vizsgálatával nem lehetséges a felhasznált adatokból olyan modellt építeni, amely alátámasztaná a H1b hipotézisemet, azaz azt, hogy a gazdaságilag kevésbé fejlett országokba több hazautalás érkezik.

Mindez rávilágít arra, hogy bár a küldő oldali modell összhangban van a főbb neoklasszikus közgazdaságtani elméleti várakozásokkal, a gyakorlatban ezek a megközelítések mégis túlságosan leegyszerűsítik a migráció komplex kérdéskörét, és nem lehet pusztán a jövedelmi vagy foglalkoztatási szintben fennálló különbségekkel magyarázni a vándorlási, és így a hazautalási folyamatokat. Elég, ha arra gondolunk, hogy Kína példája mennyi ellentétet hordoz magában: miközben nagyszámú kínai él külföldön, akik feltehetően támogatják családjaikat az anyaországban, addig az elmúlt 1-2 évtizedben létrejött egy több száz millió fős viszonylag tehetős (sokat fogyasztó) középréteg is az országban és óriási fejlődésen ment keresztül a gazdaság, ezen belül a szolgáltatási szektor is. Azaz egyszerre állhat fent a jelentős összegben beérkező hazautalás és egy fejlett gazdaság, ami így ellentmond a neoklasszikus nézetrendszer leegyszerűsítő működési modelljének.

5.2. A magyarországi kivándorlási és hazautalási folyamatok mikroszintű vizsgálata

Az EU bővítésével fokozódó nyugati irányú migrációs folyamatokban Magyarország a többi keleti tagállamhoz képest csak némileg késve csatlakozott. Ebből a szempontból leginkább a német és osztrák munkaerőpiac megnyitása volt a meghatározó, így 2011 után akadálytalanul áramolhatott a hazai munkaerő a két fontos célországba. Részből a 2008-as gazdasági válság utóhatásainak, részben a befogadó országok növekvő gazdasági teljesítményének és az ebből fakadó munkaerőigénynek köszönhető, hogy a 2011-et követő években emelkedni kezdett a hosszabb-rövidebb ideig külföldön tartózkodók száma, 2015-től viszont enyhe csökkenés tapasztalható (13. ábra). Az elmúlt egy évtizedben emellett jelentős volt a külföldről bevándorlók száma is, ez és a visszavándorlók együttesen magyarázzák a már az európai adatoknál is bemutatott enyhén pozitív vándorlási egyenleget.

13. ábra: Magyar állampolgárok be- és kivándorlása, 2010-2019

Forrás: KSH (2020d) adatok alapján saját szerkesztés

Meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy a migrációra vonatkozó hivatalos statisztikai adatok minősége gyakran meglehetősen bizonytalan. Az EU-n belül már a bevándorlók számbavétele is problémákba ütközik a szabad határátlépés miatt. De ennél is lényegesebb, hogy a kivándorlók bejelentési kötelezettsége csak elméletben áll fent, a gyakorlatban adminisztratív adatbázisokból nyerhető – közvetett – információ, ami inkább csak a fő trendek azonosítására megfelelő. Emiatt sokszor

a valóságot jobban tükröző adatok nyerhetők a partner országok bevándorlási és népszámlálási statisztikái, azaz a tükörstatisztikák felhasználásával.

További lehetséges adatforrást jelentenek a népszámlálások, így a legutóbbi, 2011-ben lefolytatott census szerint 143 ezer fő élt tartósan (egy éven túl) külföldön, 70 ezren pedig átmenetileg tartózkodtak más országban. Őket egészítette ki további 27 ezer fő, akik naponta ingáztak külföldi (elsősorban ausztriai) munkahelyükre magyarországi lakóhelyükről (KSH 2013). Bár a népszámlálások teljeskörű adatfelvételek, korlátot jelent a migrációs statisztika szempontjából, hogy azon háztartásokat nem lehet ilyen módon azonosítani, akiknek minden tagja elhagyta Magyarországot.

Az elmúlt években mindezek miatt számos becslés, tanulmány született arra vonatkozóan, hogy pontosan mennyi is lehet a külföldön tartózkodó magyarok száma. Az Eurostat migrációs tükörstatisztikai adatait népszámlálási adatokkal egészítette ki Blaskó-Gödri 2014-ben, amelynek eredményeként hozzávetőlegesen 330 ezer főre becsülték a külföldön élő magyarok számát. Szintén ezt a kutatási kérdést célozta az „Életünk fordulópontjai” adatfelvétel, amely alapján hasonló, 335 ezer főnyi külföldön tartózkodó magyar állampolgár volt (Kapitány-Rohr 2014). Ehhez hasonlóan, mintavételes lakossági adatfelvétel volt a kiindulópontja a közép-kelet-európai régió vándorlási folyamatait kutató SEEMIG-projekt keretében lebonyolított Magyarok külföldön kutatásnak is, amely 350 ezer főre becsülte a más országokban élők számát (KSH – SEEMIG 2014).

Ez utóbbi adatfelvétel kivándorlókra vonatkozó reprezentatív adatai alapján elmondható, hogy a külföldön ideiglenesen vagy tartós jelleggel munkát vállalók általában a fiatal, 20-39 év közötti korosztályba tartoznak, és mind az ezen korcsoportba tartozók, mind a felsőfokú végzettségük aránya magasabb, mint a teljes magyar népességre vetített átlagok. A kivándorlók regionális megoszlását tekintve pedig a fő tendencia az, hogy az Egyesült Királyságba elsősorban egyedülálló felsőfokú végzettségű fiatalok költöznek jellemzően hosszabb távra, Németország (és részben Ausztria) esetében pedig az idősebb (40-64 éves) szakmunkás végzettséggel rendelkező férfiak a meghatározóak (Blaskó – Gödri 2014; KSH 2018). Az ingázókra vonatkozó kutatások alapján emellett az látszik, hogy szintén jelentős a fiatalok aránya, azonban főleg a középfokú végzettség a tipikus, és gyakran fordul elő, hogy a képzettségüknél alacsonyabb végzettséget igénylő pozíciókban dolgoznak (Bodnár – Szabó 2014). A kivándorlás Magyarország egyes régióit eltérő mértékben érinti, amelyet számos kutatás támaszt alá. Makkai et al. (2017) a hazai kisvárosi fiatalokra fókuszálva jutott arra a következtetésre, hogy a keleti régiók esetében nagyobb fokú az elvándorlás.

Legutóbb Palotai-Jarjabka (2017) mutatta be átfogóan a közelmúlt hazai migrációs folyamatait. Kajdi et al. (2019b) a brexit hatásait kutatta egyrészt kvalitatív jellegű kutatást végezve az Egyesült Királyságban élők körében, másrészt a hazautalásokban bekövetkező potenciális változásokat, azok hatását vizsgálva. Következtetések megegyeznek az MNB által publikált várakozásokkal (Kóczián 2017), azaz rövid távon nem várható jelentős mértékű hazatelepülés az Egyesült Királyságból, illetve változás a hazautalási szokásokban.

További fontos ágát képezik a kutatásoknak a diaszpóra kutatások, amelyet többek között Jarjabka-Gazsó (2019) és Palotai et al. (2019) tanulmányai fémjelznek. A hazai kivándorlás közelmúltbeli folyamatai mellett ugyanis talán némileg háttérbe szorult a külföldi magyar diaszpórát érintő kutatás, amelynek fontos elemét jelentheti annak vizsgálata, hogy ezek a csoportok hogyan, milyen mértékben támogatják Magyarországon élő rokonaikat.

5.2.1. A 2016. évi Mikrocenzus migrációra vonatkozó főbb leíró eredményei

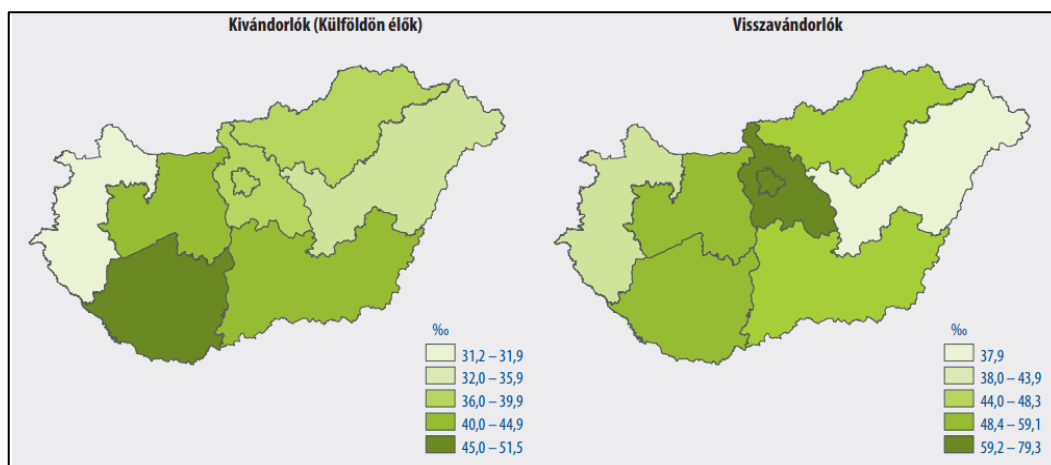
Az elmúlt évek legnagyobb, migrációs témájú kérdőíves lakossági adatfelvétele a 2016-ban a KSH által lebonyolított Mikrocenzus volt. Az egyébként általánosabb statisztikai célokat is szolgáló adatgyűjtés egyik kiemelt témája volt a vándorlás, az erre vonatkozó külön kérdőívekre összesen 41 ezren válaszoltak. Az eredmények alapján a külföldön tartózkodók számát 306 ezer főre becsülték, azonban ebben a számban nincsenek benne azok, akiknek teljes háztartása kivándorolt (emiat tehát a háztartás egyáltalán nem volt elérhető magyarországi összeírással), így a tényleges szám ennél is nagyobb lehet. A külföldön élők jelentős része (84 százalék, 258 790 fő) hosszú távra, legalább egy évre hagyta el az országot, míg 47 501 fő átmenetileg tartózkodott más országban. Emellett az is elmondható, hogy a hazai háztartások négy százaléka volt érintett a rövid, vagy hosszú távú migrációban. (KSH 2018).

A kivándorlók szociodemográfiai hátterét tekintve a Mikrocenzus adatiból visszaköszönek a korábbi kutatások eredményei: a lakhelyüket elhagyók jellemzően fiatalabbak, és magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, mint az átlag magyar, valamint magasabb közöttük a férfiak aránya (míg a társadalom egészére vetítve enyhe nőtöbbletről beszélhetünk. Ez utóbbi különösen a rövid távon kivándorlókra jellemző, közöttük mintegy kétharmad arányban vannak férfiak, a kor szempontjából pedig eltérés, hogy a tartósan külföldön tartózkodók között közel 10 százalékponttal magasabb a 30-39 éves korosztály aránya. Iskolai végzettség tekintetében is markáns eltérés figyelhető meg a két csoport között, szintén megerősítve más adatgyűjtések eredményét. Közel 10 százalékkal több a szakmával rendelkezők

aránya a rövid távú kivándorlók között, ugyanakkor hasonló mértékű a többlet a felsőfokú végzettséggel rendelkezők javára az egy évnél hosszabb időre távozóknál (KSH Mikrocenzus adatok).

A kivándorlók területi eloszlását tekintve a legnagyobb arányban (29,5 százalék) a Közép-Magyarországot elhagyók vannak (14. ábra), ugyanakkor ez körülbelül megfelel ezen régió részesedésének a teljes hazai népességből, így nem tekinthető kiugrónak. A magyar átlaghoz képest ugyanakkor felülreprezentált Dél-Dunántúl szerepe, míg Nyugat-Dunántúl részaránya a kivándorlási adatból elmarad a teljes népességben elért arányához képest. A visszavándorlás pedig jellemzően a gazdaságilag legfejlettebb közép-magyarországi régióba történik, azaz feltehetően erős az összefüggés a munkavállalási lehetőségekkel.

14. ábra: Ezer lakosra jutó kivándorlók és visszavándorlók száma NUTS2 régióként, 2016

Megjegyzés: 16–64 éves, Magyarországon született magyar állampolgárok. Magánháztartásban élők alap- és kiegészítő kérdőívben adott válaszai alapján.

Forrás: KSH (2018, 13. o.)

A célországokat tekintve elmondható, hogy a kivándorlók túlnyomó többsége (93 százaléka) az EU valamely tagállamát választotta. Emellett kirajzolódik a már korábbi kutatásokból ismert három fő emigrációs célpont is, míg Németország egyaránt vezető helyen van az átmeneti és tartós kivándorlók körében (35, illetve 30 százalékkal), addig Ausztria inkább a rövidebb időre tervezők körében népszerű, míg az Egyesült Királyságot az egy évnél hosszabb ideig kint tartózkodók választják nagyobb arányban.

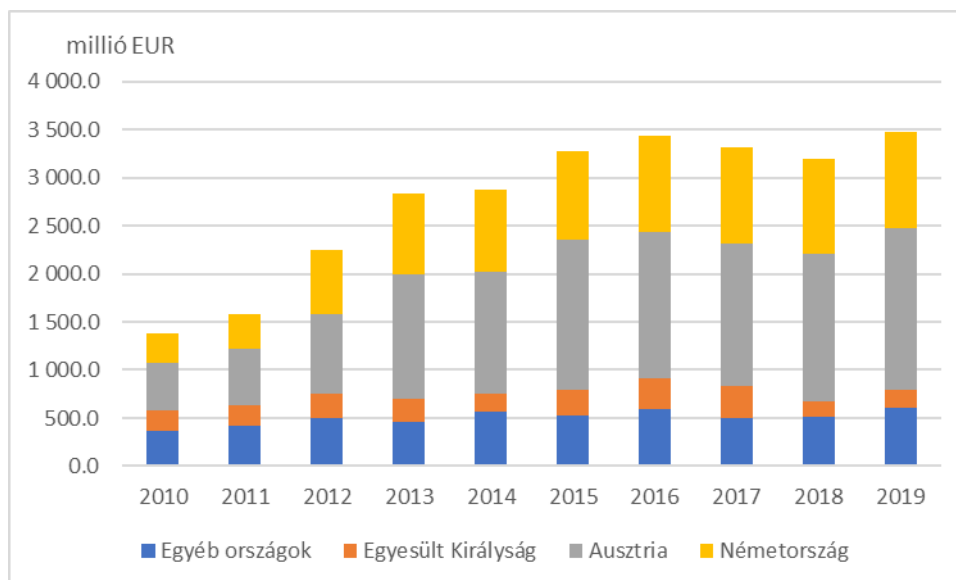

5.2.2. A Magyarországra érkező hazautalások a fizetési mérleg tükrében

Ugyan makro jellegű adatokról van szó, mégis szerkezetileg a magyarországi folyamatokat bemutató fejezetbe tartozik, hogy a fizetési mérleg adatai alapján milyen alapvető tendenciák látszanak a Magyarországra érkező hazautalások tekintetében.

Az átmenetileg külföldön tartózkodó magyar állampolgárok jövedelmei az elmúlt években megközelítették az évi 3,5 milliárd eurót. A folyamatos növekedés eredményeként 2016-ban – tehát a Családi segítségnyújtás adatfelvétel referencia-évében – tetőzés figyelhető meg, majd a lokális maximum után kisebb visszaesés történt, azonban 2019-ben ismét minden korábbinál nagyobb összeget regisztráltak a hivatalos statisztikákban (15. ábra). Ennek oka az MNB (2020) szerint kettős: egyrészt a hazai bérek kétszámjegyű növekedési üteme csökkentette a külföldi munkavállalási hajlandóságot, másrészt elképzelhető az is, hogy az átmenetileg külföldön munkát vállalók tartósan elhagyták az országot (azaz egy éven túli időtartamban is külföldön maradtak), így már más statisztikai kategóriába tartoznak. Az országok tekintetében látható, hogy Ausztria szerepe a leginkább meghatározó ezen a téren, de a Németországban megkeresett jövedelmek mértéke szintén számottevő. A harmadik legfontosabb magyar migrációs célterület, az Egyesült Királyság súlya ugyanakkor a másik említett két országhoz képest szinte elhanyagolható.

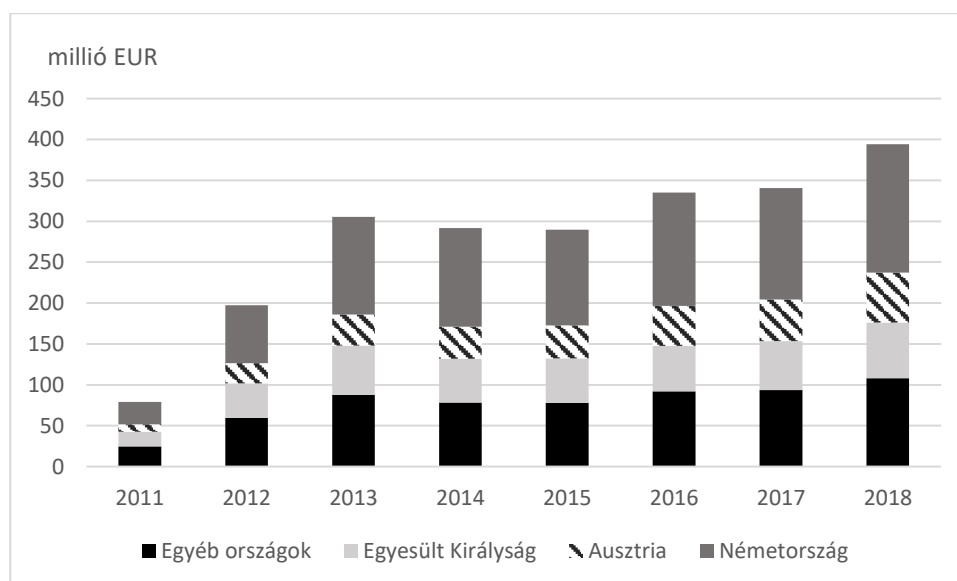
15. ábra: A külföldön átmenetileg dolgozó magyar munkavállalók jövedelme, 2010-2019, millió EUR

Forrás: Eurostat (2020) adatok alapján saját szerkesztés

A másik érintett fizetési mérleg tétel, a hazautalásokhoz sokkal szorosabban kapcsolódó, a tartósan külföldön dolgozó magyar munkavállalók folyó átutalásaira vonatkozó adatok tekintetében egyenletes növekedés látható az elmúlt években (16. ábra). Látható ugyanakkor az is, hogy a tartósan külföldön dolgozók folyó átutalásainak mértéke lényegesen elmarad az átmenetileg külföldön dolgozók jövedelmétől, a legkiemelkedőbb év 2018 volt, amikor az éves összeg megközelítette a 400 millió eurót. Említést érdemel továbbá, hogy területi összehasonlításban is jóval eltérőbb a kép, Ausztria szerepe jóval kisebb, Németország évek óta őrzi ebben a tekintetben vezető pozícióját, míg az Egyesült Királyság részaránya magasabb, mint az átmenetileg külföldön dolgozók jövedelménél. Ez összhangban van azzal, amit a Mikrocenzus adatokból láthatunk.

16. ábra: A tartósan külföldön dolgozó magyar munkavállalók folyó átutalásai, 2010-2019, millió EUR

Forrás: Eurostat (2020) adatok alapján saját szerkesztés

5.2.3. A hazautalásokra vonatkozó leíró adatok bemutatása

Ebben a fejezetben a három, a hazautalások szempontjából leginkább releváns hazai lakossági adatfelvétel leíró adatait mutatom be. Ezen adatfelvételek közül a témában a legtöbb információ a Családi segítségnyújtás felmérés eredményeiből nyerhető ki, amelyet Kajdi (2018a) alapján tekintek át. Emellett a fogadó háztartások vonatkozásában további lényeges szempontokat lehet bemutatni a HKÉF

adatfelvétel (Kajdi et al. 2019a) segítségével, a küldő személyek szempontjából pedig a Mikrocenzus is fontos forrást jelent (KSH 2018).

5.2.3.1. A támogatásokat fogadó háztartások jellemzői

A Családi segítségnyújtás felméréséből származó adatokat súlyozva és teljeskörűsítve az látszik, hogy összesen 67 548 hazai háztartás kapott hazautalást. Ez alapján a több mint 4 millió magyar háztartás (KSH 2020a) körülbelül 1,6 százaléka részesül ilyen módon többletjövedelemből. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy ha a teljes magyar háztartás – akár csak éven belüli időszakra – külföldre távozott az adatfelvétel idején, akkor elméleti esélyük sincs a mintába kerülésre, ami kismértékű torzítást, alulbecslést okozhat az eredményekben².

A fogadó oldalon a két főből álló háztartások voltak a leginkább jellemzőek (34,5%), de szintén jelentős volt az egy- és háromfős taglétszámú háztartások részaránya is (24,1%, ill. 22,1%). A taglétszám szerinti megoszlást a 2016. évi Mikrocenzus összes magyar háztartásra vonatkozó adataival (KSH 2017) összevetve azonban nem látható számottevő különbség ebből a szempontból a fogadó háztartások és a teljes magyar lakosság háztartásainak adatai között. Az összes fogadó háztartás közül mindössze 4 453 jelzett egy második támogatást küldő személyt is, és csupán 239 háztartás esetében adták meg egy harmadik küldő személy adatait is. A háztartások körülbelül felénél, közel 34 ezer esetben volt elmondható, hogy kizárólag átmenetileg külföldön tartózkodó (azaz hazai rezidensnek minősülő) személytől kapott hazautalást, míg a többi háztartásnál a küldő személyek legalább egyike huzamosabb ideig, egy éven túl tartózkodott külföldön.

A felmérés során részletes adatokat gyűjtöttek a válaszadó háztartások háztartásfőiről is. Ebben a körben meghatározó volt az idősebb életkor, a háztartásfők több mint fele 55 év feletti volt, míg ugyanezen korosztály részaránya az összes magyar háztartás között csak kevéssel haladja meg az egyharmadot (34,8 százalék) (KSH 2020b). A háztartásfők koreloszlása és a Mikrocenzusnál részletesebben bemutatott küldő oldali korösszetétel alapján a leíró adatok arra engednek következtetni, hogy általában a hosszabb-rövidebb ideig más országban tartózkodó, munkát vállaló fiatal vagy középkorú gyermekek támogatják idősebb, Magyarországon maradó szüleiket.

A válaszadó háztartásfők valamivel több mint felének (50,58%) volt házastárs vagy élettársa, körülbelül 30 százalékuk pedig egyedül élt. A válaszok alapján

---

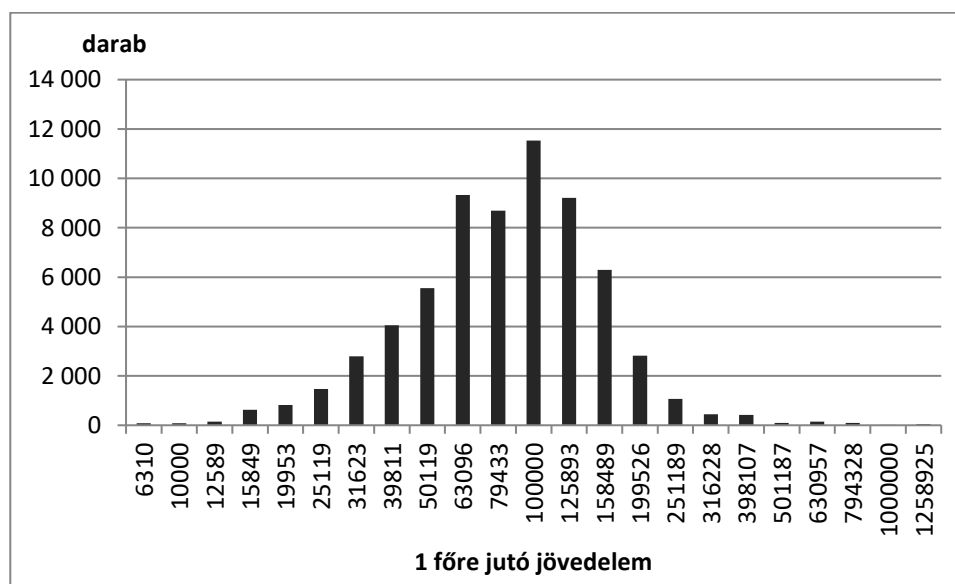
² Az adatfelvétel során a KSH - az adatvédelmi szabályok teljeskörű betartásával – célzott mintavételt alkalmazott, így magas, 40 százalék fölötti válaszadási arányt sikerült elérni. Ez az oka annak, hogy bár a mintában a hazautalást jelzők aránya magas, ez a teljes lakosságra vetítve egy jóval alacsonyabb arányt eredményez.

kismértékű eltérés volt tapasztalható az egyszemélyes háztartások és az egyedül élő háztartásfők száma (16 286, ill. 20 149) között, aminek alapvetően az egyes kategóriáknál alkalmazott definíciók különbsége jelenti az okát. Azaz előfordulhat olyan eset, hogy bár egy válaszadó egyedül élőknek jelölte magát, azonban a támogatást küldő személy éven belüli időtartamon tartózkodott külföldön, így magyar rezidensnek minősül, emiatt pedig beleszámít a háztartás taglétszámába is.

A válaszadó háztartásfők fele (50,28%) férfi, és ez az arány jellemző az összes korosztályra. Emellett lényeges, hogy szinte kizárólag (99,6%) magyar állampolgárokról beszélhetünk fogadó oldalon. Az iskolai végzettség tekintetében ugyanakkor nem tapasztalható eltérés a teljes népességhez képest, az alap-, a közép- és a felsőfokú végzettséggel rendelkezők mintabeli megoszlása (14%, 60%, ill. 26%) hozzávetőlegesen megegyezik a magyar lakosságéval.

A háztartások egy főre jutó jövedelmét grafikusan vizsgálva (17. ábra) az látható, hogy – egyébként a jövedelmi adatok esetében általános módon – erősen jobbra elnyúló, lognormális-közeli eloszlás valószínűsíthető. Az egy főre jutó jövedelem átlaga 100 ezer forint volt, az alacsony nemválaszolás (összes válasz a jövedelemre: n=1 291 az 1 325-ből) alapján feltételezhetőek a megbízható eredmények. A teljes magyar népességre vonatkozó adatokkal (KSH 2020b) összehasonlítva a hazautalásokat fogadó háztartásokat, a háztartásfő korcsoportja és iskolai végzettsége szerinti bontásban vizsgált egy főre jutó nettó jövedelmek értékében nem látható jelentős eltérés.

17. ábra: A fogadó háztartások egy főre jutó jövedelmének eloszlása, 2016

Forrás: Családi segítségnyújtás adatfelvétel alapján Kajdi (2018a, 107.o.)

A fogadó háztartások esetében a HKÉF felmérés szintén lényeges adatforrást jelent. Ennél az adatbázisnál nem lehetett megfelelő logit modellt építeni arra vonatkozóan, hogy az, hogy az adott háztartás részesül-e külföldről érkező támogatásban milyen tényezőkkel van összefüggésben. Ebből következően ebből az adatfelvételből csak a releváns leíró statisztikákat lehetséges bemutatni. Az alapvető megoszlások áttekintése ugyanakkor szintén hasznos adalékkal szolgálhat abból a szempontból, hogy azonosítani lehessen azokat az ismérveket, amelyek kifejezetten a hazautalásokat fogadó hazai háztartásokra jellemzőek.

A HKÉF alapján a megkérdezett háztartások 1,8 százaléka számolt be valamilyen külföldről kapott támogatás létéről. Ez az információ abból a szempontból lényeges, hogy egy teljesen független, több ezres mintán lebonyolított adatfelvétel erősíti meg a Családi segítségnyújtás felmérés esetében regisztrált körülbelül 1,6 százalékos arányt. Az, hogy a két független felmérés ezen sarokszáma nagyságrendileg megegyezik, a további adatok minőségét is alátámasztja.

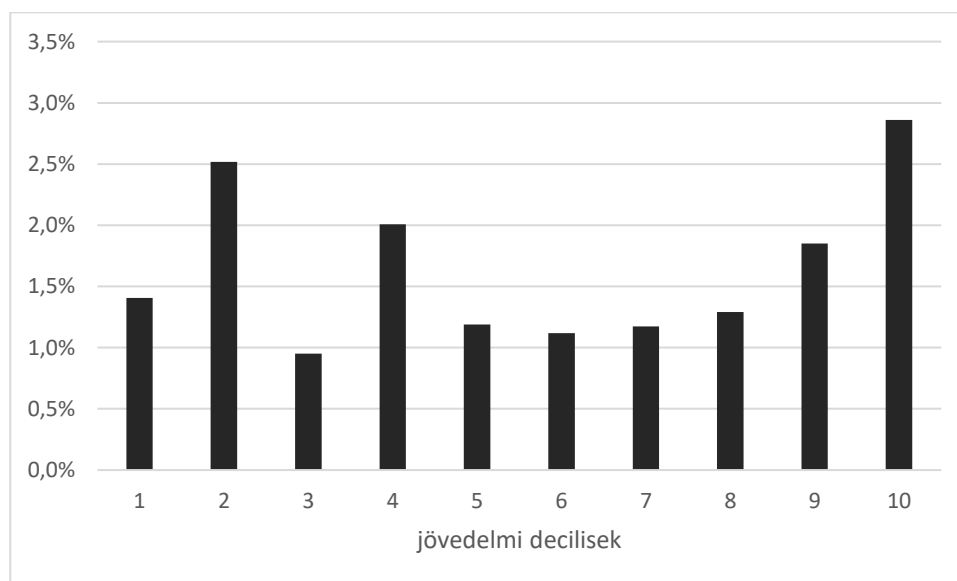
A HKÉF nagyobb mintája alapján lehetőség volt területi eloszlásokat is vizsgálni. Ez alapján a legnagyobb arányban a közép-magyarországi régióban voltak olyan háztartások, amelyek külföldről érkező pénzbeli vagy egyéb támogatásokban részesültek, míg a fogadó háztartások legkisebb része a nyugat-dunántúli régióba esett (Kajdi et al. 2019a). Ha a fogadó háztartások számát az összes háztartás számához viszonyítjuk, akkor némileg más a kép: az országos átlag fölött van a fogadó háztartások részaránya a dél-dunántúli, az észak-magyarországi és a közép-dunántúli régióban, ezzel szemben az Alföldön, Közép-Magyarországon és Nyugat-Dunántúlon a legkevésbé jellemző ez a kiegészítő jövedelemforrás (azaz az összes háztartáson belül itt volt a legkevésbé érintett). Mindez a Mikrocenzus 5.2.4.1. alfejezetben bemutatott regressziós elemzés eredményeivel is összhangban van.

A településtípusok felől közelítve elmondható, hogy darabszám szerint a fővárosi háztartások között van a legkevésbé olyan, amely külföldről kapott támogatással rendelkezik, a legtöbb pedig a (nem megyei jogú) városokban található. Az összes háztartáshoz viszonyított arány tekintetében azonban csak csekély eltérések láthatóak az egyes települési kategóriák között: az országos 1,83 százalékos átlagnál némileg magasabb az érték Budapesten és a megyei jogú városokban, míg alacsonyabb a kisebb városokban, községekben.

A fogadó háztartások jövedelmi viszonyai összefügghetnek azzal, hogy kapnak-e a külföldről támogatást, valamint természetesen a külföldi támogatás megléte is hathat a háztartás jövedelmi helyzetére. Azaz elképzelhető például, hogy a fogadó háztartások szegényebbek, ezért rákényszerülnek a hosszabb-rövidebb ideig tartó

külföldi munkavállalásra. De az is előfordulhat, hogy részben éppen a magasabb külföldi jövedelmek miatt, a fogadó háztartások éppen, hogy jobb anyagi helyzetben vannak, mint a magyar átlag. Ezt a hipotézist az eredmények csak részben támasztják alá. Ahogy a Családi segítségnyújtás adatfelvétel esetében sem volt látható jelentős eltérés az összes magyar háztartásra vonatkozó adatokhoz képest, úgy az eredmények a HKÉF adatok alapján sem egyértelműek. A hazautalásokat fogadó háztartások arányát az összes háztartás között jövedelmi decilisenként vizsgálva (18. ábra) az látható, hogy jellemzően az alacsonyabb jövedelmű háztartások esetében lényeges a többletjövedelmek ezen formája, ugyanakkor a legmagasabb jövedelmi decilisen, azaz a leggazdagabbak között a legmagasabb ez az arány. Azaz bár általában a kevésbé tehetősek között jellemző ez a kiegészítő jövedelemforrás, van egy olyan jó anyagi helyzetben élő réteg is, amely szintén részesül ilyen támogatásban.

18. ábra: Hazautalásokat fogadó háztartások aránya az összes háztartás között, jövedelmi decilisenként, 2016

Forrás: Kajdi et al. (2019a, 864. o.)

A konkrét jövedelmi értékek mellett, amelyeket a válaszadók sokkal inkább hajlamosak pontatlanul megadni, a HKÉF tartalmaz további, az anyagi helyzetet jellemző, inkább kvalitatív jellegű mutatókat. Ezek bizonyos szempontok szerint a háztartások szubjektív véleményére kérdeznek rá a jövedelmi helyzet különböző aspektusaira. A hazautalásokat kapó háztartásoknak fele (49,8%) mondta azt, hogy képes lenne a saját forrásaiból – hitelfelvétel nélkül – fedezni egy 70 ezer forintos

váratlan kiadást. Ez az arány némileg elmarad attól az értéktől, amit az összes magyar háztartásra vonatkoztatva kapunk (53,2%). Ennek magyarázata lehet, hogy azok a háztartások, amelyek külföldről kapnak valamilyen támogatást, azt jellemzően a mindennapi fogyasztásukhoz használják fel, nem pedig megtakarításra. Míg az összes hazai háztartásra vonatkoztatva a megtakarításra képes egységek aránya 28,7 százalék, addig ugyanez azok között, akik részesülnek hazautalásokban, és nem képesek az említett 70 ezer forintos váratlan kiadás fedezésére, csupán 6,1 százaléka nyilatkozott úgy, hogy a kérdezés hónapjában képesek megtakarítani befolyó jövedelmükből. Ez alapján tehát feltételezhető, hogy a hazautalást kapó háztartások saját költségvetése sokkal inkább „kifeszített”, ami magyarázhatja a magasabb jövedelemmel járó külföldi munkavállalás szükségességét.

A hiteltörlesztési kötelezettségek kismértékben szintén motiválhatják a migrációt és ezen keresztül a hazautalásokat. Eltérés látható ugyanis a lakáshitellel rendelkező háztartások megoszlásában, mivel míg az összes háztartás esetében ez az arány 26 százalék körüli, addig a külföldi privát transzferekben részesülő háztartásoknál valamivel magasabb, mintegy 30 százalék. A külföldről támogatásban részesülő és lakáshitellel is rendelkező háztartások esetében pedig közel 17 százaléknál fordult elő elmaradás a törlesztésben, ami majdnem 5 százalékponttal magasabb az összes hazai háztartásra számított értékhez képest (12,5%).

Szintén rákérdezett a HKÉF arra is, hogy a háztartásnak a havi kiadások fedezéséhez – a jövedelmeken túl – szüksége van-e egyéb anyagi forrás igénybevételeire. Erre vonatkozóan az összes magyar háztartás 7,8 százaléka válaszolt igennel a naplóvezetés időszakában, míg ez az arány a külföldi támogatást kapó háztartások esetében már 14,3 százalék. Ez tehát azt jelenti, hogy ezen háztartásoknak valószínűleg a kiadásaik fedezéséhez szükségük volt a megtakarításaik egy részének vagy egészének felhasználására, vagy folyószámlahitelt, esetleg kölcsönt kellett felvenniük. Közvetetten tehát ez a tényező is arra utal, hogy a hazautalásokat fogadó háztartások relatíve rosszabb anyagi helyzetben vannak.

Az egyes háztartástagok gazdasági aktivitás szerinti vizsgálatánál szintén hasonló következtetésre juthatunk. A HKÉF adatfelvétel ebből a szempontból három típusú háztartást különböztet meg: aktív, nyugdíjas, valamint egyéb inaktív háztartást. Az összes magyar háztartás közel kétharmada, 65,4 százaléka volt aktív az adatfelvétel idején, azaz volt legalább egy olyan személy, aki gazdaságilag aktív. Mellettük 29,9 százalék volt a nyugdíjas (nincs a háztartásban aktív személy, de van legalább egy nyugdíjas), és 4,7 százalék az egyéb inaktív háztartások aránya, ez utóbbi kategóriába azokat sorolják, ahol nincs nyugdíjas és aktív személy sem a háztartásban. A külföldi hazautalást fogadó háztartások esetében ez a megoszlás

ettől némileg különböző képet mutat (8. táblázat). Kismértékben magasabb ugyanis az aktív háztartások aránya (közel 70%), de alacsonyabb a nyugdíjasoké (20%), míg az inaktív háztartások aránya több mint kétszerese (11%) az országos átlagnak.

8. táblázat: Az összes háztartás és a hazautalásokat fogadó háztartások összehasonlítása az anyagi helyzetre vonatkozó mutatók szerint

	Hazautalást fogadó háztartások	Összes háztartás
Váratlan kiadás fedezésére való képesség (%)		
Képes rá	49,8	53,2
Nem képes rá	50,2	46,8
Megtakarításra való képesség (%)		
Képes rá	25,1	28,7
Nem képes rá	74,9	71,3
Lakáshitellel rendelkező háztartások (%)	29,6	25,7
Lakáshitellel kapcsolatos fizetési elmaradás (%)	16,6	12,5
Egyéb forrás igénybevétele a havi kiadások fedezéséhez (%)	14,3	7,8
A háztartások megoszlása a tagok aktivitása szerint (%)		
Aktív	69,4	65,4
Nyugdíjas	19,6	29,9
Inaktív	10,9	4,7

* *Aktív, ha van legalább egy személy a háztartásban, aki gazdaságilag aktív. Nyugdíjas, ha nincs a háztartásban aktív személy, de van legalább egy nyugdíjas. Inaktív, ha nincs a háztartásban legalább egy aktív vagy nyugdíjas személy.*

Forrás: Kajdi et al. (2019a, 866. o.)

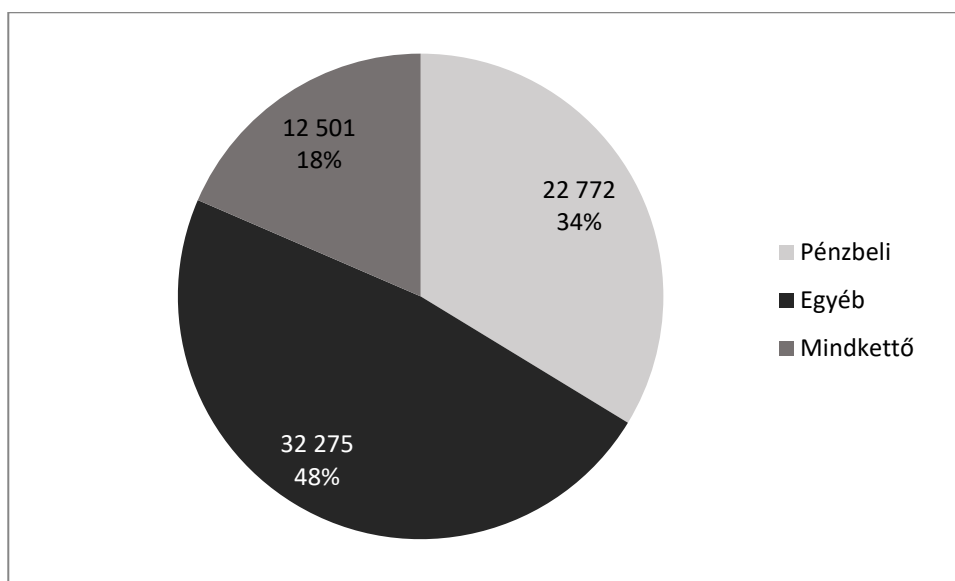
5.2.3.2. A hazautalások jellemzői

A kérdőíves adatfelvételek (így a Családi segítségnyújtás felmérés) egyik előnye a külföldről érkező támogatások témájánál, hogy lehetőség van azok jellege

szerint megbontani a hazautalásokat, azaz nem csupán a pénzbeli privát transfereket figyelembe venni, hanem az egyéb külföldi támogatásokat is (19. ábra). Ez utóbbi kategóriába tartozik bármilyen kis- és nagyértékű tárgyi segítség (a válaszok alapján jellemzően elektronikai eszközök, élelmiszer vagy esetleg autó) vagy a külföldön élő személyek által finanszírozott, de Magyarországon igénybe vett szolgáltatás (ilyen lehet például egy turisztikai célú utazás vagy akár egy képzésen, oktatáson történő részvétel). Ez alapján vizsgálva a külföldről érkező támogatásokat elmondható, hogy ezek mintegy fele volt kizárólag egyéb, nem pénzbeli jellegű, míg a háztartások valamivel több mint harmada csak pénz-transzfereket kap. Emellett a háztartások kevesebb mint ötödénél volt az jellemző, hogy mindkét támogatási formában részesültek. Azaz általánosságban, csak a támogatás típusa szerinti megoszlást tekintve az mondható el, hogy a külföldön élők némileg gyakrabban segítik az otthon maradtakat nem pénzbeli támogatások nyújtásával.

19. ábra: A fogadó háztartások által kapott támogatások száma a támogatás módja szerint, 2016

Forrás: Családi segítségnyújtás adatfelvétel alapján Kajdi (2018a, 95.o.)

A hazautalásokat érdemes aszerint is összevetni, hogy a küldő személy milyen hosszú ideig tartózkodott külföldön, mivel természetesen ez jelentősen befolyásolhatja a küldött összeget is. Míg azok esetében, akik csak néhány hétre vagy hónapra hagyják el az országot munkavállalási céllal azt váránánk, hogy szinte a teljes összeget hazahozzák itthon maradt családtagjaiknak, addig egy már több éve külföldön tartózkodó személy esetében előfordulhat, hogy a személyes kapcsolatok

jelentősen gyengülnek. Látható ez a makro oldalon a fizetési mérleg adatok esetében is, aminél számottevően magasabb a hazai rezidensek (tehát az éven belül külföldön tartózkodók) hazautalás jellegűnek minősíthető tétele, mint a tartósan más országban élők transzferjei.

Ennek elemzéséhez a válaszadók által az első helyen jelölt küldő külföldön élő támogatást küldő személy tartózkodásának hosszát vettem figyelembe több okból kifolyólag. Egyrészt a második és harmadik helyeken jelölt küldők száma és összes küldőn belüli aránya rendkívül csekély volt. Emellett a kérdőív utasításai szerint mindig a legnagyobb támogatást küldő személyt kellett az első helyre sorolni, azaz a támogatások összegében is szinte teljes lefedettség érhető el az első helyen jelölt küldő személyek adatainak vizsgálatával. Lényeges volt még az is, hogy a háztartáshoz beérkező összegek küldő személyek közötti megbontására nem volt mód a kérdőív kitöltése során, így nem volt arra lehetőség, hogy konkrét összegeket lehessen hozzárendelni a második és harmadik küldő személyekhez.

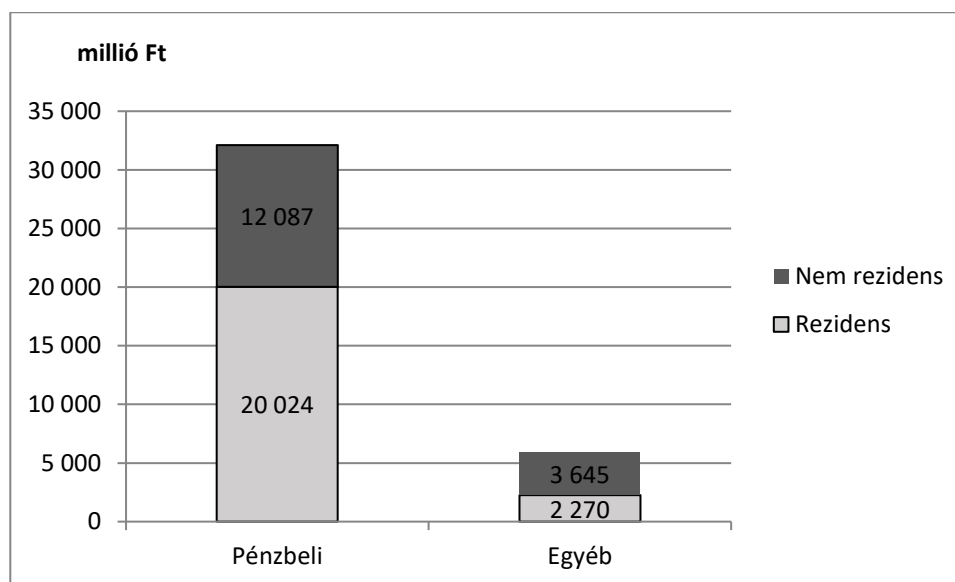
A külföldön tartózkodás időtartama szerinti csoportosításnál, azaz azt vizsgálva, hogy hány rövid, illetve hosszú távon kivándorló személy küldött támogatást a leíró adatok alapján nem volt látható lényegi eltérés: a két részkategóriába tartozó személyek körülbelül fele-fele arányban küldenek hazautalást a magyarországi háztartásoknak. A kapott összeg, tehát a támogatás nagysága szerint vizsgálva a kérdést ugyanakkor már számottevő különbségek voltak felfedezhetők.

A Családi segítségnyújtás adatfelvétel alapján felsúlyozva-teljeskörűsítve összesen 38 milliárd forint értékben sikerült küldött támogatásokat regisztrálni. Ennek mértéke jelentősen eltér a fizetési mérleg soraiból számolható 5.2.2. alfejezetben bemutatott hazautalható jövedelmek nagyságától. Ezzel kapcsolatban ugyanakkor fontos látni, hogy ez nagyrészt definíciós különbségekből következhet, mivel ahogy azt a 2.2.1.1. alfejezetben is bemutattam, a fizetési mérleg vonatkozó sorai nem kizárólag a ténylegesen hazautalt támogatásokat tartalmazzák, hanem a külföldön tartózkodó magyarok fogyasztását, adó- és járulékterheit is. Emellett természetesen az is okozhat eltérést, hogy a kérdőíves adatfelvételek során gyakran nehéz a pénzügyekre, jövedelmi helyzetre vonatkozóan érzékeny adatokat begyűjteni a válaszadók alacsony bizalmi szintje miatt.

A hazautalásként küldött 38 milliárd forintos összeg megoszlásait vizsgálva további fontos következtetéseket lehet levonni. A támogatás jelentős részben, több mint 84 százalékban pénzben érkezett a hazai háztartásokhoz. Azaz, ha a támogatás módja szerint vizsgáljuk a kérdést, akkor a külföldön tartózkodó, támogatást küldő személyek gyakrabban küldenek kisebb értékű egyéb jellegű támogatást (például élelmiszert). Azonban az is elmondható, hogy a pénzbeli transfereknel viszont

számottevően nagyobb összegekkel támogatják otthon maradt családjukat. A jelenleg mögöttes okaként számos magyarázat felmerülhet, de egyrészt feltétlenül meg kell említeni, hogy fizikailag körülményesebb és költségesebb lehet tárgyak – akár csak élelmiszer – hazajuttatása. Másrészt nagy valószínűséggel a fogadó háztartások oldalán is kedvezőbb az, ha többféle célra, rugalmasabban felhasználható pénztámogatást kapnak. A küldött összeget a külföldön tartózkodás időtartama szerinti bontásban vizsgálva (20. ábra) pedig az mondható el, hogy míg ezen téren a küldő személyek megoszlása körülbelül fele-fele volt, addig a támogatás értékét tekintve a rövid távon külföldön tartózkodó (tehát magyar rezidens) személyek által küldött támogatások aránya több mint 58 százalék (22 milliárd forint).

20. ábra: A fogadó háztartások által kapott támogatások összege a támogatás módja és az első számú küldő rezidensége szerint, millió Ft, 2016

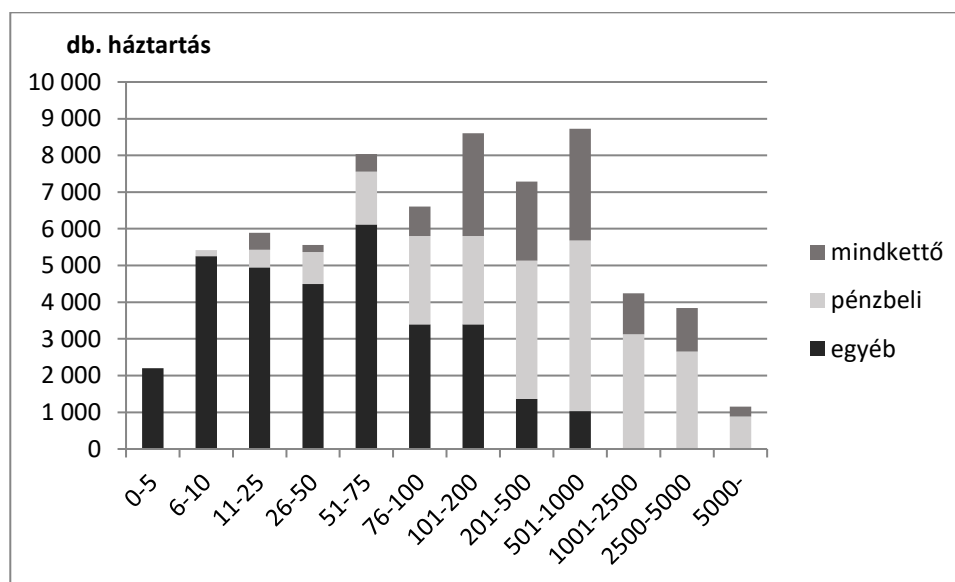
Forrás: Családi segítségnyújtás adatfelvétel alapján Kajdi (2018a, 96.o.)

Az egyéb támogatásokat kissé részletesebben is megvizsgálva, az ilyen támogatásokban részesülő magyar háztartások 13,1 százaléka (mintegy 5 900 háztartás) kapott infokommunikációs eszközöket, mint jellemző tárgyi tételt. A küldő személy által finanszírozott szolgáltatások terén az mondható el, hogy 7 031 háztartás esetében jeleztek ilyen forrásból fizetett utazást vagy iskoláztatási költségeket, amik a leggyakoribb igénybe vett szolgáltatási formák voltak. Az olyan nagyértékű tárgyi támogatások, mint a külföldön élő személy által a magyarországi háztartás számára vásárolt gépjármű- vagy ingatlan, az előzetesen várhatóan megfelelően rendkívül alacsonyan, 2,5 százalék körül alakult. Az egyéb támogatás leggyakoribb formáját

a ruhanemű- és élelmiszer-küldemények jelentették, az összes egyéb jellegű hazautalásban részesülő háztartás 85 százalékánál merült fel ez a fajta támogatási forma. A küldő személyekhez hasonlóan azonban itt is meg kell jegyezni, hogy a kérdőívben feltett kérdések szerkezete nem adott arra lehetőséget, hogy a tárgyi kategóriákat a küldött összeg szerint is meg lehessen bontani, mivel az egyéb támogatások jellegénél több válasz is megadható volt. Ebből következően nincs arra mód, hogy részletesebben meg lehessen vizsgálni az egyes kategóriák hazautalásokban betöltött szerepét, így például a szolgáltatások és a tárgyi támogatások részarányát.

A hazautalások összegének eloszlását grafikus módon is megvizsgálva a háztartások jövedelmi eloszlásánál már azonosított, jobbra elnyúló lognormális-közeli eloszlás figyelhető meg (21. ábra). Az egy év alatt küldött támogatások átlagos értéke elérte a 563 ezer forintot, ami a pénzbeli támogatások esetén magasabb (910 ezer forint), az egyéb támogatásoknál pedig alacsonyabb (132 ezer forint). Ez természetesen következik a már a korábbiakban bemutatott megoszlásból is, azaz abból, hogy a pénzbeli támogatások összértéke számottevően meghaladja az egyéb támogatásokét. A pénzbeli támogatások mintegy háromnegyede (73,7%) olyan személyektől érkezett, akik kizárólag ilyen formában támogatják a magyar háztartást, míg a pénzösszeg negyedénél egyéb támogatásokkal is kiegészült a segítségnyújtás.

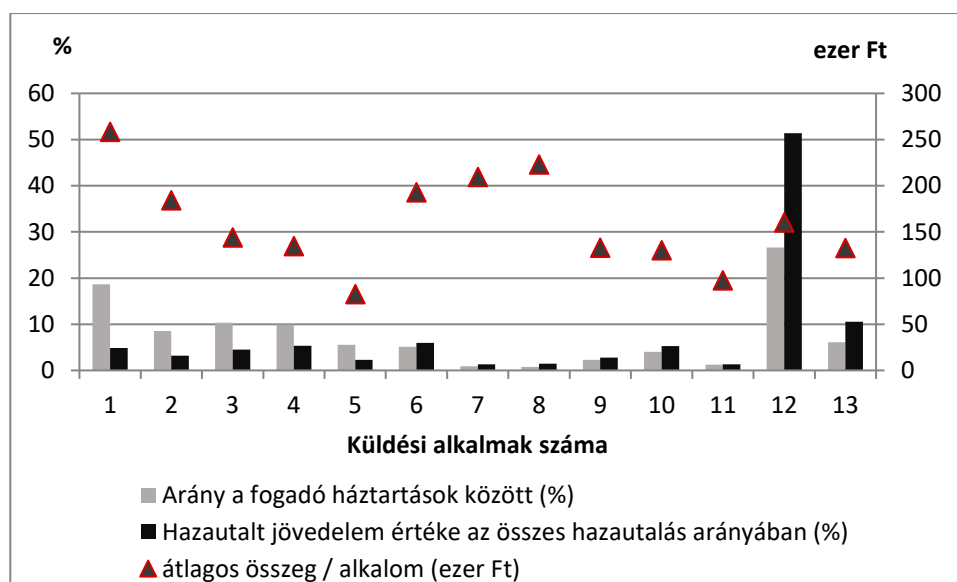
21. ábra: A hazautalások összegének eloszlása a támogatás módja szerint, 2016

Forrás: Családi segítségnyújtás adatfelvétel alapján Kajdi (2018a, 97.o.)

A pénzbeli támogatásokat a küldési gyakoriság szempontjából is megvizsgáltam (22. ábra), mivel ez lényeges többletinformációkat hordozhat arra vonatkozóan, hogy a külföldről érkező többletjövedelem milyen mértékben épül be a fogadó háztartások rendszeres jövedelmei közé. A küldött támogatások a háztartások több mint negyede esetében (27 százaléknál) havi gyakoriságúak voltak, és az összeget tekintve ezek a pénzáramok tették ki az összes regisztrált hazautalás több mint felét (51 százalékát). Azaz elmondható, hogy jelentős számú (mintegy 9 400) háztartás esetében olyan rendszeresen érkező bevételekről beszélhetünk, amellyel a háztartási költségvetés tervezésénél, rendszeres kiadásaik fedezésénél is számolni tudnak. A háztartások közel fele (47,4 százaléka) azonban csak negyedévente vagy még ritkábban kapott támogatást, azaz ezekben az esetekben inkább egyedi alkalmakról lehet beszélni. Meg kell jegyezni, hogy ezen háztartásokhoz az összes Magyarországra küldött támogatási összeg csupán 17 százaléka érkezett. Az egy alkalommal küldött összegek átlagos nagyságát az éves küldési alkalmak száma szerint vizsgálva jellemzően 100 és 200 ezer forint közötti összegekről beszélhetünk. Ez az érték azoknál a legmagasabb, akik mindössze évi egy alkalommal támogatták a magyar háztartást.

22. ábra: A pénzbeli támogatások gyakoriságának és összegének megoszlása, valamint az egy alkalommal átlagosan küldött összegek a küldési alkalmak száma szerint, 2016

Forrás: Családi segítségnyújtás adatfelvétel alapján Kajdi (2018a, 98.o.)

A küldési alkalmak számát nézve nincs jelentős eltérés az átmenetileg és tartósan külföldön tartózkodók között, azaz mindkét csoport esetében a havi gyakoriságú támogatások a legjellemzőbbek. Ehhez hasonlóan a küldés gyakoriságát tekintve sem látható lényegi különbség abból a szempontból, hogy a küldő személy a háztartást csak pénzzel vagy egyéb módon is támogatja-e.

A külföldről érkező támogatások összegét (pénzügyi és egyéb együttesen) a háztartás teljes jövedelméhez viszonyítva nem azonosítható egy konstans (átlagos) érték. Másképpen fogalmazva a jobb jövedelmi helyzet (azaz magasabb egy főre jutó jövedelem) esetén az előzetes várakozásnak megfelelően kisebb a hazautalások szerepe a háztartás bevételeiben. A háztartások felére jellemző 90 ezer forint feletti 1 főre jutó jövedelem esetében a hazautalások a háztartás bevételeinek körülbelül 15–20 százalékát teszik ki. Ez összhangban van Roberts et al. (2008) macedóniai adatfelvételének eredményeivel is, amely alapján a fogadó háztartások 43 százaléka esetében a bevételek legfeljebb 30 százalékát adják a külföldi támogatások. Másfelől az is látható, hogy a hazautalások valószínűleg jelentős szerepet játszanak a legszegényebb háztartások megélhetésében, mivel esetükben magasabb a hazautalás összegének a háztartás jövedelmeihez viszonyított aránya. A külföldi támogatásokból származó forrás mértéke a felvétel eredményei alapján elérheti vagy akár meg is haladhatja az egyéb módon (például munka vagy segélyek révén) szerzett jövedelmeket.

5.2.3.3. A küldő személyek jellemzői

A Mikrocenzus keretében a KSH a küldött és fogadott privát transferek témakörét is vizsgálta, ami a külföldön élők 43, a visszavándorlók több mint felét érintette. Ebben az arányban tehát már az ellentétes irányú pénzáramok is benne vannak, azaz az is, hogy a visszavándorlók közel 21, a külföldön élők 11 százaléka fogadott Magyarországon élő családjától támogatást (KSH 2018). Ez egyúttal jól jelzi, hogy a migrációval kapcsolatos személyi, háztartási szintű pénzmozgások korántsem csak egyirányúak, továbbá alátámaszthatja a migráció új közgazdaságtanának csere jellegű hazautalási motivációkra és informális szerződésekre vonatkozó elméletét. Azaz a külföldön élő személy támogatása mögött meghúzódhat olyan motiváció is, amely a későbbiekben valamiféle ellentételezést vár a kezdeti támogatásért cserébe. A leíró adatok alapján nagyobb a hazautalásokat küldők aránya „a férfiak, a 40 éves és annál idősebbek, az alapfokú és szakmunkás végzettséggel rendelkezők, a Németországban és Ausztriában, valamint a mezőgazdaság és ipar területén dolgozók” között (KSH 2018, 20. o.).

Ennél még részletesebb adatokkal rendelkezünk a küldő személyekről a Családi segítségnyújtás adatfelvételből (Kajdi 2018a). A küldő személyek ismérveinek elemzésére egy külön adatbázist hoztam létre, mivel az adatfelvétel alap adatbázisában a megfigyelési egységet (egy rekordot) a háztartások jelentették. Így az eredeti adatbázisban amennyiben egy háztartás több küldő személytől is kapott támogatást, akkor ezek szintén egy rekordon szerepeltek, ami megnehezítette az elemzést. Az új adattáblában ezzel szemben tehát minden egyes küldő személy önálló rekordként szerepel, ezért 1 325 eset helyett 1 427 esetet vizsgáltam. Az eseteket felsúlyozva 72 240 küldő személyt kapunk, amit a külföldön élő magyarok 340 ezer körülire becsülhetők (Blaskó-Gödri 2014; Kapitány-Rohr 2014; KSH-SEEMIG 2014) számához viszonyítva azt jelenti, hogy több mint minden ötödik külföldön dolgozó személy támogatja valamilyen formában magyarországi családtagjait.

A férfiak aránya a küldők között közel 62 százalék, ami kismértékben alacsonyabb (56,7 százalék) a hosszú távon (egy éven túl) külföldön tartózkodó személyeknél. Némileg eltérő azonban a helyzet, ha a háztartás több személytől is kap támogatásokat, így a második és harmadik számú küldők körében kissé magasabb (58,7, ill. 48,1 százalék) a nők aránya. A küldő személyek mintegy kétharmada tartozik a 25 és 44 év közötti korcsoportba, ami alátámasztja azt a feltételezést, amelyet az 5.2.3.1. alfejezetben a fogadó háztartások háztartásfőinek koreloszlása alapján fogalmaztam meg. A leíró adatok alapján tehát jellemzően a fiatal felnőtt korosztály támogatja a külföldi munkavállalásból szerzett jövedelmei révén az idősebb szülőket. Ezt tovább erősíti, hogy a kérdőívben rákérdeztünk arra is, hogy a küldő személy milyen kapcsolatban áll a fogadó háztartással. Erre a kérdésre a válaszadók 65 százaléka jelölte meg a „gyermek” válaszlehetőséget, míg a házas- vagy élettársi kapcsolatot jelölők aránya mindössze 17,6 százalék volt. Szintén lényeges, hogy a nem rokoni kapcsolatban álló küldők aránya mindössze 1,8 százalék, azaz a felmérés arra utal, hogy a hazautalások jelensége szinte kizárólag a rokoni viszonyokhoz, a családon belüli közös gazdálkodáshoz kötődik. Ez egyúttal megerősíti a 2.1.1.5. alfejezetben leírt migráció új közgazdaságtani modelljének alkalmazását is, azaz azt a fő tételt, hogy az elvándorlást háztartási szintű döntésként kell kezelni.

Az iskolai végzettséget tekintve a középfokú végzettség a meghatározó a küldő személyek körében, közel egyharmaduk (32,5 százalék) rendelkezik valamilyen szakmával, 27,3 százalékuknak pedig érettségije van, ami egyúttal Bodnár – Szabó (2014) külföldi munkahelyre ingázók esetében bemutatott eredményeit is alátámasztja. Eltérés figyelhető meg ugyanakkor ezen a téren is a rövid, illetve hosszú távra kivándorlók csoportjai között. A nem rezidens, azaz éven külföldön tartózkodó személyek esetében alacsonyabb (27,2 százalék) a szakmunkások aránya,

azonban magasabb (28,9 százalék) a főiskolai vagy egyetemi végzettséggel rendelkezőké. Ezzel szemben a rövid távra külföldre távozók körében a felsőfokú végzettségűek aránya mindössze 19 százalék.

A gazdasági aktivitás tekintetében egységes kép bontakozik ki, a küldő személyek 94 százaléka dolgozik a másik országban, tehát az egyéb kategóriába (például munkanélküliek, tanulók, nyugdíjasok) sorolható személyek aránya csupán 6 százalékot tesz ki. A kérdőív a küldő személyek foglalkozására is rákérdezett, ezen válaszok pedig FEOR10-főcsoportok³ szerint lettek bekódolva. A foglalkozástípusok szerinti megoszlás (9. táblázat) vonatkozásában látható, hogy meghatározó részt képviselnek az építőiparban és más ipari területen dolgozók (összesen 21,9 százalék), számottevő továbbá a kereskedelmi és szolgáltatási, valamint a szakképzettséget nem igénylő pozíciókban munkát vállalók csoportja (18,4, ill. 13,7 százalék).

9. táblázat: A küldő személyek megoszlása FEOR-csoportok szerint

FEOR-csoport	Gyakoriság (fő)	Részarány (%)
Kereskedelem és vendéglátóipar	10 447	14,5
Építőipar	7 438	10,3
Egyszerű szolgáltatás, szállítás	4 587	6,3
Járművezetők és mobil gépek kezelői	4 368	6,0
Fém- és villamosipar	4 305	6,0
Takarítók	3 512	4,9
Élelmiszeripar	3 338	4,6
Műszaki, IT- és term.tud-i foglalkozások	2 982	4,1
Egyéb kereskedelem	2 877	4,0

Forrás: Családi segítségnyújtás adatfelvétel alapján Kajdi (2018a, 99.o.)

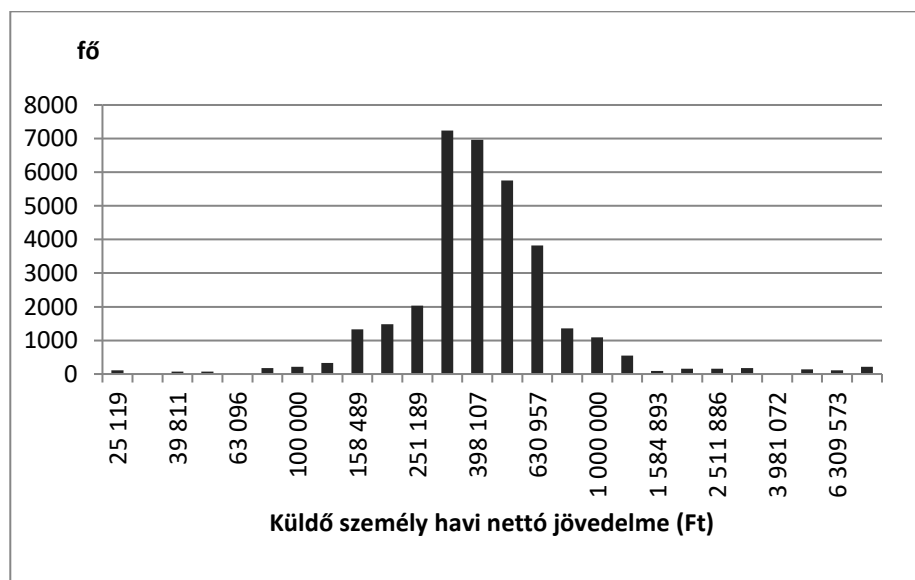
A küldő személyek körülbelül fele válaszolt a jövedelmét érintő kérdésekre. Mindez abból a szempontból volt lényeges, hogy meg lehessen állapítani, hogy a

³ 0 Foglalkozások Egységes Osztályozási Rendszere: <https://www.ksh.hu/docs/szolgaltatasok/hun/feor08/feorlista.html>

más országban szerzett jövedelmek mekkora részét küldik haza támogatásként a külföldön tartózkodók. Mivel várhatóan az ilyen szenzitív jövedelmi jellegű kérdésre kevesen válaszolnak, ezért a sikeres felmérés és az egyszerűbb kitöltés érdekében a válaszadók választani tudtak a devizanem, az éves vagy havi gyakoriság, valamint a bruttó vagy nettó jelleg között. A valamilyen külföldi devizában megadott adatokat forint értékre váltottam át, a bruttó összegek esetében pedig egy általános 0,67-es korrekciós szorzót alkalmaztam a nettó értékek kiszámításához. Bár ez részben elfedi az egyes országok adó- és járulékkerhei között fennálló különbségeket, azonban az egyes személyek esetében nem állt rendelkezésre elegendő információ a pontos adó- és járulékkerhek kiszámításához és meglátásom szerint lényegi torzítást nem okoz. Ez a megoldás egyúttal összhangban van a hazautalások 2.2.1.1. alfejezetben bemutatott számítási módszertanával is. Az éves, ill. havi fizetéseket ezután átszámoltam a 2016-ban kint töltött hónapok számára vonatkozóan, amelynek eredményeként megkaptam az egyes személyek esetében a 2016-os év során a külföldi tartózkodásuk idején keresett nettó havi jövedelmeket. A jövedelemeloszlást ebben az esetben is megvizsgáltam grafikus úton is (23. ábra), ami alapján a korábbiakhoz hasonlóan lognormális eloszlás valószínűsíthető.

23. ábra: A küldő személyek 2016-ban kint töltött időszakra vonatkozó havi nettó forint jövedelmének eloszlása

Forrás: Családi segítségnyújtás adatfelvétel alapján Kajdi (2018a, 107.o.)

A küldő személy külföldi tartózkodásának ideje alatt szerzett jövedelmének kiszámítása után érdemes megvizsgálni azt is, hogy a jövedelméhez képest mekkora

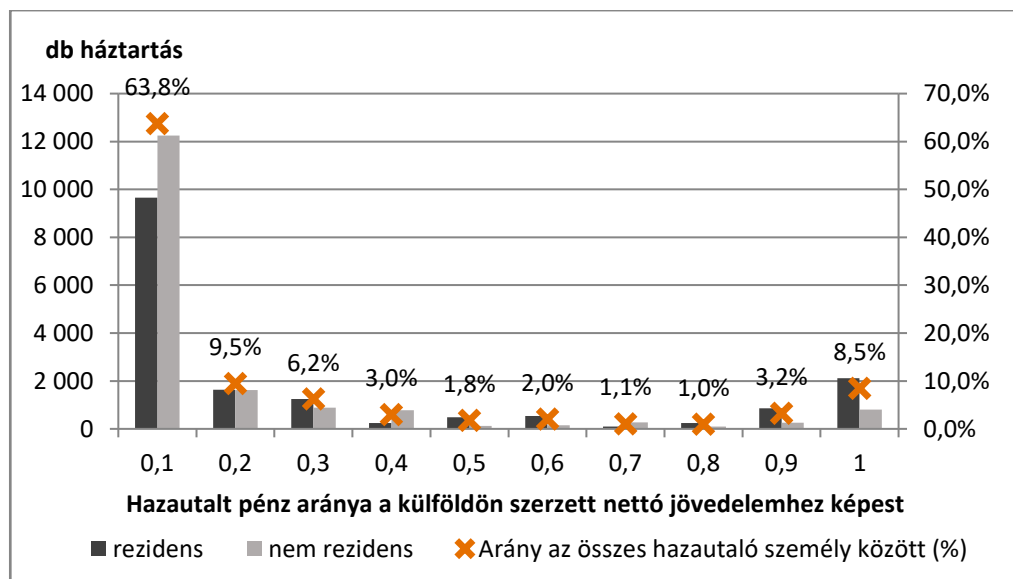
mértékben támogatta magyarországi családját (24. ábra). Azon háztartásoknál, ahol több küldő személy is volt, összegeztem az ehhez a háztartáshoz kötődő küldő személyek jövedelmeit, és ezt viszonyítottam a háztartás által kapott támogatások értékéhez. Az eredmények azt mutatták, hogy általánosságban a küldő személyek csak jövedelmük viszonylag kis részével támogatják magyarországi rokonaikat: jelentős részük, közel 64 százalékuk, jövedelmének mindössze legfeljebb 10 százalékának megfelelő összeget küldött; 80 százalékuk pedig jövedelmének kevesebb mint 30 százalékát utalja haza. Meg kell jegyezni, hogy az alacsony arány még nem jelenti azt, hogy a küldött összeg abszolút értékben, a hazai jövedelmi viszonyokat figyelembe véve ne lehetne jelentős mértékű támogatás egy magyar háztartás számára.

A küldő személyeket ebben az esetben is megvizsgáltam aszerint elkülönítve, hogy milyen időtávra hagyták el Magyarországot. Ehhez mindig az első személy – mint a legjelentősebb küldő – adatait vettem figyelembe. Ez alapján a hosszú távon külföldön tartózkodó személyek esetében gyakoribb, hogy csak jövedelmük kis részével támogatják az otthoni családtagokat: a jövedelem legfeljebb 10 százalékát hazautalók aránya ebben a csoportban több mint 71 százalék, míg a hazai lakhellyel rendelkező külföldi munkavállalók csoportjában ez az arány 56 százalék. Ugyanezt megfordítva, a rövid távra kivándorlók 17 százaléka jövedelmének több mint 80 százalékát küldi haza, szemben a hosszú távú kivándorlók 6 százalékával⁴. Mindez egyrészt utalhat arra, hogy erős korreláció lehet a hazautalások, és a kivándorló és magyarországi családtagjai közötti személyes kapcsolatok szorossága között. Másrészt ez is megerősítheti a migráció új közgazdaságtani elméleti keretrendszerének (2.1.1.5. alfejezet) alkalmazhatóságát és a nemzetközi kutatási eredményeket (2.2.2. alfejezet). A migráció új közgazdaságtana felvázolja, hogy a kivándorló valamely informális családon belüli szerződés alapján előbb visszafizeti a kezdeti támogatásokat, amiből következhet az is, hogy ennek megtörténtével jövedelmének nagyobb részét tartja meg saját céljaira. Emellett ahogy Cox et al. (2004) is bemutatta, a hazautalási szokások változhatnak az idővel, azaz a kezdeti nagyobb támogatások a kint tartózkodás idejének előrehaladtával visszaeshetnek. Szintén összhangban van ez az eredmény azon korábbi kutatásokéval (Cai 2003; Simkova-Langhamrova 2015), hogy a rövid távra kivándorlók nagyobb összegekkel támogatják családjukat.

---

⁴ A munkavállaló úgy hozhatja haza teljes jövedelmét, vagy közel 100 százalékot, ha rövid időszakokra vállal csak munkát külföldön, és például a szállást, utazást, étkeztetést is a munkáltató állja, azaz nincs feltétlen szükség külföldi fogyasztásra a szerzett jövedelemből.

24. ábra: Háztartások eloszlása a hazautalt pénz külföldön szerzett nettó jövedelemhez viszonyított aránya szerint, 2016

Forrás: Családi segítségnyújtás adatfelvétel alapján Kajdi (2018a, 101.o.)

Az adatfelvétel rákérdezett a küldés módjára is, amely információkat adhat arra vonatkozóan, hogy a támogatások mekkora százaléka érkezik informálisan, készpénz formájában, ami a 2.2.1.2. alfejezetben bemutatott pénzforgalmi szempontok miatt lehet lényeges. A küldő személyek körülbelül felénél van erre vonatkozó információ, azonban mivel több válasz is megjelölhető volt, ezért összességében nem lehet szétbontani, hogy mekkora részt képviselnek a különböző fizetési módok. A küldők több mint fele (55 százalék) jelzett készpénzes küldést, míg 40 százalék esetében jelölték meg a banki átutalást, ami összhangban van Roberts et al. (2008) macedón kutatásának eredményeivel.

5.2.3.4. Területi eltérések

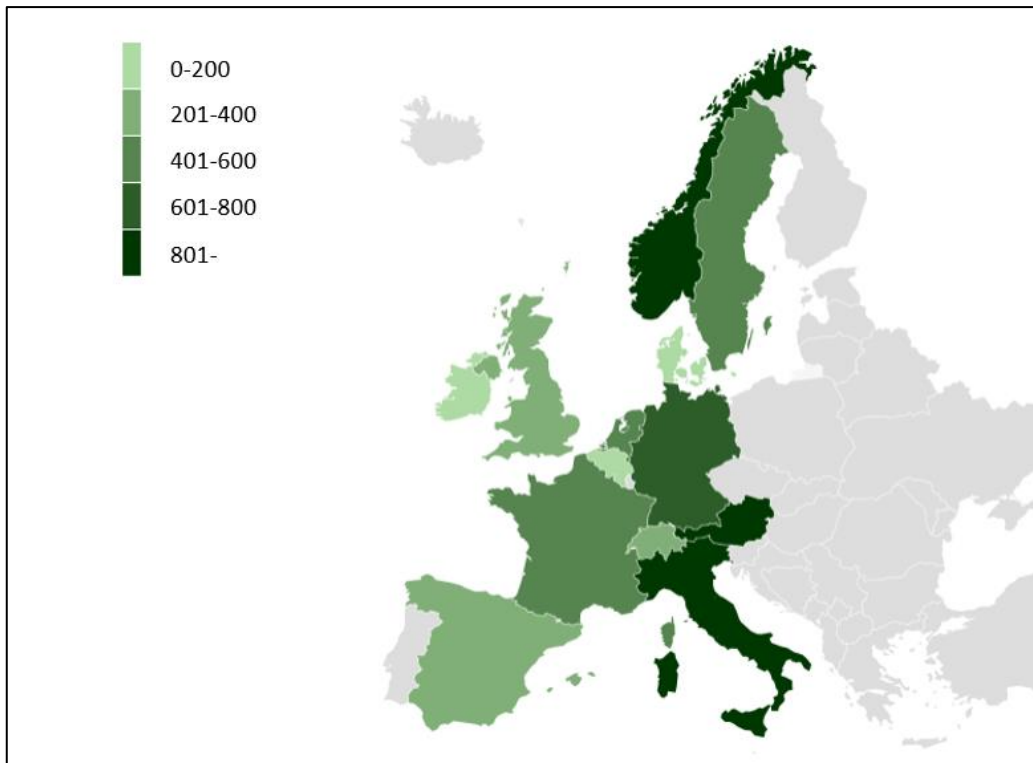
A hazautalások tekintetében lényeges azt is áttekinteni, hogy a küldő személy országa és külföldi tartózkodásának időtartama szerint milyen eltérések tapasztalhatók a küldött támogatásokban. Ehhez a Családi segítségnyújtás adatfelvétel adatait használom (Kajdi 2018a). A küldő személyek között domináns volt a magyarok kivándorlásával kapcsolatban a korábbi fejezetekben már említett három ország: a küldők mintegy harmada Németországban, valamivel több mint 20 százalékuk az Egyesült Királyságban, míg körülbelül 15 százalékuk Ausztriában tartózkodott. Ezek az arányok tehát hozzávetőlegesen megfelelnek a korábbi kutatások és

adatfelvételek, így például Blaskó – Gödri (2014), vagy KSH (2018) esetében tapasztaltakkal. Az iskolai végzettség tekintetében szintén a már a Mikrocenzus 2016 adatfelvételnél leírt főbb tendenciák mutatkoznak, miszerint Ausztriából és Németországból elsősorban szakmunkás végzettségűek küldtek támogatást (42%, ill. 45%), míg az Egyesült Királyságból hazautalók között 32 százalék a diplomások aránya. Megjegyzendő azonban, hogy az Egyesült Királyságban dolgozók jelentős része valószínűleg nem a szakképesítésének megfelelő pozícióban dolgozik, mivel a megadott foglalkozások között ebben a csoportban is számos pincér, konyhai kisegítő, rakodómunkás vagy takarító volt.

A Családi segítségnyújtás adatfelvétel alapján a támogatások összegét tekintve még nagyobb Németország szerepe, a hazautalások körülbelül 45 százaléka érkezett innen Magyarországra. Az Ausztriában dolgozók küldték az összes támogatás 22 százalékát, azaz létszámbeli arányukhoz viszonyítva jobban támogatják a hazai háztartásokat. Ezzel szemben, az Egyesült Királyságban tartózkodó küldőktől érkező támogatások aránya lényegesen elmarad a másik két fő országhoz képest, mindössze 7 százalék. Érdemes még megemlíteni, hogy bár az összes hazautalás mindössze 3 százaléka érkezett valamely Európán kívüli országból, a tartósan külföldön élők esetében azonban ez az arány már 7 százalék volt.

A fentiekkel összhangban a három legfontosabb migrációs célországot vizsgálva elmondható, hogy Ausztria és Németország esetében a – nyilván a földrajzi közelség miatt is – alapvetően a rezidens munkavállalók szokásai jelennek meg. Az Egyesült Királyság esetében azonban 81 százalék azok aránya, akik jövedelmük kevesebb mint 10 százalékát küldik haza, és 92 százalék azoké, akik jövedelmük legfeljebb 20 százalékát, azaz ez a csoport lehetőségeihez képest kisebb mértékben támogatja az otthoni háztartást. Mindezek megjelennek az egy főre jutó éves hazautalási összegekben is: az Egyesült Királyság esetében ez alig haladta meg a 200 ezer forintot, szemben a Németországban és Ausztriában dolgozók által hazaküldött 800 ezer forint körüli összeggel.

25. ábra: A külföldön tartózkodó magyarok által küldött 1 főre jutó éves hazautalási összeg néhány európai országban, ezer Ft, 2016

Forrás: Családi segítségnyújtás adatfelvétel adatai alapján saját szerkesztés

5.2.4. A fogadó háztartások oldalán a hazautalásokra ható tényezők bemutatása

A fogadó háztartások oldalán fellépő hazautalásokra ható tényezőket Kajdi et al. (2019a) alapján tekintem át. Ebben a fejezetben egyrészt bemutatom, hogy a Mikrocensus adatokon futtatott logisztikus regressziók alapján melyek azok a tényezők a hazautalásokat fogadó háztartások oldalán, amelyek összefüggésben lehetnek azzal, hogy egy magyar háztartás részesül-e külföldi támogatásban. Másrészt bemutatom azt is a Családi segítségnyújtás adatfelvétel adataira épített lineáris regressziós modellek eredményein keresztül, hogy milyen változóknál találtam statisztikailag szignifikáns összefüggést a háztartás által fogadott hazautalás összegével.

5.2.4.1. A hazautalás fogadásának valószínűségére ható tényezők

A hazautalásokra ható, a fogadó háztartások oldalán fennálló tényezők vizsgálatára tehát a Mikrocensus felmérés adatbázisán futtatott logisztikus regressziók tűntek a legmegfelelőbbnek. Ezen modellek alapjait azon háztartások adatai

jelentették, amelyek esetében a lekérdezéskor külföldön tartózkodó személyt jeleztek. Azok a háztartások kerültek tehát figyelembevételre a migráció szempontjából, amelyekből egy vagy több háztartástag külföldre költözött átmeneti, illetve tartós jelleggel, míg a hazautalások szempontjából azon háztartások minősültek támogatást fogadónak, melyeknél legalább egy kivándorló háztartástag jelezte azt, hogy anyagilag támogatja Magyarországon élő családtagját külföldről. A Mikrocenzus 2016 felvétel során a szokásos lakóhely-definíció került alkalmazásra, azaz az átmenetileg – 12 hónapnál rövidebb ideig – külföldön tartózkodó személyek a népesség és így egy magyarországi háztartás részének számítottak, míg a legalább 1 évig külföldön tartózkodók nem. Ebből következően a hosszú távon külföldön tartózkodó személyeket nem lehetséges egy háztartáshoz, csak egy lakáshoz rendelni, így előfordulhatott olyan, hogy egy lakásban több háztartás is élt (ez a jelen elemzésnél a lakások 3 százalékát jelentette), ekkor a kivándorló személyt az első sorszámu háztartáshoz rendeltük. Ugyan a kérdőív konkrétan nem kérdezett rá, de az elemzés során – a Családi segítségnyújtás adatfelvétel leíró adatainál bemutatottak eredményeknek megfelelően – feltételezhető volt, hogy a kérdésben szereplő családtag a kivándorló személy háztartásába tartozó.

A fentiekkel összhangban a válaszadó háztartások körét, azaz a Mikrocenzus 2016 nemzetközi vándorlásra vonatkozó kiegészítő kérdőívének válaszadóit tehát a következő szempontok szerint vettük figyelembe:

- azon háztartások, amelyeknél volt olyan válaszadó személy, aki válaszolt az arra vonatkozó kérdésre, hogy támogatja-e magyarországi családtagjait külföldről;
- kiszűrtük azon háztartásokat, amelyeknél minden személy (átmenetileg vagy tartósan) kivándorló volt.

A Mikrocenzus háztartássúlyozását alkalmazva a fentiek szerint meghatározott csoportba összesen 44 ezer háztartás került. Ez a szám alacsonyabb, mint a Családi segítségnyújtás adatfelvétel alapján becsült, mintegy 68 ezer fogadó háztartás, ami számos okra vezethető vissza. Egyrészt az elemzési körbe nem a teljes kivándorló népesség került be, csupán azok, akik válaszoltak a kiegészítő felvételre, azon belül is a hazautalásra vonatkozó kérdésekre, ami az eltérő nemválaszolási arányok miatt torzítást okozhat. Emellett a Mikrocenzus 2016 felmérés adatai között nem szerepelnek azok a háztartások (ideértve az egyszemélyes háztartásokat is), amelyeknek minden tagja elhagyta az országot, míg a Családi segítségnyújtás esetében nem volt ilyen megkötés. Mindezen tényezők összességében azt jelentik, hogy bár a Mikrocenzus 2016 jól használható a hazautalásokat befolyásoló tényezők vizsgálatánál, a kivándorlók konkrét számának meghatározására azonban kevésbé alkalmas.

A Mikrocenzus 2016 leíró eredményei (5.2.1. alfejezet) már következtetni engedtek a hazautalásokkal kapcsolatos főbb trendekre. Az otthon maradt háztartástagok támogatása elsősorban az idősebb, Ausztriában vagy Németországban, ipari és építőipari területen dolgozó férfiakhoz kapcsolható, akik alacsonyabb, legfeljebb szakmunkás végzettséggel rendelkeznek, és átmenetileg tartózkodnak külföldön (KSH 2018). Ezen túlmenően azonban logisztikus regressziók alkalmazásával tovább pontosítható a hazautalásokkal összefüggésben a fogadó háztartások oldalán fennálló tényezők köre. Az alábbi egyenlet azt mutatja, hogy hogyan változik annak a valószínűsége, hogy a háztartás kap hazautalást, ha a független változó értéke 1-gyel nő:

$$P(y=1 \mid x_1=c_1+1, x_2=c_2, \dots, x_n=c_n) - P(y=1 \mid x_1=c_1, x_2=c_2, \dots, x_n=c_n)$$

ahol:

- P az $y=1$ becsült valószínűsége
- x jelöli a független változókat
- c pedig a konstans

Y a függő változó, ami azt jelöli, hogy a magyar háztartás kap-e támogatást vagy sem (1, illetve 0 értékekkel jelölve). A modellbe emellett az alábbi magyarázó változók kerültek be:

- háztartásfőre vonatkozó adatok: nem, kor, állampolgárság, iskolai végzettség;
- a hazautalást fogadó háztartásra vonatkozó adatok: régió, településtípus, egy főre jutó lakóterület (négyzetméter);
- a hazautalást fogadó háztartás összetételére vonatkozó adatok.

10. táblázat: A hazautalásokat fogadó háztartások jellemzői a kivándorlásban érintett más háztartásokhoz képest (Mikrocenzus nemzetközi vándorlás kiegészítő kérdőív, logisztikus regresszió esélyhányadosai)

Változók	Exp(B)
Háztartásfőre vonatkozó adatok	
Kor	0,968**
Nem (ref: férfi)	1,800**
Állampolgárság (ref: magyar)	0,499**
Iskolai végzettség (ref: felsőfokú végzettség)	
legfeljebb általános iskola	3,195**
szakmunkás végzettség	2,922**
érettségizett	2,124**
A fogadó háztartásra vonatkozó adatok	
Régió (ref: Közép-Magyarország)	
Közép-Dunántúl	1,347**
Nyugat-Dunántúl	0,985
Dél-Dunántúl	1,339**
Észak-Magyarország	1,101
Észak-Alföld	0,807**
Dél-Alföld	1,028
Településtípus (ref: község)	
város	0,810**
megyeszékhely	0,538**
Budapest	0,620**
Egy főre jutó négyzetméterek száma	0,998**
Háztartás összetételre vonatkozó adatok	
Háztartás taglétszáma (külföldön élő háztartástagok nélkül)	0,852**
Él a háztartásban gyermek	2,336**
Él a háztartásban középkorú személy	1,069
Él a háztartásban időskorú személy	1,174**
Él a háztartásban foglalkoztatott személy	0,870**

Él a háztartásban munkanélküli személy	1,190**
Él a háztartásban ellátásban részesülő inaktív személy	1,081*
_cons	7,121**
R²	0,18
N (háztartások)	3732

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$.

Megjegyzés. Mikrocenzus 2016 nemzetközi vándorlás kiegészítő kérdőív, logisztikus regresszió esélyhányadosai.

Forrás: Mikrocenzus adatok alapján saját számítás, Kajdi et al. (2019a, 868. o.)

A Mikrocenzus 2016 adatfelvétel keretében nem tettek fel közvetlenül kérdéseket a háztartások jövedelmi helyzetére vonatkozóan, azonban más változókon keresztül közvetetten vizsgálható ezen háztartások vagyoni – és ezen keresztül jövedelmi – helyzete. A regresszió eredményei alapján az egy főre jutó lakónégyzetméterek csökkenésével nő az esély arra, hogy a háztartás külföldi támogatást fogadjon. Szintén közvetett státusmutatóként értelmezhető, hogy a modellben a legnagyobb hatású változóként a háztartásfő⁵ iskolai végzettségét lehetett azonosítani. A eredmények azt mutatták, hogy minél alacsonyabb a végzettség, annál nagyobb esélye volt annak, hogy a háztartás külföldről érkező többletjövedelemben részesül. Szintén nagyobb eséllyel fogadnak támogatást a fiatalabb, és a női háztartásfővel rendelkező háztartások.

A háztartások összetételét vizsgálva a kiskorú gyermekek esetén több, mint kétszeres az esélye annak, hogy a kivándorlásban érintett háztartás hazautalást fogad. Emellett – megerősítve a Családi segítségnyújtás adatfelvétel leíró adatait – nagyobb eséllyel részesülnek külföldről érkező privát transzferekben azon háztartások is, melyeknek tagja 60 éven felüli, illetve munkanélküli vagy ellátásban részesülő inaktív személy. Településtípusok szempontjából leginkább a községek érintettek (ezeknél a legnagyobb a hazautalás valószínűsége), míg a regionális eloszlást tekintve a Közép- és Dél-Dunántúlon élő háztartások részesülnek leginkább külföldi támogatásokból.

---

⁵ A Mikrocenzus 2016 felvételben családfő a házastársi és élettársi kapcsolat esetén a férj, illetve a férfi élettárs, egy szülő gyermekkel típusú családokban a szülő, azonos neműek párkapcsolatában az idősebb személy. A háztartásfő egycsaládos háztartásban azonos a családfővel. Többcsaládos és nem családháztartások esetén háztartásfő a különböző gazdasági aktivitású családfők közül a foglalkoztatott, ha ilyen nincs, az ellátásban részesülő inaktív családfő; ha ilyen sincs, de van munkanélküli családfő, akkor ő a háztartásfő. Azonos gazdasági aktivitású családfők közül az idősebb a háztartásfő (azonos életkor esetén bármelyik).

5.2.4.2. A hazautalás összegének nagyságára ható tényezők a fogadó háztartásoknál

Annak elemzése után, hogy mi befolyásolhatja azt, hogy egy magyar háztartás kap-e hazautalást, érdemes azt is megvizsgálni, hogy milyen tényezők hatnak a hazai háztartások oldalán fogadott összeg nagyságára. Ezt az alábbi lineáris regressziós egyenlet szemlélteti:

$$\text{hazautal}(\log) = \beta_0 + \beta_1 * \text{Htagl} + \beta_2 * \text{Háztartásfő} + \beta_3 * \text{Hazautalás} + \beta_4 * \text{Hjovfo}(\log) + \beta_5 * \text{Mills} + \mu$$

ahol

- $\text{hazautal}(\log)$: függő változó a háztartás által kapott hazautalások logaritmus
- Htagl : a háztartás létszáma
- Háztartásfő : a háztartásfő szociodemográfiai jellemzői
- Hazautalás : a hazautalás jellemzőire vonatkozó változók
- $\text{Hjovfo}(\log)$: a fogadó háztartás egy főre jutó jövedelmének logaritmus
- Mills : a szelekciós torzítás kezelése érdekében alkalmazott együtthatók a Mikrocenzus probit regresszióiból kalkulálva.

A lineáris regressziók eredményét az alábbi 11. táblázat tartalmazza. Mivel a függő változó a hazautalás összegének a logaritmus, ezért a táblázatban szereplő együtthatókat százalékos értéként kell érteni. A magyarázó változóknál a fogadó háztartások egy főre jutó jövedelmének szintén a logaritmus került a modellbe, ami így rugalmasságot mutat, azaz azt, hogy az egy főre jutó jövedelem egy százalékos változása hány százalékos változást eredményez a hazautalás értékében.

11. táblázat: A hazautalt összeget befolyásoló tényezők lineáris regresszió alapján

Változók	Modell 1	Modell 2
Háztartás taglétszám	0,001	
Háztartásfőre vonatkozó adatok		
Kor	0,026	
Kor ²	0,000	
Szerepe a háztartásban (0=nem rokon)		
egyedül élő	1,288*	1,150*
házas-, élettárs	1,353*	1,284*
gyermek	1,536*	1,460*
(nagy)szülő	1,403*	1,274*
egyéb rokon	1,579*	1,462*
Nem (nő=0)	0,011	
Állampolgárság (0=külföldi)	0,373	
Iskolai végzettség (0=felsőfok)		
8 általános	0,169	
szakma	0,259	
érettségi	0,180	
Hazautalásra vonatkozó adatok		
Támogatás módja (0=mindkettő)		
pénzbeli	0,163	0,212
egyéb	-1,051*	-1,006*
Küldési alkalmak száma (0= egyszer)		
2	0,278	0,272
3-4	0,472*	0,519*
5-8	0,994*	1,016*
9-	1,635*	1,710*
A pénz felhasználása (0=utazás, szabadidő)		
napi megélhetés	0,189	0,243
hiteltörlesztés	0,483*	0,502*
megtakarítás	0,856*	0,873*

nagyértékű tárgy	-0,017	0,003
ingatlan	0,662*	0,640*
Nem pénzbeli támogatás (0=élelmiszer, ruha)		
autó	-0,106	-0,142
ingatlan	-0,026	-0,052
elektronikus eszköz	0,875*	0,897*
nagyértékű tárgy	0,345	0,326
szolgáltatás	1,117*	1,106*
Küldés módja (0=késpénz)		
banki utalás	-0,004	0,001
késpénzátutalás	-0,311	-0,302
Házt. jövedelem/fő log	0,008	
millsHH1	0,390	-0,183
_cons	8,677*	9,966*
R²	0,62	0,62
N	1291	1325

* p < 0,01.

Forrás: Családi segítségnyújtás adatai alapján saját számítás, Kajdi et al. (2019a, 869. o.)

Mivel a fogadó háztartások jövedelmére vonatkozó kérdés esetében viszonylag magas volt a nemválaszolási arány, ezért megvizsgáltam egy olyan modellt is (Modell 2), amelyben ezt a változót kihagytam, azonban az eredményekben ez nem okozott számottevő változást a Modell 1-hez képest. A háztartásfőre vonatkozó adatok nyilvánvalóan csak korlátozott mértékben tudják jellemezni a háztartás egészét, ezért több változó sem bizonyult szignifikánsnak. Azon kevés esetben, ahol a háztartásfő nem rokon, elmondható, hogy alacsonyabb a kapott támogatás mértéke. Legmagasabb ott volt a hazautalás összege, ahol a háztartásfő szerepe a családban gyermek vagy szülő.

A korábban bemutatott leíró adatokat (Kajdi 2018a) megerősíti a regressziós elemzés eredménye a támogatások módját vizsgálva, azaz a nem pénzbeli támogatások összege jellemzően alacsonyabb. Emellett elmondható, hogy minél gyakrabban kap egy háztartás külföldről támogatást, annak összege jellemzően annál nagyobb. Fontos információkkal szolgál a pénz felhasználási módjának vizsgálata is.

Szignifikánsan magasabb ugyanis a támogatás összege, ha azt hiteltörlesztésre, megtakarításra vagy ingatlanvásárlásra használják fel. Ez egyúttal rávilágít arra is, hogy jelentős területi eltérések lehetnek a hazautalásoknál, ugyanis ahogy azt korábban már bemutatam, számos külföldi kutatás (Juraev 2012; Mansoor –Quillin, 2006; Fassmann – Musil, 2013) kapcsán jelenik az meg, hogy ezeket a pénzáramokat csak fogyasztási célokra használják a fogadó háztartások. A küldés módja szerint azonban nem lehet szignifikáns eltéréseket azonosítani.

Az 5.2.4. alfejezetben bemutatott vizsgálatok, azaz a HKÉF leíró adatai, a Mikrocenzus adatokon futtatott probit regresszió és a Családi segítségnyújtás adatokon futtatott lineáris regresszió eredményei alapján a H2 hipotézisem részben fogadható el. Azaz alátámasztja azt a feltételezésemet, hogy a hazautalásokat fogadó magyar háztartások rosszabb anyagi helyzetben vannak az átlagos magyar háztartásokhoz képest, hogy jellemzőbbek a hiteltörlesztési és az egyéb anyagi problémák ebben a körben. Ugyanakkor a jövedelmi eloszlások vizsgálatánál nem látható markáns különbség, ami annak tudható be, hogy a jelentős azoknak a fogadó háztartásoknak is a száma, amelyeknek magas jövedelme van.

5.2.5. Hazautalásokra ható tényezők a küldő személyek oldalán

A hazautalási hajlandóság vizsgálatára, azaz arra vonatkozóan, hogy mely tényezők befolyásolják, hogy egy adott személy küld-e támogatást magyarországi családjának probit regressziós modellek tűntek a legalkalmasabbnak. A fő cél ezzel az volt, hogy azonosításra kerüljenek azok a tényezőket, amelyek szignifikáns kapcsolatban állnak azzal, hogy egy kivándorló személy küld-e támogatást vagy sem. Fontos tehát, hogy ebben a fázisban még kizárólag a küldés tényére vonatkozó következtetéseket lehet levonni (azaz, hogy milyen tényezőkkel van kapcsolatban), a küldött összegre vonatkozóakat azonban nem.

A modellhez szükséges adatokat a Mikrocenzus 2016 migrációs modulja szolgáltatta, amelynek keretében a válaszadókat többek között arról kérdezték, hogy támogatják vagy támogatták-e korábban családjukat külföldről. Ez alapján 5 kategória került meghatározásra a regressziós vizsgálat céljából a Mikrocenzus szerkezetével összhangban:

- “A” alkategória: azon személyek, akiknek legalább egy éves (hosszú távú) migrációs tapasztalatuk van 2000 után, de az adatfelvétel idejére már visszatértek Magyarországra.

- “B” alkategória: azon személyek, akiknek kevesebb, mint egy éves (rövid távú) migrációs tapasztalatuk van 2000 után, de az adatfelvétel idejére már visszatértek Magyarországra.
- “C” alkategória: azon személyek, akik átmenetileg (kevesebb mint egy évre) hagyták el Magyarországot és az adatfelvétel idején is külföldön tartózkodtak.
- “D” alkategória: azon személyek, akik tartósan (több mint egy évre) hagyták el Magyarországot és az adatfelvétel idején is külföldön tartózkodtak.
- “Összesen” kategória: az összes alkategória („A”-tól „D”-ig) adatai egy kategóriában. A válaszadók száma (N) azonban nem egyezik meg az alkategóriák esetszámainak összegével, mivel az egyes személyeknek egyaránt lehet rövid- és hosszú távú migrációs tapasztalata is. Az „Összesen” kategóriában csak a legutolsó migrációs tapasztalat került figyelembe vételre.

A rövid- és hosszú távú kivándorlók megkülönböztetése részben a kérdőív szerkezetéből és a kérdések típusából fakadó technikai megkülönböztetés volt. Ugyanakkor a Mikrocenzus adatok előzetes elemzése jelentős eltéréseket mutatott a jelenlegi („C” és „D” alkategóriák) és a korábbi („A” és „B” alkategóriák) kivándorlók szociodemográfiai jellemzői között (KSH 2018). Míg a migrációs tapasztalattal rendelkezők esetében gyakoribb volt, hogy a három jelenlegi legfontosabb célsországon (Ausztria, Egyesült Királyság, Németország) kívül tartózkodtak külföldön (például az Amerikai Egyesült Államokban), addig a jelenleg külföldön tartózkodók esetében jóval dominánsabb a három fő ország szerepe. A visszatért személyek között azok aránya, akik felsőfokú végzettséggel rendelkeznek, több mint 10 százalékkal magasabb az adatfelvétel idején is külföldön tartózkodókéhoz képest, továbbá nagyobb az országot oktatási célból elhagyók részaránya is. A már visszatért népességben emellett magasabb azok aránya is, akik (önbevallás alapján) nem a végzettségüknek megfelelő munkakörben dolgoztak. Ez egyúttal arra is utalhat, hogy az elmúlt években létrejöttek olyan migrációs hálózatok, amelyek révén könnyebbé vált a megfelelő pozíció megtalálása. A külföldön születettek (magyar állampolgárok, akik külföldön, jellemzően a környező országokban születtek) részarányában szintén eltérések mutatkoznak, arányuk az „A” alkategóriában a legmagasabb.

A modell alapját az alábbi egyenlet jelenti, amely azt mutatja, hogy hogyan változik a hazautalás valószínűsége, ha a független változó értéke 1-gyel nő:

$$P(y=1 \mid x_1=c_1+1, x_2=c_2, \dots, x_n=c_n) - P(y=1 \mid x_1=c_1, x_2=c_2, \dots, x_n=c_n)$$

ahol:

- P az $y=1$ becsült valószínűsége
- x jelöli a független változókat
- c pedig a konstans

Y a kivándorlók hazautalási hajlandóságát mérő függő változó, ami azt jelöli, hogy az emigráns küld-e támogatást vagy sem (1, illetve 0 értékekkel jelölve). A regresszióhoz az alábbi magyarázó változókat használtuk:

- küldő személy neme: mivel a legtöbb kivándorló magyar, aki anyagi okok miatt hagyja el hosszabb-rövidebb időre országot „kékgalléros” munkakörben dolgozik, ezért előzetes hipotézisünk, hogy a férfiak esetében gyakoribb az otthon maradtak támogatása.
- kor (folyamatos változó): Cai (2003), Holst-Schrooten (2006), és Ambrosetti et al. (2014) alapján az a várakozásunk, hogy az idősebb kivándorlók esetében magasabb a hazautalási hajlandóság. Ez összhangban van a magyar leíró adatokkal is, amelyek azt mutatják, hogy a „kékgalléros” munkakörökben dolgozók idősebbek, mint az átlagos magyar kivándorló.
- legmagasabb iskolai végzettség: ahogy azt Bollard et al. (2009) eredményei is mutatták, a hazautalások és a legmagasabb iskolai végzettség között nehéz általános, az országok többségére érvényes kapcsolatot azonosítani. Magyarország esetében a leíró adatok azt mutatják, hogy a szakképesítéssel rendelkező kivándorlók esetében nagyobb a pénzügyi támogatás küldésének valószínűsége, ami egybevág Busetta et al. (2013) következtetéseivel is.
- foglalkozás külföldön: a leíró adatok azt mutatják, hogy a Németországban és Ausztriában dolgozók többsége „kékgalléros” munkakörben helyezkedik el, így előzetes várakozásunk az, hogy akik a mezőgazdaságban vagy az ipari szektorokban dolgoznak külföldön, azok esetében valószínűbb a magyarországi családjuk támogatása.
- a kivándorlás célja: nagyobb hazautalási hajlandóságot feltételezünk azok között, akik eleve munkavállalási céllal hagyják el Magyarországot.
- Magyarországra látogatás gyakorisága: előzetes várakozásunk az, hogy azok esetében, akik gyakrabban látogatják meg Magyarországon élő rokonaikat, gyakoribb, hogy anyagilag is támogatják őket. Ez elsősorban arra

vezethető vissza, hogy a leíró adatok alapján a Németországba és Ausztriába rövid távra (éven belül) távozók – akik gyakrabban is járnak haza – jellemzően munkavállalási céllal hagyják el otthonukat.

- a küldő személy kikkel távozott külföldre: mivel a hazautalások fő célja éppen a családtagok támogatása, ezért előzetes feltételezésünk az, hogy akik családtagjukkal (szülők, gyermekek, élet- vagy házastárs) vándorolnak ki, azok között alacsonyabb a hazautalási hajlandóság. Ugyanakkor azt is meg kell jegyezni, hogy az, hogy ezen kérdés (változó) alapján egy küldő személy valamely családtagjával hagyta el Magyarországot még nem jelenti azt, hogy ne maradhatnának további hozzátartozók az országban.
- a kivándorlás célországa (a küldő személy „szokásos lakóhelye”): ahogy fentebb már bemutattam, a Németországban és Ausztriában tartózkodók elsősorban munkavállalási céllal érkeznek ezekbe az országokba, így az ő esetükben magasabb hazautalási hajlandóságot feltételezünk.

A Mikrocenzus kérdőívből tehát nem állt rendelkezésre információ a küldött támogatás összegéről, a küldő személy vagy a fogadó háztartás jövedelméről, így ezeket a változókat nem lehetett beépíteni a modellbe.

12. táblázat: A hazautalási hajlandóság vizsgálatára lefolytatott probit regressziók eredményei

Modell	A	D	B	C	
Kivándorlás típusa	Hosszú táv		Rövid táv		Összesen
	Visszatérők	Kint tartózkodók	Visszatérők	Kint tartózkodók	
Nem (nő)	-0.048**	NS	-0.108**	-0.156**	-0.052**
Kor	0.008**	0.004**	0.006**	0.015**	0.008**
Foglalkozás:					
szellemi foglalkozásúak (FEOR 1-4)	NS	NS	NS	NS	NS
szolgáltatások (FEOR 5)	NS	NS	NS	NS	NS
mezőgazdaság, ipar (FEOR 6-9)	0.066**	0.047**	0.105**	NS	0.083**

nem dolgozik (pl. tanul)	-0.093**	NS	-0.160**	NS	-0.074**
Iskolai végzettség:					
alapfokú	NS	0.074**	NS	NS	0.152**
szakképzettség	0.050**	0.082**	0.093**	NS	0.202**
középfokú	NS	NS	NS	-0.114**	0.093**
felsőfokú	-0.047**	-0.043**	0.096**	-0.379**	NS
Kivándorlás célja:					
munkavállalás	NS	0.070**	NS	0.333**	NS
tanulás	-0.092**	-0.110**	-0.258**	NS	-0.182**
egyéb	NS	NS	-0.158**	NS	-0.143**
Hazalátogatás gyakorisága:					
többször egy hó- napban	NS	0.256**	NS	NS	0.199**
havonta	NS	0.135**	NS	NS	0.139**
2-3 havonta	-0.053**	0.079**	NS	NS	0.085**
évi 1-2 alkalom- mal	-0.088**	NS	-0.127**	-0.165**	NS
egyáltalán nem látogatott Ma- gyarországra a kérdéses idő- szakban	-0.140**	NS	-0.246**	-0.220**	-0.072**
Család (szü- lők/gyermek) külföldön	-0.114**	-0.103**	-0.114**	-0.176**	-0.091**
A külföldön élő szokásos lakóhelye					
USA	0.086**	NS	NS	-0.560**	NS
Ausztrália	NS	NS	0.204**	NS	NS
Ausztria	NS	NS	NS	NS	NS
Egyesült Király- ság	NS	NS	-0.056**	NS	NS
Hollandia	NS	NS	NS	NS	NS
Írország	NS	NS	NS	NS	NS

Németország	NS	NS	NS	NS	NS
Svájc	NS	NS	NS	NS	NS
Svédország	NS	NS	NS	NS	NS
egyéb ország	NS	NS	NS	NS	NS
Külföldön eltöltött idő (évek)	-	0.006**	-	-	-
N	11114	3192	8755	1173	12749
R ² (Nagelkerke)	0.436	0.375	0.441	0.509	0.375

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$.

Megjegyzés: A táblázat értelmezése: az egyes kategóriákhoz dummy változók készültek a kategorikus változóknál. Így például a „nem” változó esetében a táblázatban szereplő érték azt mutatja, hogy hogyan alakult a női küldő személyek hazautalási hajlandósága az összes többi értékhez képest. Hasonlóképpen, például a „foglalkozás” változónál a mezőgazdaságban és iparban foglalkoztatottak (FEOR 6-9) melletti érték azt jelöli, hogy mennyivel valószínűbb a hazautalás küldése ebben a kategóriában az összes többi értékhez képest.

Forrás: Kajdi – Ligeti (2020, 101. o.)

A probit regressziók eredménye azt mutatta, hogy a kor volt az egyik legerősebb magyarázó változó (a „D” alkategória esetében a második legerősebb), azaz a külföldön tartózkodó személy korának előrehaladtával nő a hazautalás valószínűsége (összhangban Ambrosetti et al. (2014) és Pinger (2009) következtetéseivel). A férfiak, és különösen a rövid távra kivándorlók esetében is valószínűbb, hogy küldenek támogatást, kivéve a „D” alkategóriát, azaz az adatfelvétel idején is tartósan külföldön élők, akik esetében a „nem” változó nem bizonyult szignifikánsnak. Az előzetes feltételezéseknek megfelelően azok, akik szüleikkel, gyermekeikkel tartózkodtak külföldön kisebb valószínűséggel küldtek támogatást Magyarországra.

A legmagasabb iskolai végzettséget tekintve minden modell azt mutatta, hogy a szakképzettséggel rendelkezők esetében a legerősebb pozitív kapcsolat a hazautalási hajlandósággal, míg a felsőfokú végzettséggel rendelkezők esetében csökken a támogatás küldésének valószínűsége (Busetta et al. (2013); Roberts et al. (2008) következtetéseivel megegyezően). A „B” modell (már hazatért rövid távra kivándorlók) ugyanakkor eltér a többitől abból a szempontból, hogy ebben az esetben a felsőfokú végzettség növeli a hazautalás valószínűségét. Ez utalhat az elmúlt években megváltozott kivándorlási stratégiákra, és az egyes alkategóriák

fentiekben részletezett eltéréseire (azaz pl. az eltérő célországok, a szomszédos országokban születettek nagyobb aránya stb.). Az alacsonyabb hazautalási hajlandóság különösen nagy volt a jelenleg ideiglenesen külföldön tartózkodó („C” alkategória) felsőfokú végzettségű személyek csoportja esetében: ez feltehetőleg betudható a magasán képzettek ebben az alkategóriában tapasztalható alacsonyabb arányának, mivel az egyetemi vagy főiskolai végzettség inkább a tartósan kivándorlókra jellemző. Ugyanakkor ahogy arra korábban már többször utaltam, Bollard et al. (2009) átfogó elemzése alapján nehéz egyértelmű konklúziót vonni a végzettség és a hazautalási hajlandóság közötti kapcsolat tekintetében. Az alap- és középfokú végzettséggel rendelkezők esetében nem látszik egyértelműen azonosítható kapcsolat a támogatások küldésének valószínűségével.

Az iskolai végzettség kontroll alatt tartása mellett is elmondható, hogy a mezőgazdaságban és az iparban dolgozók nagyobb valószínűséggel utalnak családjuknak, míg a támogatás küldésének valószínűsége (érthetően) alacsonyabb a munka nélkül külföldön tartózkodóknál (kivéve a „C” modellt, ahol ez a változó nem volt szignifikáns). A foglalkoztatottsági terület szerepe különösen figyelemre méltó a már visszatért ideiglenes kivándorlóknál, mivel itt még magasabb a hazautalás valószínűsége a tartósan külföldön élőkhez képest.

A legtöbb modell megerősítette az előzetes várakozásokat a hazatérés gyakorisága és a támogatás küldésének valószínűsége közötti pozitív kapcsolatot illetően. Azok, akik legalább havi egyszer hazajönnek Magyarországra a hazautalási hajlandóság magasabb, míg a családjukat ennél ritkábban látogatók esetében. Általánosságban elmondható, hogy a hazalátogatások között eltelt idő hosszának növekedésével a támogatás küldésének valószínűsége is csökken, ami a küldő személy és a fogadó háztartás közötti kapcsolat szorosságának jelentőségére hívja fel a figyelmet. A kivándorló személy szokásos lakóhelyének országa szerint vizsgálva a hazautalás valószínűségét a „D” és az „Összesen” modellekben egyik ország hatása sem lett szignifikáns. Az „A” és a „C” modellek alapján az Amerikai Egyesült Államokban tartózkodás pozitív összefüggést mutat az eredményváltozóval, míg a „B” modellben az ausztráliai lakhely esetén magasabb, az Egyesült Királyságban található lakhelynél pedig alacsonyabb a hazautalás valószínűsége. Azaz, az előzetes feltételezéssel ellentétben az Ausztriában és Németországban tartózkodók esetében nem tapasztalható magasabb hazautalási hajlandóság.

A regressziós modellek eredményei tehát megerősítették a H3 hipotézist, amely szerint nagyobb valószínűséggel támogatják magyarországi családtagjaikat a szakképzettséggel rendelkező rövid távú kivándorlók.

Miután a Mikrocenzus adatok alapján láthatóvá váltak azok a tényezők, amik összefüggésben vannak a hazautalási hajlandósággal (azaz azzal, hogy egy kivándorló küld-e támogatást vagy sem), a következő lépésben a Családi segítségnyújtás felmérés adatain futtatott lineáris regressziókat használtam annak érdekében, hogy azonosíthassam a támogatás összegére ható tényezőket. Azaz ebben a fázisban az volt a cél, hogy meghatározásra kerüljenek azok a változók, amelyek összefüggnek azzal, hogy egy személy mekkora értékben küld hazautalást. Célom volt továbbá, hogy az előző fázishoz hasonlóan itt is megvizsgáljam, hogy volt-e bármilyen különbség a rövid, illetve hosszú távra kivándorlók között ezen a téren.

Ennek megfelelően tehát kettébontottam a Családi segítségnyújtás felmérés adatbázisát aszerint, hogy az emigráns személy milyen hosszú időre hagyta el az országot. Az egyik adattábla így a tartósan kivándorlók adatait tartalmazta, azaz azokat, akik legalább egy éve külföldön tartózkodtak, vagy egy éven túl terveztek más országban élni. A másik adattábla pedig az országot rövid távra, azaz az egy éven belüli időtartamra elhagyók adatait foglalta magában. A Mikrocenzus adatok alapján épített – a fentiekben a 12. táblázatnál bemutatott – „A” és „D” modellek inverz Mills rátáit használtam a szelekciós torzítás kezelésére a hosszú távú kivándorlók adatbázisán futtatott regresszióknál, míg a „B” és „C” modellek rátáit a rövid távra kivándoroltak esetében. Mivel a küldő személy jövedelmére vonatkozó adatok csak a rekordok körülbelül felénél voltak elérhetőek (azaz az ilyen szenzitív jellegű, jövedelmi helyzetre vonatkozó kérdéseknél megszokott módon alacsonyan, 50 százalék körül alakult a nemválaszolási arány), így az egyes modelleket három féle módon is lefuttattam:

1. az elérhető jövedelmi adatok felhasználásával
2. a küldő jövedelmére vonatkozó változó kihagyásával
3. a hiányzó adatok átlagos értékkel történő pótlásával

Mivel az eredmények azt mutatták, hogy a küldő jövedelme az egyik legfontosabb magyarázó változó, és a második, illetve harmadik módszer esetében a modellek magyarázó ereje alacsonyabb volt, ezért az alábbiakban már csak azon modellek eredményeit mutatom be, amelyek tartalmazzák a küldő személy jövedelmének logaritmusát független változóként. Az alábbi egyenletet becsültem a legkisebb négyzetek módszerével (OLS):

$$\log(\text{remit}) = \beta_0 + \beta_1 \text{migrchar} + \beta_2 \text{country} + \beta_3 \log(\text{hhinc}) + \beta_4 \log(\text{sendinc}) + \beta_5 \text{mills} + \mu$$

ahol:

- $\log(\text{remit})$ a 2016 folyamán küldött hazautalások összegének logaritmus

- migrchar a küldő személy szociodemográfiai jellemzői
  - nem: mivel a férfiak aránya a küldők között közel 62 százalék, és esetükben valószínűbb, hogy anyagi okokból hagyják el Magyarországot, ezért azt várjuk, hogy a férfiak esetében a küldött összeg is magasabb lesz.
  - életkor négyzete: a küldők körülbelül kétharmada 25 és 44 év közötti. Az életkor négyzetét használtam a nemlineáris eloszlás kezelésére. Pozitív összefüggést várunk a hazautalások értékével.
  - foglalkozás: három fő kategóriát alakítottam ki: „fehérgallérosok” (FEOR 1-4), a szolgáltatási szektorban dolgozók (FEOR 5) és „kékgyalérosok” (FEOR 6-9). A leíró adatok és a probit regressziók alapján az előzetes feltételezés az, hogy a „kékgyalérosok” küldenek haza több pénzt.
  - iskolai végzettség: a küldők több mint felének van szakképzettsége vagy középfokú végzettsége, de a tartósan kivándorlóknál a szakképzettséggel rendelkezők aránya alacsonyabb, míg a felsőfokú végzettségűek aránya magasabb. Az előzetes feltételezés az, hogy a magasabb fokú végzettség mellett alacsonyabb a küldött összeg, mivel Magyarország esetében a szakképzettséggel rendelkező személyek a meghatározóak a hazautalások küldésénél.
  - hazalátogatás gyakorisága: a változó nagyban utal a küldő személy és a fogadó háztartás közötti kapcsolat szorosságára. Emellett a személyes látogatások azt is lehetővé teszik, hogy a küldő személy készpénzben vigyen támogatást, az esetlegesen drágábbba elektronikus pénzküldési alternatívák helyett. Az előzetes feltételezés Holst-Schrooten (2006) alapján az, hogy a gyakoribb hazalátogatás nagyobb összegű támogatást jelent.
  - a küldő személy kikkel távozott külföldre: a változó értéke 0, ha a küldő személy gyermeke, szülei, partnere vagy házastársa szintén kivándorolt a küldő személlyel, és 1, ha a küldő személy egyedül vagy barátokkal, kollégákkal hagyta el az országot. Előzetesen az feltételezhető, hogy akik családtagjaikkal hagyták el az országot, azok kevesebb pénzt küldenek haza. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy ez alapján a változó alapján nem zárható ki, hogy más családtagok maradtak még Magyarországon abban az esetben sem, ha egyébként a válaszadó azt jelezte, hogy családtagjaival vándorolt ki.

- a kivándorlás célországa (a küldő személy „szokásos lakóhelye”): a leíró adatok alapján az valószínűsíthető, hogy az Ausztriában és Németországban tartózkodók többet utalnak haza, mint a harmadik fő célországban, az Egyesült Királyságban élők.
- $\log(\text{hhinc})$ a fogadó magyarországi háztartás 1 főre jutó havi jövedelmének logaritmus: Negatív kapcsolat várható a küldött összeg és a fogadó háztartás jövedelme között.
- $\log(\text{sendinc})$ a küldő személy havi jövedelmének logaritmus. Az előzetes feltételezés az, hogy pozitív kapcsolat áll fent a küldött támogatás összegével.
- Mills: a Mikrocenzus probit regressziók alapján kalkulált inverz Mills ráták a szelekciós torzítás kezelésére.

13. táblázat: A Magyarországra küldött hazautalások összegének logaritmusát magyarázó lineáris regresszió becsült együtthatói

Modell	A	D	B	C	Összesen
A migráció típusa	Hosszú táv		Rövid táv		
	Visszatérők	Kint tartózkodók	Visszatérők	Kint tartózkodók	
Nem (férfi=0)	-0,422 (-1,75)	-0,196 (-0,86)	-0,477* (-2,11)	-0,488* (-2,11)	-0,518** (-3,00)
Életkor négyzete	-0,001 (-1,19)	0,001 (1,13)	<i>kihagyva</i>	<i>kihagyva</i>	<i>kihagyva</i>
Foglalkozás (szellemi foglalkozásúak (FEOR 1-4) = 0):					
szolgáltatások (FEOR 5)	-0,118 (-0,37)	-0,155 (-0,50)	0,559 (1,76)	0,447 (1,35)	0,239 (1,01)
mezőgazdaság, ipar (FEOR 6-9)	0,417 (1,39)	0,533 (1,59)	0,662* (1,98)	0,057 (0,19)	0,525* (2,26)
Iskolai végzettség (felsőfok = 0):					
alapfok	-0,920 (-1,61)	-0,893 (-1,39)	1,349** (3,29)	1,426** (3,36)	0,362 (0,94)
szakképzettség	0,599 (1,89)	0,186 (0,53)	1,3978** (4,17)	0,867** (2,70)	0,711** (3,22)
középfok	0,662* (2,36)	0,365 (1,28)	0,772* (2,34)	0,597 (1,79)	0,445* (2,04)
Hazalátogatás gyakorisága (0 alkalommal = 0)					
havonta többször	1,427 (1,86)	1,066 (1,30)	2,600** (4,76)	1,775** (3,48)	1,632** (3,32)
havonta	2,057** (3,47)	1,549** (2,68)	1,689** (2,89)	0,864 (1,52)	0,659 (1,44)
2-3 havonta	0,366 (0,75)	0,451 (0,91)	1,740** (3,29)	0,889* (2,10)	0,510 (1,39)
évi 1-2 alkalommal	0,007 (0,01)	0,039 (0,08)	0,938 (1,87)	0,088 (0,22)	-0,091 (-0,25)

Család külföldön (szülők/gyermek, /partner szintén külföldön = 0)	-0,059 (-0,28)	0,252 (1,22)	-0,243 (-1,21)	0,126 (0,73)	0,032 (0,24)
A külföldön élő szokásos lakóhelye (Egyesült Királyság = 0)					
USA	1,272 (1,92)	0,976 (1,50)			
Ausztria	-0,035 (-0,09)	0,043 (0,11)	0,177 (0,53)	0,183 (0,54)	0,218 (0,85)
Hollandia	-1,543** (-4,20)	-1,587** (-4,37)	-0,526 (-0,60)	-0,544 (-0,67)	-0,928* (-1,96)
Írország	-0,007 (-0,01)	0,146 (0,27)			
Németország	0,153 (0,48)	0,162 (0,50)	0,188 (0,62)	0,241 (0,78)	0,180 (0,81)
Svájc	1,543** (3,59)	1,171** (2,67)	-0,047 (-0,14)	-0,625 (-1,72)	0,482 (1,03)
Egyéb ország	0,538 (1,49)	0,543 (1,50)	0,550 (0,18)	0,077 (0,24)	-0,266 (-1,06)
Fogadó háztartás jövedelme (log)	-0,619** (-3,18)	-0,582** (-2,97)	-0,455** (-2,86)	-0,464** (-2,98)	-0,533** (-4,42)
Küldő személy jövedelme (log)	0,433** (3,27)	0,462** (3,52)	0,185* (2,12)	0,178* (2,05)	0,359** (4,71)
Mills	-7,425** (-2,71)	-0,617 (-0,13)	-6,886** (-4,46)	-1,163** (-4,14)	-4,150** (-5,38)
_cons	13,535** (4,06)	10,100** (3,00)	15,746** (6,44)	16,486** (6,52)	13,600** (7,33)
N	325	325	330	330	655
R ²	0,362	0,346	0,388	0,388	0,331

* p < 0,05, ** p < 0,01, zárójelekben a t-statisztikák értékei.

Egyéb országok: Ausztrália, Belgium, Franciaország, Írország, Kanada, Norvégia, Olaszország, Spanyolország, Svédország, USA. Csak a hosszú távra

kivándorlók esetében volt elegendő esetszám ahhoz, hogy Írországot és az USA-t is külön kategóriaként értelmezsem.

Forrás: Kajdi – Ligeti (2020, 104. o.)

Az eredmények minden modell esetében azt mutatták, hogy azok, akiknek magasabb a jövedelmük jellemzően nagyobb összegű támogatást küldenek otthon maradt családtagjaiknak (összhangban többek között Unheim - Rowlands (2012) és Cai (2003) megállapításaival), míg negatív kapcsolatot lehetett azonosítani a fogadó háztartások jövedelmével. Más szóval, ha a küldő személy jövedelme magasabb, vagy a fogadó háztartás jövedelme alacsonyabb, akkor a hazautalás értéke valószínűleg nagyobb, függetlenül attól, hogy a küldő személy milyen időtávra hagyta el Magyarországot. A NELM keretrendszerében értelmezve az eredményeket ez tehát azt jelenti, hogy inkább az altruista megközelítés a meghatározó szemben a Cox et al. (1998) által leírt csere vagy önérdék motivációjú támogatásokkal. Ugyanakkor a rövid és hosszú távra kivándorlók elkülönített vizsgálata nem jelenti azt, hogy maradéktalanul kezelni lehetett a Cox et al. (2004) vagy Simkova - Langhamrova (2015) által azonosított időbeli változásokat a hazautalási szokásokban. Azaz a vizsgálat keresztmetszeti jellegéből fakadóan elképzelhető, hogy a későbbiekben az altruista motiváció változik, és már a külföldi egzisztencia megteremtése kerül előtérbe. Azt is érdemes megemlíteni, hogy a magyarok számára az EU-n belüli utazás és határátlépés jóval egyszerűbb, mint a fejlődő országokból érkezett bevándorlóknak. Azaz, a rövid távra kivándorló magyarok maguk is részesülhetnek a hazaküldött pénzek hasznából, ha néhány hét vagy hónap elteltével hazautaznak, így sokkal nehezebb elválasztani az altruista motivációkat az önérdektől.

Más változókat nézve elmondható, hogy a hazautalási hajlandóságot, illetve a küldött támogatás összegét meghatározó tényezők sok szempontból hasonlóak. A küldő nemére vonatkozó változó nem bizonyult szignifikánsnak a tartósan kivándoroltak esetében, míg az átmenetileg külföldön tartózkodóknál azt mutatta, hogy a nők esetében nem csupán kevésbé valószínű a hazautalás küldése, de annak összege is jellemzően alacsonyabb (ami megfelel Amuedo-Dorantes - Pozo (2006) megállapításainak). A rövid távú és az „Összesen” modellekből a kor változót ki kellett hagyni multikollinearitás miatt, míg a hosszú távú modellek esetében nem lett szignifikáns.

Mivel azon magyarok száma elhanyagolható volt, akik küldenek támogatást családjuknak, ugyanakkor munkanélküliek, ezért ezeket a rekordokat nem vettem figyelembe a modelleknél. A tartósan kivándorlók esetében a foglalkozási változó

nem volt szignifikáns, míg az ideiglenesen külföldön tartózkodóknál azok, akik a mezőgazdaságban vagy az ipar különböző területein dolgoznak, a „fehérgalléros” pozíciókban foglalkoztatottakhoz képest nagyobb valószínűséggel küldenek magasabb értékű támogatást. Ezek a megállapítások összhangban vannak Roberts et al. (2008) macedóniai felmérésének következtetéseivel. Iskolai végzettség szempontjából az eredmények hasonlóak voltak a probit modellek esetében kapottakhoz. A rövid távra kivándorlóknál az alapfokú végzettséggel és a szakképzettséggel rendelkezőknél szignifikánsan nagyobb a magasabb összeg küldésének valószínűsége, összehasonlítva a felsőfokú végzettséggel rendelkezők csoportjával. Ez eltérés például Busetta et al. (2013) vagy Pinger (2009) eredményeihez képest, ugyanakkor ahogy azt Bollard et al. (2009) tanulmánya is mutatta, a hazautalások és az iskolai végzettség közötti kapcsolat jelentősen eltérhet az egyes országoknál. Magyarországon esetében nagyszámú „kékgalléros” dolgozó hagyta el az országot, akiknek egyetlen fő célja a kinttartózkodás idején az otthonmaradottak támogatása volt (azaz nem terveztek végleges kiköltözést vagy hosszú távú karriert külföldön), ami magyarázhatja azt, hogy miért van ilyen összefüggés az alacsonyabb végzettség és a küldött összeg között.

A hazalátogatás gyakoriságát jelölő változó szintén szignifikáns lett, hasonlóan a hazautalási hajlandóság tesztelésére végzett probit regressziókhoz. Azon tartósan külföldön élő személyeknél, akik havonta hazalátogatnak, a küldött összeg szignifikánsan magasabb azokhoz képest, akik a vizsgált időszakban nem tértek haza Magyarországra. A rövid távra kivándorlók esetében azoknál, akik havonta, vagy havi 2-3 alkalommal jönnek haza szintén magasabb a támogatás értéke. Ez összhangban van azon emigránsok feltételezhető stratégiájával, akik a jobb jövedelem érdekében, néhány hónapra hagyják el az országot, elsősorban az ipar valamely területén dolgozva, ugyanakkor nem tervezve a tartós, esetleg végleges letelepedést más országban.

A kivándorlók célországát tekintetében nem mutatkozott jelentős különbség a három fő célpont (Ausztria, Egyesült Királyság, Németország) között. A kivándorlás (és egyúttal a munkavállalás) földrajzi eloszlása csak az országot tartósan elhagyók esetében volt lényeges. Ebből a csoportból azok, akik Hollandiában telepedtek le szignifikánsan kevesebbet, míg azok, akik Svájcban szignifikánsan nagyobb értékű hazautalást küldenek az Egyesült Királyságban tartózkodókhoz képest.

Az öt vizsgált modelltől négyenél szignifikáns lett a szelekciós torzítást jelző inverz Mills ráta is, ami egyúttal felhívja a figyelmet a kérdés kezelésének fontosságára, például az ebben az esetben is alkalmazott kétlépcsős módszertannal.

Mivel a Családi segítségnyújtás adatfelvétel arra vonatkozóan is tartalmazott kérdéseket, hogy az adott személy mióta tartózkodik külföldön, valamint tervez-e hazatérni, és ha igen mikor, ezért ezeket a változókat figyelembe véve is futtattunk lineáris regressziókat. Értelemszerűen ebben az esetben csak a hosszú távra, egy éven túli időre kivándorlókat volt értelme vizsgálni, mivel az országot csak néhány hónapra elhagyó személyek esetében nincs értelme ezeket a kérdéseket figyelembe venni, így csak a tartósan kivándorló személyek rész-adatbázisát használtam fel ezen modellek építésénél. A visszatérési szándék szignifikanciájának teszteléséhez egy dummy változót hoztam létre arra vonatkozóan, hogy az adott személy tervezi-e a hazatérést. Így a változó értéke 0, ha a küldő személy tervez visszajönni Magyarországra, és 1, ha nincs ilyen szándéka, azaz külföldön képzelel el további életét.

14. táblázat: A Magyarországra küldött hazautalások összegének logaritmusát magyarázó lineáris regresszió becsült együtthatói a hosszú távra kivándorlók körében

Modell	A	D
Migráció típusa	Hosszú táv	
	Visszatérők	Kint tartózkodók
Nem (férfi=0)	-0,324 (-1,35)	-0,139 (-0,62)
Életkor négyzete	-0,001 (-0,80)	<i>kihagyva</i>
Külföldön eltöltött idő hossza	-0,019 (-1,01)	-0,50 (-1,83)
Visszatérési szándék (igen = 0)	-0,754** (-2,60)	-0,727* (-2,47)
Foglalkozás (szellemi foglalkozásúak (FEOR 1-4) = 0):		
szolgáltatások (FEOR 5)	-0,167 (-0,53)	-0,166 (-0,53)
mezőgazdaság, ipar (FEOR 6-9)	0,431 (1,47)	0,758* (2,32)
munkanélküli	<i>kihagyva</i>	<i>kihagyva</i>
Iskolai végzettség (felsőfok = 0):		
alapfok	-0,789 (-1,35)	-0,330 (-0,52)
szakképzettség	0,558 (1,69)	0,639* (1,99)

középfok	0,559 (1,90)	0,506 (1,84)
Hazatérés gyakorisága (0 alkalommal = 0)		
havonta többször	1,264 (1,64)	1,618* (2,01)
havonta	1,847** (3,15)	1,313* (2,38)
2-3 havonta	0,319 (0,69)	0,356 (0,78)
évi 1-2 alkalommal	0,028 (0,06)	0,053 (0,12)
Család külföldön (szülők/gyermek, /partner szintén külföldön = 0)	-0,137 (-0,65)	-0,089 (-0,42)
A külföldön élő szokásos lakóhelye (Egyesült Királyság = 0)		
USA	1,358* (2,23)	1,071 (1,95)
Ausztria	-0,019 (-0,05)	0,011 (0,03)
Hollandia	-1,564** (-3,74)	-1,511** (-3,81)
Írország	0,184 (0,34)	0,240 (0,44)
Németország	0,180 (0,58)	0,200 (0,65)
Svájc	1,289** (3,18)	1,009** (2,59)
Egyéb ország	0,627 (1,68)	0,645 (1,72)
Fogadó háztartás jövedelme (log)	-0,558** (-2,94)	-0,556** (-2,95)
Küldő személy jövedelme (log)	0,496** (3,76)	0,512** (3,88)
Mills	-6,985* (-2,40)	-3,704* (-2,42)
_cons	12,548** (3,82)	11,924** (3,89)
N	325	325
R ²	0,387	0,378

* p < 0,05, ** p < 0,01, zárójelben a t-statisztikák értékei.

Egyéb országok: Ausztrália, Belgium, Franciaország, Írország, Kanada, Norvégia, Olaszország, Spanyolország, Svédország, USA. Csak a hosszú távra kívándorlók esetében volt elegendő esetszám ahhoz, hogy Írországot és az USA-t is külön kategóriaként értelmezzem.

Forrás: Kajdi – Ligeti (2020, 107. o.)

Az eredmények negatív kapcsolatot mutattak a küldött támogatások összege és a hazatérési szándék között. Ez tehát azt jelenti, hogy azok, akik nem terveznek tartósan külföldön élni jellemzően nagyobb összeget küldenek haza, mint azok, akik hosszú távon is más országban képzelik el életüket. Ez további információkkal szolgál a kivándorlók hazautalási motivációira vonatkozóan: míg a korábban bemutatott eredményeink általánosságban a hazautalásokat küldők altruista motivációjára utalnak, a hazatérési szándékot is figyelembe vevő modellek eredményei már inkább az önérdek megjelenését mutatják. Azok az emigránsok, akik vissza kívánnak térni Magyarországra jellemzően nagyobb összegeket küldenek, feltehetően ezzel összefüggésben, hogy így erősítsék anyagi és társadalmi pozícióikat, akár háztartáson belül is. Ezzel szemben azok a kivándorlók, akiknek nincs szándékukban a hazaköltözés jellemzően kisebb értékben támogatják a hátrahagyott családtagokat, mivel fő prioritásaik között már nagyobb hangsúlyt kap egy új egzisztencia létrehozása külföldön, mint a Magyarországon maradt családtagok támogatása.

Az 5.2.5. alfejezetben bemutatott kutatási eredmények alapján tehát a H4 hipotézis elfogadható, azaz az empirikus eredmények is alátámasztották a küldő személy jövedelme és a hazautalás összege között fennálló pozitív kapcsolatot. A fogadó háztartások jövedelmével fennálló negatív kapcsolatot is figyelembe véve pedig a H5 hipotézis is elfogadható, azaz a NELM keretrendszerében értelmezve az eredményeket altruista motivációk azonosíthatók a hazautalások mögött.

6. ÖSSZEFOGLALÁS

6.1. Konklúziók és kutatási eredmények

Értekezésemben részletesen vizsgáltam a migráció és a hazautalások kapcsolatát, a téma elméleti hátterét, és főbb folyamatait az elérhető primer és szekunder adatforrások által. Alapvetően két szinten folytattam le elemzésemet: makroszinten, a globális trendekre kitekintve és mikroszinten, a magyar helyzetre fókuszálva.

- **A kutatási eredmények alapján a H1a hipotézisem elfogadható, valóban a gazdaságilag fejlettebb országok a hazautalások szempontjából jelentősebb küldő területek.**

A makroszintű vizsgálat megmutatta, hogy a hazautalások jelentősége valóban folyamatosan nő világszinten, párhuzamosan a migráció egyre erősödő volumenével. Számottevő, a külföldi tőkebefektetések és a nemzetközi segélyek nagyságrendjével összemérhető a más országokban élők által küldött privát transferek nagysága. A leíró adatok alapján egyrészt azonosíthatók a főbb országkapcsolatok, így az USA és Mexikó, illetve a Fülöp-szigetek; az Öböl államok és India, Banglades, Pakisztán; vagy Kína és Japán, Dél-Korea, Ausztrália között. Szintén látható, hogy a kisebb országokban jóval jelentősebb a szerepe ezeknek a pénzáramoknak, számos olyan európai ország is van, ahol a GDP arányában is rendkívül magas a hazautalások mértéke.

Az európai adatok részletesebb vizsgálatából pedig az egyes országokra jellemző migrációs stratégiák, tipikus vándorlási szokások tűnnek elő, amit a földrajzi elhelyezkedés is nagyban befolyásol. Románia és Bulgária esetében például a hazautalások között dominánsak a hosszú távon más országban tartózkodók által küldött összegek, ami arra is utalhat, hogy ezekből az országokból kevésbé éri meg rövidebb időre külföldön munkát vállalni a jellemzően alacsonyabb presztízsű munkákból származó jövedelmekhez képest számottevő utazási költségek miatt. Ezzel szemben például Magyarországon az átmenetileg külföldön tartózkodók jövedelme a jelentősebb tétel a fizetési mérlegben, nem kis részben a szomszédos Ausztriába ingázók miatt. Az országok egy harmadik csoportjánál – például Lengyel- vagy Horvátország esetében – pedig kiegyensúlyozottabb a két tétel aránya.

A panelregressziós elemzés ugyanakkor árnyalja azt a képet, amit a makroszintű elméletek és a leíró adatok sugallnak, azaz, hogy pusztán a gazdasági, munkaerőpiaci tényezők befolyásolják a migrációt és ezen

keresztül a hazautalásokat. Így érdekes például az időskori eltartottsági ráta szerepe, ami már inkább a duális munkaerőpiacok elméleti megközelítésének (rész)igazságára utalhat. Az előregedő népesség mellett nagyobb az igény a fiatal bevándorlók munkaerejére a fizikai munkáknál, amit elősegít az is, hogy ezen fizikai munkák között nagyobb az alacsony presztízűek aránya. A több bevándorló ezután pedig a nagyobb mértékű személyes támogatásokat is elősegíti. A GDP, a női munkanélküliség és a fogyasztás esetében azonosított pozitív kapcsolat ugyanakkor inkább a neoklasszikus közgazdasági elméletet támogatja, miszerint elsősorban a gazdaságilag fejlett országok a legjelentősebb küldők. Ezzel van összhangban az is, hogy a modell alapján a mezőgazdaság és az ipar kisebb részaránya a GDP-n belül is nagyobb mértékű küldött hazautalást jelent, ugyanis elsősorban a fejlett országokban számottevő a tercier (szolgáltatási) szektor szerepe. Más kérdés ugyanakkor, hogy a makro-adatok jellegükből fakadóan elfedhetik azt a tényt, hogy – a duális munkaerőpiacok elméletét megerősítve – a bevándorlók elsődlegesen éppen hogy a mezőgazdasági és ipari szektorokban vállalnak munkát. Végül a külföldi tőkebefektetésekkel fennálló pozitív kapcsolat, egyrészt szintén a fejlett államok küldő szerepét erősíti meg a hazautalások terén, mivel a tőkeerős országok képesek nagyobb mértékben más országokban befektetni. Ugyanakkor ez összhangban van a világrendszer elméletben megfogalmazott terjeszkedő kapitalista tőke jelenségével is.

- **A kutatásomban nem sikerült egyértelműen igazolni a H1b hipotézist, azaz azt, hogy a szegényebb országokba érkezik több hazautalás.**

A fogadó országok szempontjából nem sikerült olyan modellt illeszteni, ami támogatta volna azt az – elsősorban neoklasszikus közgazdaságtanon alapuló – feltevést, hogy a szegényebb országokba érkezik több hazautalás. Mindez egyrészt bemutatja, hogy a migráció jelensége ennél jóval összetettebb, számos kulturális, hálózati hatás is fennállhat például, amelyeket nem lehetséges pontosan lekövetni makromutatókkal. Másrészt számottevő torzító erővel bír, hogy olyan, egyébként globális gazdasági nagyhatalmak, mint Kína vagy India, vagy regionális gazdasági központok, mint Mexikó a legjelentősebb fogadó országok között vannak. Ez a három ország ugyan jelentős belső egyenlőtlenségekkel jellemezhető, de ha az 1 főre jutó GDP-t, mint alapindikátort tekintjük, akkor a Világbank adatai alapján Kína és Mexikó a rangsor legfelső harmadának alján, India pedig a középső harmad alján található, azaz bár valóban nem a leggazdagabb

országok közé tartoznak, de nem is tekinthetők kifejezetten szegény országoknak.

- **Kutatásaim alapján a H2 hipotézisem, amely szerint a hazautalásokat fogadó magyar háztartások rosszabb anyagi helyzetben vannak az átlagos magyar háztartásokhoz képest, részben fogadható el. A jövedelemeloszlás tekintetében nem látható markáns különbség a hazai átlaghoz képest, azonban a további közvetett információk – hiteltörlesztési problémák, nehézségek a váratlan kiadásoknál – alapján arra lehet következtetni, hogy a fogadó háztartások jelentős részénél vannak anyagi problémák, amelyek megoldására a külföldről érkező családi támogatásokat is felhasználják.**

Az általánosabb, globális szintű vizsgálatról a hazai folyamatok felé fordulva elsőként a hazautalásokat fogadó magyarországi háztartások helyzetét tekintetem át. A felhasznált három lakossági adatfelvétel – Mikrocenzus 2016, HKÉF, Családi segítségnyújtás – alapján felvázolhatóak ezen csoport főbb jellemzői. A HKÉF és a Családi segítségnyújtás egymástól függetlenül azt erősítik meg, hogy a háztartások körülbelül 1,6-1,8 százaléka lehet érintett, azaz mintegy 67 ezer darab. A háztartásfők jellemzően idősebbek, ami – összhangban más nemzetközi kutatásokkal a régióból – arra enged következtetni, hogy általában a felnőtt gyermekek támogatják idősebb szüleiket a hazautalásokkal. Ezt a Mikrocenzus adatokon futtatott regressziós modell is megerősíti.

Jövedelmi helyzetük tekintetében a Családi segítségnyújtás felvétel alapján nem látszik lényegi eltérés az össznépeség jövedelmi színvonalától, és a HKÉF alapján sem hozható egyértelmű következtetés: bár számottevő az alacsonyabb jövedelmi decilisekbe tartozó háztartások aránya a fogadó oldalon, azonban a jobb anyagi helyzetben élők aránya is magas. Ennek egyik lehetséges magyarázata a már a migrációs elméleti keretrendszerknél bemutatottak szerint az lehet, hogy az eleve magasabb jövedelemmel rendelkező családok könnyebben finanszírozzák a kivándorlás kezdeti költségeit (és ahogy azt az elméleti fejezetekben bemutattam, ezzel indokolja több tanulmány a hazautalások egyenlőtlenségeket fokozó szerepét is). A HKÉF más kérdései azonban tovább árnyalják a képet. Látható ugyanis, hogy a hazautalásokat fogadó háztartások között a magyar átlaghoz képest alacsonyabb azok aránya, akik képesek lennének fedezni egy váratlan kiadást, vagy akik képesek megtakarításokra. Szintén lényeges, hogy a hazautalásokat fogadó háztartások között magasabb a lakáshitellel

rendelkezők aránya és azoké is, akiknek nehézségeik vannak a hiteltörlesztésekkel. Mindez már sokkal egyértelműbben utal arra, hogy a fogadó háztartások egy számottevő részénél a külföldről érkező többletjövedelem alapvető fontosságú, és csak a más országban történő munkavállalással képesek a hazai átlaghoz közelítő életszínvonalat fenntartani.

Mindezeket megerősítik egyrészt a Mikrocenzus adatokon futtatott regressziós modell közvetett státuszmutatói, mint a hazautalások és a lakónegyzetméterek száma, vagy a háztartásfő iskolai végzettsége közötti negatív kapcsolat. Másrészt a Családi segítségnyújtás felvétel adatain futtatott regressziós modell is hasonló eredményre jut, ami alapján szignifikánsan magasabb a hazautalás összege, ha a bejövő pénzt hiteltörlesztésre, megtakarításra vagy ingatlanvásárlásra használják fel (ez utóbbi szintén megtakarításként értelmezhető).

- **A kutatásom megerősíti a H3 hipotézisemet, miszerint nagyobb valószínűséggel támogatják magyarországi családtagjaikat a szakképzettséggel rendelkező rövid távú kivándorlók.**

A fogadó háztartások vizsgálata után a küldő személyek jellemzőit elemeztem. A hivatalos statisztikák alapján látszik, hogy a 2011 után fel erősödő, elsősorban Nyugat-Európa felé történő kivándorlás intenzitása csökken és egyre jelentősebb a visszavándorlás is. A 2016-ban lebonyolított Mikrocenzus alapján pedig az látható, hogy a kivándorlók között többségben vannak a férfiak, a hazai népesség átlagánál nagyobb mértékben meghatározó a 30-39 év közötti korosztály. Emellett – ahogy arra több másik adatfelvétel is rávilágított – markáns eltérések vannak a kivándorló népesség szociodemográfiai jellemzői tekintetében a fő célországok között. Míg az Egyesült Királyságba elsősorban a fiatal, magasan (felsőfokon) képzett személyek költöznek jellemzően hosszabb távra, addig Ausztria és Németország esetében gyakoribb a szakmunkás végzettséggel rendelkező, idősebb férfiak néhány hónapos munkavállalása.

A kivándorlók esetében azonosítható főbb tendenciák jelennek meg a hazautalásokat küldő személyek csoportjánál is (Mikrocenzus és Családi segítségnyújtás adatfelvételek alapján). Az, hogy a küldők nagy arányban jelölték magukat „gyermek”-ként, megerősíti azt a fogadó oldalnál már megfogalmazott feltételezést, hogy elsősorban a felnőtt gyermekek támogatják az idősebb szülőket. Emellett a nemzetközi kutatásokkal összhangban van az, hogy a küldő személyek túlnyomó része a jövedelmének csak 10-20 százalékát küldi haza támogatásként.

Mindezek a leíró jellemzők megjelennek a regressziók eredményében is. A Mikrocenzus adatokon futtatott modellek a hazautalási hajlandóságra vonatkozóan – azaz, hogy mi befolyásolja, hogy az adott személy küld-e támogatást – azt mutatták, hogy az idősebb, szakmunkás végzettségű férfiak esetében magasabb ennek valószínűsége. Ez tehát elsősorban az Ausztriában és Németországban fizikai munkákat végzők csoportját jelenti. Elmondható az is, hogy nagyobb a hazautalás valószínűsége a mezőgazdaságban és az iparban dolgozók esetében, ami szintén összhangban van a leíró adatokkal. A hazatérés és a hazautalások gyakorisága között pozitív kapcsolat volt azonosítható: azoknál, akik havonta vagy gyakrabban látogatnak Magyarországra a támogatás küldésének valószínűsége is magasabb. Általános tendencia, hogy ahogy nő az egyes hazalátogatások között eltelt idő, úgy csökken a hazautalási hajlandóság is, ami feltehetően a küldő személyek és a fogadó háztartások közötti kapcsolat gyengülésére vezethető vissza.

- **Az eredmények alapján a H4 hipotézis megerősítést nyert, a küldő személy jövedelme és a hazautalás összege között valóban pozitív kapcsolat mutatkozik. Ez pedig, kiegészítve a fogadó háztartások jövedelmével fennálló negatív kapcsolatra tett megállapítással, a H5 hipotézist is támogatja, miszerint elsődlegesen az altruista motivációkat lehet azonosítani a NELM keretrendszerét alapul véve.**

Az értekezés utolsó részében arra a kérdésre kerestem a választ a Családi segítségnyújtás adatfelvétel adatait elemezve, hogy amennyiben egy külföldön élő személy támogatja magyarországi családtagjait, akkor milyen tényezők befolyásolják ennek mértékét. A lineáris regressziók alapján hasonló tényezők azonosíthatók, mint a hazautalási hajlandóságra vonatkozó probit regresszióknál. A nők jellemzően kevesebbet, a szakmunkás és alapfokú végzettségűek, valamint az ipar és a mezőgazdaság területén dolgozók jellemzően magasabb összeget utalnak haza. Szintén szignifikáns lett a hazalátogatás gyakorisága változó is, mivel összhangban előzetes várakozásainkkal, azok a külföldön tartózkodók, akik havonta, vagy annál is gyakrabban jönnek haza Magyarországra, általában magasabb értékű támogatásokat küldenek. Mindez feltételezhetően összhangban van a személyes kapcsolatok szorosságával.

Ugyanakkor talán a leglényegesebb megállapítás, hogy a hazautalás összege és a küldő személy jövedelme között pozitív, míg a fogadó háztartás jövedelmével negatív kapcsolat áll fenn. Mindez tehát azt jelenti, hogy

minél inkább megengedheti magának valaki a támogatást, illetve minél jobban rászorul a fogadó magyarországi háztartás erre, annál nagyobb értékűek ezek a külföldről érkező privát transferek. A NELM elméleti keretrendszerében ez pedig az altruista hazautalási motivációkhoz áll a legközelebb, azaz a más országokban tartózkodó magyarok hazautalásai mögött leginkább a segítségnyújtás, a rokonok támogatása áll. Fontos ugyanakkor kiemelni, hogy ez a „képlet”, természetesen nem egyszerűsíthető le: ha a tartósan külföldön tartózkodók esetében a hazatérési szándékot is beemeltém a modellekbe, mint külön változót, akkor az szignifikánsnak bizonyult. Azaz azok, akik tervezik a visszatérést Magyarországra, jellemzően magasabb összegeket küldenek, ami viszont épp az önérdék érvényesítésére utalhat.

Végül érdemes átgondolni azt, hogy a gyakorlati élet szempontjából milyen relevanciája van a kutatási eredményeimnek. A globális trendek mélyebb elemzésével azt kívántam alátámasztani, hogy mint azt az értekezés számos pontján hangsúlyozom, a migráció és a hazautalások összetett társadalmi-gazdasági folyamatok eredményei. Így hiba lenne kizárólag a talán a leginkább a neoklasszikus makroelméletek által hangsúlyozott jövedelmi különbségek szemszögéből vizsgálni a kérdést, és bármilyen jövőbeli közpolitikai lépést csupán ez alapján kidolgozni. Ugyanis ez a fajta gondolatmenet nem magyarázza például, hogy miért 2011 után indult el nagyobb mértékben a magyarok elvándorlása, ahogy azt sem, hogy a főleg magasabb végzettségű fiatalokból álló egyesült királyságbeli magyarok csoportjában miért alacsonyabb a hazautalások szintje.

A háztartási felvételek alapján látszik, hogy sokaknak a kivándorlás és a hazaküldött támogatások inkább anyagi kényszer eredménye. Erre számos – közvetett – jel utal a fogadó háztartások oldalán, és ezzel van összhangban az is, hogy eredményeim az altruista motivációkat támasztják alá. Mindez azért nem jelent ellentmondást az előzőekben megfogalmazott megállapításokkal, mivel természetesen nem mondható el általánosságban, hogy bárki, aki Magyarországon az átlagosnál vagy az európai életszínvonalnál rosszabb anyagi helyzetben él, a kivándorlás stratégiáját választja. Akik viszont kivándorolnak és utána hazautalnak, azoknál valóban lényegesek az anyagi tényezők. A gyakorlat szempontjából ez tehát azt jelentheti, hogy a közel 70 ezer beazonosított háztartás számottevő részénél elképzelhető lehet olyan közpolitikai lépés, ami által enyhülnek azok a jövedelmi problémák, amik a külföldi munkavállalás hátterében állhatnak. Ennek az értekezésnek azonban csak a mögöttes folyamatok feltárása, jobb megértése volt a célja, nem pedig ezen

alapuló további adózási, vagy munkaerőpiaci-foglalkoztatási intézkedési javaslatok kidolgozása.

6.2. További kutatási lehetőségek

Ahogy azt jelen értekezésben bemutattam, számos további jövőbeni kutatási lehetőség adódik még a hazautalások témájában, ezen belül is a magyar helyzet felmérésében. Bár a hazai mikroszintű adatfelvételek a korábbiakban nem elérhető adatok révén minden eddiginél alaposabb bepillantást engedtek a migráció és a hazautalási folyamatok mögöttes tényezőibe, mégis több olyan kérdés van, amelyeket szükséges lenne a jövőben kutatni.

Az egyik ilyen a brexit, azaz az Egyesült Királyság, mint az egyik fő magyar migrációs célterület kilépése az EU-ból. Bár mind a kérdőíves felméréseknek, mind a makroelemzéseknek az volt a végkövetkeztetése, hogy rövid távon nem várható jelentős tömegű visszavándorlás, az EU-s korlátoktól mentesülő angol jogszabályalkotás a későbbiekben még módosíthat ezen, azaz tagállami szinten könnyebbé válhat bevándorlást korlátozó intézkedések meghozatala. Kérdéses, hogy az EU-ban meglévő szabad munkaerővállaláshoz képest mindenképp bürokratikusabb, nehezkesebb engedélyezési folyamat nem tántoríthatja-e el a kelet-európai bevándorlók egy részét. Meg kell jegyezni, hogy ez – azaz a nehezkesebb adminisztráció miatti csökkenő kivándorlás – Magyarország szempontjából inkább lehetőséget jelentene az itthon maradó humán tőke kiaknázására. Különösen igaz ez azt nézve, hogy az eddigi adatok alapján az Egyesült Királyságot célországnak választók jellemzően az átlagnál fiatalabbak és magasabb iskolai végzettségűek.

A brexit a migráción keresztül a hazautalásokra is hathat. Itt egyrészt figyelembe kell venni, hogy míg az EU-ban erőteljes törekvés az egységes pénzforgalmi piac megteremtése, aminek része többek között a határon átnyúló euróban denominált átutalások könnyítése és díjcsökkentése, addig ez az EU-ból kilépő országban nem feltétlenül fog érvényesülni. Bár számos egyéb új, akár nem banki, fintech megoldás is van a határon átnyúló pénzküldésre, mégis elképzelhető lehet középtávon, hogy a dráguló elektronikus pénzforgalmi szolgáltatások a hazautalási szokásokra is hatással lesznek. A hazai kivándorlás szempontjából a bemutatott eredmények alapján az Egyesült Királyság ezen a téren is eltér a másik két fő célországtól, Auszriától és Németországtól, mivel az itt tartózkodók az átlagosnál kevesebbet utalnak haza. A felsorolt hatások összességét tehát jelenleg nehéz megítélni, azonban lehetséges olyan elméleti scenárió, ami a brexit miatt jelentős mértékű visszavándorlást okozna az Egyesült Királyságból, ami a hazautalások csökkenésén keresztül a magyar fizetési mérlegre is hatással lehet. Mindezek miatt tehát érdemes

a jövőben különös figyelemmel nyomon követni az Angliában tartózkodó magyar állampolgárok számát, migrációs terveit.

Ehhez a kérdéskörhöz kapcsolódik tágabban a visszatérő kivándorlók jelentősége is. A KSH jelen értekezésben is bemutatott adatai alapján enyhe csökkenés indult meg a kivándorlás terén és mindeközben nő a visszatérők száma is. Azaz az angliai magyarokat érintő folyamatok mellett érdemes ezeket az új tendenciákat is vizsgálni. Ezen belül érdekes lehet például összevetni a visszatérő magyarok humán tőkáját, demográfiai jellemzőit az általuk küldött hazautalások elmaradásával, azaz nemzetgazdasági szinten vizsgálni a visszavándorlással nyerhető előnyöket.

Szintén a visszavándorlás szempontjából jelenthet teljesen új helyzetet a 2020. tavaszán kitört koronavírus járvány. A legalapvetőbb fizikai szinten ez nagyban megnehezítheti a migrációt, köszönhetően a határok időszakos, bizonytalan ideig tartó lezárásának, ami az elmúlt években megszokott EU-n belüli szabad mozgást ellehetetleníti. Különösen problémás ez abból a szempontból, hogy a magyar kivándorlók jelentős része szakképzettséggel rendelkezik, azaz olyan pozíciókban dolgozik, amely fizikai jelenlétet igényel. Lehetséges, hogy például a vendéglátásban csökken a korábbi éveket jellemző munkaerőhiány, ami a hazai vállalkozásokat segítheti. A külföldihez képest alacsonyabb jövedelmi szint, az elmaradó hazautalások azonban negatív hatással lehetnek a lakossági fogyasztásra. Emellett a jelen értekezésben is bemutatott lakossági adatfelvételek alapján a hazautalásokat fogadó háztartások egy része a hiteleit fizeti a külföldről érkező pénzből, így ennek a jövedelemforrásnak a visszaesése ezen a téren is tovagyrúzó hatásokat eredményezhet, amit a következő években érdemes kutatni.

Szintén további kutatási lehetőséget jelenthet a hazautalások alakulásának, a küldő személyek és a fogadó háztartások mögöttes szociodemográfiai tényezőinek időbeli változása. Bár a bemutatott hazai lakossági adatfelvételek fontos új információkkal szolgáltak, de keresztmetszeti felmérések révén inkább csak pillanatfelvételnként értelmezhetők. Számos, jelen értekezésben is bemutatott kutatás talált azonban bizonyítékokat arra, hogy a hazautalások alakulása a kint töltött idővel korántsem lineáris, és jelentős változások állhatnak be a küldési szokásokban. Mindez azt jelenti, hogy az elkövetkező években érdemes lehet majd megismételni a Család segítségnyújtás adatfelvételt és a két adatgyűjtési hullám eredményeit összehasonlítva a hazautalási szokások és motivációk időbeli változásaira is empirikus bizonyítékokat keresni.

Végül, de nem utolsósorban, a hazautalások érdekes speciális területe lehet a diaszpórákutatás is. Míg a közelmúlt kivándorlása elsősorban európai országokat célzott, azonban jelentős számú magyar diaszpóra található például az Egyesült

Államokban vagy Ausztráliában. Ezekben a gyakran földrajzilag koncentrált helyen élő diaszpórákban érdemes lehet külön kérdőíves felméréseket is végezni, mivel mind demográfiájuk, mind hazautalási szokásaik eltérőek lehetnek. Korábbi kutatások alapján például ezen közösségek esetében gyakori, hogy kollektív módon, bizonyos magyarországi szervezeteket támogatnak. Vizsgálandó lehet az is, hogy a második generációs leszármazottak, akik már jobban integrálódtak külföldi születési országukba, milyen mértékben vesznek részt akár az egyéni, akár a kollektív támogatások küldésében, mivel ez is utalhat az anyaországgal ápoltságuk szorosságára.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A doktori kutatásom és az értekezés megírásához nyújtott elengedhetetlen segítségéért szeretnék köszönetet mondani témavezetőmnek, Dr. Jarjabka Ákosnak, aki az elmúlt években végig hasznos tanácsokkal segítette munkámat. Szintén szeretnék köszönetet mondani a Földtudományok Doktori Iskola oktatóinak, akiknek előadásai nagyban támogatták azt, hogy választott kutatási témámat minél alaposabban tudjam bemutatni.

Szeretnék külön köszönetet mondani azon kollégáknak, akikkel közös tudományos publikációkon volt alkalmam együtt dolgozni: Ligeti Anna Sárának a Mikrocenzus adatok elemzéséért, Nagy-Jamalia Natalie-nek és Schwartz Antóniának a Háztartási költségvetési adatfelvétel adatainak elemzéséért, Palotai Jenőnek és Dr. Jarjabka Ákosnak a brexit hatásainak vizsgálatával foglalkozó tanulmányunk elkészítése során elvégzett munkájáért, valamint Nemeckó Istvánnak a hazai kártyás fizetési mód területi szempontú elemzése során végzett munkájáért.

Köszönöm továbbá mindazon kollégáimnak a Magyar Nemzeti Bankban és a Központi Statisztikai Hivatalban, akik hasznos tanácsaikkal és észrevételeikkel támogatták kutatásomat.

FELHASZNÁLT IRODALOM

ACOSTA, P. – CALDERON, C. – FAJNZYLBER, P. – LOPEZ, H. (2008): What is the impact of international remittances on poverty and inequality in Latin-America? *World Development* 36 (1), pp. 88-114.

ADAMS, R. H., JR. (1991): *The Effects of International Remittances on Poverty, Inequality and Development in Rural Egypt*. Research Report No. 96, International Food Policy Research Institute.

AIROLA, J. (2005): *Labor Supply in Response to Remittance Income: The Case of Mexico*. Defense Resources Management Institute, Working Paper Series 2005/09.

AKKOYUNLU, A. - KHOLODILIN, K. (2008): A link between workers' remittances and business cycles in Germany and Turkey. *Emerging Markets Finance and Trade* 44 (5), pp. 23-40.

ALVAREZ-TINAJERA, S.P. (2010): *Angola: A study of the impact of remittances from Portugal and South Africa*. Migration Research Series, No 39, IOM, Geneva.

AMBROSETTI, E. – CELA, E. – STRIELKOWSKI, W. – ABRHÁM, J. (2014): Ukrainian migrants in the European Union: A comparative study of the Czech Republic and Italy. *Sociologija i prostor* 52., pp. 141-166.

AMUEDO-DORANTES, C. - POZO, S. (2006): Remittances as insurance: Evidence from Mexican immigrants. *Journal of Population Economics* 19 (2), pp. 227-254.

BATSAIKHAN, U. - DARVAS ZS. - RAPOSO, I.G. (2018): *People on the move: Migration and mobility in the European Union*. Bruegel Blueprint Series 28.

BLASKÓ ZS. – GÖDRI I. (2014): Kivándorlás Magyarországról: Szelekció és célország-választás az „új migránsok” körében. *Demográfia*, 57 (4), pp. 271–307.

BODNÁR K. – SZABÓ L. T. (2014): *A kivándorlás hatása a hazai munkaerőpiacra*. MNB-tanulmányok 114.

BOLLARD, A. - MORTEN, M. - RAPOPORT, H. (2009): *Remittances and the brain drain revisited: The microdata show that more educated migrants remit more*. Working Papers 26. Bar-Ilan University: Department of Economics.

BÖRÖCZ J. (2014): Regimes of remittance dependency: Global structures and trajectories of the former soviet "bloc". *Demográfia, English Edition*, 57 (5), pp. 5–37.

BROWN, R.P.C. – CARLING, J. – FRANSEN, S. – SIEGEL, M. (2014): Measuring remittances through surveys: Methodological and conceptual issues for survey designers and data analysts. *Demographic Research* 31 (41), pp. 1243-1274.

- BUJNÓCZKI A. (2017): A külföldi munkavállalói jövedelem és a munkavállalói hazautalás statisztikai számbavétele. *Statisztikai Szemle*, 95 (6), pp. 599-620.
- BUSETTA, A. - CETORELLI, V. - STRANGES, M. (2016): Remittance behaviours of foreigners in Italy. *International Migration* 54 (2), pp. 98-118.
- CAI, Q. (2003): Migrant remittances and family ties: a case study in China. *International Journal of Population Geography* 9 (6), pp. 471-483.
- CHAUDHARY, D. (2020): Influence of Remittances on Socio-Economic Development in Rural Nepal. *Remittances Review* 5(1), pp. 83–96.
- COSTA XAVIER, F. C. (2020): Epistemic Challenges in the Studies of Remittances: Denomination and Ostensive Definition in the Exploratory Research on Informal Value Transfer System. *Remittances Review* 5(2), pp. 99–114.
- COX, D. - ESER, Z. - JIMENEZ, E. (1998): Motives for private transfers over the life cycle: An analytical framework and evidence for Peru. *Journal of Development Economics* 55, pp. 57-80.
- COX, D. - HANSEN, B. - JIMENEZ, E. (2004): How responsive are private transfers to income? Evidence from a laissez-faire economy. *Journal of Public Economy* 88, pp. 2193-2219.
- CURRAN, S. (2002): Migration, social capital, and the environment: Considering migrant selectivity and networks in relation to coastal ecosystems. *Population and Development Review*, Vol. 28, Supplement: Population and Environment: Methods of Analysis, pp. 89-125.
- CSORTOS O. – KÓCZIÁN B. (2017): A külföldön élő magyarok jövedelmeinek és folyó átutalásainak elemzése. *Hitelintézet* Szemle, 16 (2), pp. 5–27.
- CZAIKA, M. - SPRAY, J. (2013): Drivers and dynamics of internal and international remittances. *The Journal of Development Studies* 49 (10), pp. 1299-1315.
- DE HAAS, H. (2012): The migration and development pendulum. A critical view on research and policy. *International migration* 50 (3), pp. 8-25.
- DURAND, J. – KANDEL, W. – PARRADO, E.A. – MASSEY, D.S. (1996): International migration and development in Mexican communities. *Demography* 33 (2), pp. 249-264.
- DUSTMANN, C. - MESTRES, J. (2010): Remittances and temporary migration. *Journal of Development Economics* 92 (1), pp. 62-70.
- EL QORCHI, M. – MAIMBO, S.M. – WILSON, J.F. (2003): Informal Funds Transfer Systems. An Analysis of the Informal Hawala System. *International Monetary Fund*, Washington DC.

EUROSTAT (2020): Eurostat database, bop_rem6 tábla adatok: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>. Letöltés ideje: 2020. október 1.

FAN, C.C. (2002): The Elite, the Natives and the Outsiders: Migration and labor market segmentation in urban China. *Annals of the Association of American Geographers*, 92 (1), pp. 103-124.

FARKAS M. – DÖVÉNYI Z. (2018): Migration to Europe and its demographic background. *Regional Statistics*, 8 (1), pp. 29–48.

FASSMANN, H. – MUSIL, E. (2013): Conceptual framework for modeling longer term migratory, labour market and human capital processes. SEEMIG project Working Papers No. 1

FAWCETT, J. – ARNOLD, F. (1987): The role of surveys in the study of international migration: an appraisal. In: *International Migration Review* 21 (4), pp. 1523-1540.

FRANK, A. G. (1967): *Capitalism and underdevelopment in Latin America*. Monthly review press.

GIBSON, J. – MCKENZIE, D. (2017): How reliable are survey estimates of remittances? Evidence from a cross-reporting survey exercise. In: *Migration Studies* 5 (1), pp. 97-115.

GIKUNDA, R.M. – ABURA, G.O. – NJERU, S.G. (2014): Socio-economic Effects of Mpesa Adoption on the Livelihoods of People in Bureti Sub County, Kenya. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*. December 2014, 4(12).

GREEN, W.H. (2008): *Econometric analysis*, fifth edition. Pearson Education.

HAO, L. (2012): Cumulative causation of rural migration and initial peri-urbanization in China. *Chinese Sociological Review*, 2012 Spring, 44 (3), pp. 6–33.

HARRIS, J. R. - TODARO, M. P. (1970): Migration, unemployment and development: A two-sector analysis. *The American Economic Review*, 60 (1), pp. 126-142.

HARZIG, CH. – HOERDER, D. (2009): *What is migration history?* Polity Press, Cambridge, United Kingdom.

HATHROUBI, S. - ALOUI, C. (2016): On interactions between remittance outflows and Saudi Arabian macroeconomy: New evidence from wavelets. *Economic Modelling* 59, pp. 32-45.

HÁRS, Á. (2008): Csatlakozás és csatlakozás – a magyar munkaerőpiac és a migráció. In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. (szerk.): *Társadalmi riport*. pp. 108–130.

HÁRS Á. (2016): Elvándorlás és bevándorlás Magyarországon a rendszerváltás után - nemzetközi összehasonlításban. In: Blaskó Zs. - Fazekas K. (szerk.) (2016): Munkaerőpiaci tükör 2015. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet.

HECKMAN, J. (1976): The common structure of statistical models of truncation, sample selection and limited dependent variables and a simple estimator for such models. *Annals of Economic and Social Measurement*. Vol. 5., pp. 475–492.

HOLST, E. – SCHROOTEN, M. (2006): Migration and money: What determines remittances? Evidence from Germany. *DIW Discussion Papers* 566.

INTERNATIONAL MONETARY FUND (IMF) (2009): Balance of payment and international investment position manual 6th edition. IMF. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/bop/2007/pdf/bpm6.pdf>

ISSAHAKU, H. – ABOR, J.Y. – HARVEY, S.K. (2017): Remittances, banks and stock markets: Panel evidence from developing countries. *Research in International Business and Finance*. 42, pp. 1413-1427.

JARJABKA Á. – GAZSÓ D. (2019): A diaszpóra csoportkohéziós összetevői In: Pap N. – Lilón, D. - Szántó Á. (szerk.): A tér hatalma - a hatalom terei: Tanulmánykötet a 70 éves Szilágyi István professzor tiszteletére Pécs, Magyarország. Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar Földtudományok Doktori Iskola, pp. 137-146.

JENNISSSEN, R. (2007): Causality chains in the international migration systems approach. *Population Research and Policy Review*, 26 (4), pp. 411-436.

JIMÉNEZ-MARTIN, S. – JORGENSEN, N. – LABEAGA, J.M. (2007): The volume and geography of remittances from the EU. European Commission. http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/pages/publication10089_en.pdf. Letöltés ideje: 2017. december 01.

JOLY, D. (2000): Some structural effects of migration on receiving and sending countries. *International Migration*, 38 (5), pp. 25-40.

JURAEV, A. (2012): Labor Migration from Uzbekistan: Social and Economic Impacts on Local Development Doctoral Dissertation. University of Trento, Italy.

KAJDIL. (2013): Belföldi vándorlási folyamatok Kínában. *Demográfia*, 56 (1), pp. 65-82.

KAJDI L. (2015): Hazautalt pénzek – nemzetközi áttekintés és a főbb mérési nehézségek. *Statisztikai Szemle*, 93 (4), pp. 353-375.

- KAJDI L. (2016): A Magyarországra hazautalt pénzek és mérésük. In: Blaskó Zs. - Fazekas K. (szerk.) (2016): Munkaerőpiaci tükrök 2015. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet.
- KAJDI L. (2017): Urbanizáció és migráció Kínában. *Gazdaság és társadalom* 2017/3-4, pp. 142-161.
- KAJDI L. (2018a): Hazautalások Magyarországra –egy új adatfelvétel első eredményei. *Hitelintézeti Szemle*, 17 (3), pp. 85–108.
- KAJDI L. (2018b): Hazautalások jelentősége a nemzetközi vándorlásban. Farkas Ferenc nemzetközi tudományos konferencia tanulmánykötet, Pécs, 2018., pp. 444-462.
- KAJDI L. (2018c): Remittances to Eastern-Europe – Evidence from Hungary. In.: Canbey-Ögüler, V. – Nihan Cabuk, S. – Zibel, A. (szerk.): *International Symposium on Business and Economics, Proceedings Book*. Global Science Institut (GSI) Publications, pp. 72-82.
- KAJDI L. – LIGETI A.S. – NAGY-JAMALIA N. – SCHWARTZ A.É. (2019a): A külföldi hazautalásokat fogadó magyar háztartások jellemzői. *Statisztikai Szemle*, 97 (9), pp. 855—874.
- KAJDI L. – PALOTAI J. – JARJABKA Á. (2019b): A brexit hatása a munkaerő-áramlásra. A magyar helyzet értékelése. *Külügyi Szemle*, XVIII. évf (1), pp. 129-147.
- KAJDI L. - LIGETI A.S. (2020): Remittance behaviour of intra-EU migrants - Evidence from Hungary. *Comparative population studies*, March 2020., 45, pp. 87-114.
- KAJDI L. – NEMECSKÓ I. (2020): A kártyás fizetési mód területi jellemzői Magyarországon. *Hitelintézeti Szemle*, 19 (1), pp. 65–89.
- KAKHKHAROV, J. – AKIMOV, A. – ROHDE, N. (2017): Transaction costs and recorded remittances in the post-Soviet economies: Evidence from a new dataset on bilateral flows. *Economic Modelling*, 60, pp. 98–107.
- KAPITÁNY BALÁZS – ROHR ADÉL (2014): Kivándorlás Magyarországról – egy új becslési eljárás eredményei. *Demográfia*, 2014 (02), pp. 67–85.
- KAPUR, D. (2004): Remittances: The New Development Mantra? United Nations Conference on Trade and Development, Geneva. G-24 Discussion Paper Series, No. 29.
- KATZ, E. – STARK, O. (1986): Labor migration and risk aversion in less developed countries. *Journal of Labor Economics*, 4 (1), pp. 134-149.

KOC, I. - ONAN, I. (2006): International Migrants Remittances and Welfare Status of the Left-Behind Families in Turkey. *International Migration Review* 38 (1), pp. 78-112.

KOECHLIN, V. - LEON, G. (2007): International remittances and income inequality: An empirical investigation. *Journal of Economic Policy Reform* 10 (2), pp. 123-141.

KÓCZIÁN B. (2017): Kell-e aggódni a Brexit hazautalásokra gyakorolt hatásától?. Magyar Nemzeti Bank. <https://www.mnb.hu/letoltes/koczian-balazs-kell-e-aggodni-a-brexite-hazautalásokra-gyakorolt-hatasatol.pdf>

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL (KSH) (2013): 2011. évi népszámlálás, 3. Országos adatok. Budapest, 2013.

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL (KSH) (2017): Mikrocenzus 2016, 2. A népesség és a lakások jellemzői. Budapest, 2017.

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL (KSH) (2018): Mikrocenzus 2016, 10. Nemzetközi vándorlás. Budapest, 2018.

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL (KSH) (2020a): STADAT: 2.2.3.7. A háztartások száma, a háztartásban élő személyek jellemzői a jövedelemszerző tevékenységük, a referenciaszemély korcsoportja, iskolai végzettsége és a háztartástagok korösszetétele szerint (2011–). Letöltés ideje: 2020.08.17.

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL (KSH) (2020b): STADAT: 2.2.1.2. Az összes háztartás adatai a referenciaszemély korcsoportja, iskolai végzettsége és a háztartástagok korösszetétele szerint (2010–). Letöltés ideje: 2020.08.17.

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL (KSH) (2020c): Módszertani dokumentáció / szakstatisztikák. http://www.ksh.hu/apps/meta.objektum?p_lang=HU&p_menu_id=110&p_ot_id=100&p_obj_id=AEAA. Letöltve: 2020. 09. 01.

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL (KSH) (2020d): STADAT: 1.12. A magyar állampolgárok nemzetközi vándorlása (2010–). Letöltés ideje: 2020.08.17.

KRITZ, M.M. - ZLOTNIK, H. (1992): Global interactions: Migration systems, processes, and policies. In: Kritz, M.M. - Lim, L.L. – Zlotnik, H. (szerk.): *International migration systems: A global approach*. pp. 1-16. Oxford, England: Clarendon Press.

KSH – SEEMIG (2014): A SEEMIG – Managing Migration in South East Europe transznacionális együttműködési projekt „Helyzetkép a magyarországi elvándorlásról” című sajtótájékoztatójának sajtóanyaga. <http://seemig.eu/downloads/pressroom/SEEMIGpressmaterialBudapest15October2014.pdf> Letöltés ideje: 2017.12.01.

LIBRA ASSOCIATION (2020): White Paper v2.0. <https://libra.org/en-US/white-paper/#cover-letter>

LOPEZ, H.M. – LIVINGSTON, G. – KOCHAR, R. (2009): Hispanics and the Economic Downturn: Housing Woes and Remittance Cuts. Washington DC., Pew Hispanic Center.

LUCAS, R.E.B. – STARK, O. (1985): Motivations to Remit: Evidence from Botswana. *Journal of Political Economy*, 93 (5), pp. 901-918.

MACDONALD, J.S. – MACDONALD, L.D. (1974): Chain migration, ethnic neighborhood formation, and social networks'. In: Charles Tilly (szerk.): *An Urban World*. Little, Brown & Co., Boston, pp. 226-236.

MAGYAR NEMZETI BANK (MNB) (2020): Fizetési mérleg jelentés 2020 április. <https://www.mnb.hu/letoltes/fizetesi-merleg-hu-2020-aprilis-digitalis.pdf>

MAKKAI B. – MÁTÉ É. – PIRISI G. – TRÓCSÁNYI A. (2017): Where Have All the Youngsters Gone? The Background and Consequences of Young Adults' Outmigration from Hungarian Small Towns. *European Countryside*, 9 (4), pp. 789-807.

MALI, M.H. (2019): *Regulating hawala: Thwarting terrorism or jeopardizing stability?* Naval Postgraduate School, Monterey, California.

MANSOOR, A. – QUILLIN, B. (2006): *Migration and Remittances: Eastern Europe and the Former Soviet Union*. The World Bank. Washington, D.C.

MASSEY, D. S. (1988): Economic development and international migration in comparative perspective. *Population and Development Review*, 14 (3), pp. 383-413.

MASSEY, D. S. (1990): Social structure, household strategies, and the cumulative causation of migration. *Population Index*, 56 (1), pp. 3-26.

MASSEY, D. – ARANGO, J. – HUGO, G. – KOUAOUCI, A. – PELLEGRINO, A. – TAYLOR, J. E. (1998): *Worlds in motion. Understanding international migration at the end of the Millennium*. Oxford University Press.

MELEGH A. – SÁROSI A. (2015): Magyarország bekapcsolódása a migrációs folyamatokba: történeti strukturális megközelítés. *Demográfia*, 58 (4), pp. 221-265.

MEYER, D. – SHERA, A (2016): The impact of remittances on economic growth: An econometric model. *Economia*, 18 (2), pp. 147-155.

LEON-LEDESMA, M. - PIRACHA, M. (2004): International migration and the role of remittances in Eastern Europe. *International Migration* 42 (4), pp. 65-83.

LEONTARIDI, M.R. (1998): Segmented labour markets: theory and evidence. *Journal of Economic Surveys*, 12 (1), pp. 63-101.

- LEWIS, W. A. (1954): Economic development with unlimited supplies of labour. *Manchester School of Economic and Social Studies*, 22, pp. 139-191.
- OGAWA, N. (2011): Population aging and immigration in Japan. *Asian and Pacific Migration Journal*. 20 (2), pp. 133–167.
- PALOTAI J. – JARJABKA Á. (2017): „Migrációs attitűdök a ki- és bevándorlási tendenciák tükrében”. *Közép-európai Közlemények*, 10 (2), pp. 169–181.
- PALOTAI J. – WETZL V. – JARJABKA Á. (2019): Identity Preservation and Hungarian Language Education in Diaspora Communities. *Hungarian Cultural Studies: E-Journal of the American Hungarian Educators Association*, pp. 108-124.
- PAP N. – GLIED, V. – REMÉNYI P. (2018): Two faces of the migration crisis in Hungary. In: Maria, Paradiso (szerk.): *Mediterranean Mobilities : Europe's Changing Relationships*. Cham, Németország, Springer International Publishing, pp. 55-64.
- PEMBERTON, S. – SCULLION, L. (2012): Remittances and Evolving Migration Flows from Central and Eastern Europe to the United Kingdom. In: Sirkeci, I. – Cohen, J. H. – Ratha, D. (szerk.): *Migration and Remittances during the Global Financial Crisis and Beyond*. World Bank, Washington D.C. pp. 227–236.
- PINGER, P. (2010): Come back or stay? Spend here or there? Return and remittances: The case of Moldova. *International Migration* 48 (5), pp. 142-173.
- PIORE, M.J. (1979): *Birds of passage: Migrant labor in industrial societies*. Cambridge University Press, New York.
- PUSKÁS J. (1984): Kelet-Európából az USA-ba vándorlás folyamata 1861-1924. *Történelmi Szemle* 1984/1-2, pp. 145-164.
- PUSKÁS J. (1991): Migráció Kelet-Közép-Európában 19. és 20. században. *Regio - Kisebbségtudományi Szemle* 1991. 2. évf. 4.sz.
- RAHMAN, R. - MONI, N. N. (2019): Impact of International Remittances on Poverty in Bangladesh: Evidence from the Household Data. *Remittances Review* 4(1), pp. 41–66.
- RATHA D. - MOHAPATRA, S. (2010): The impact of the Global Financial Crisis on migration and remittances. In: Canuto, O. - Giugale, M. (szerk.): *The day after tomorrow. A handbook on the future of economic policy in the developing world*. The World Bank. Washington, D.C
- REICHERT, J. (1981): The migrant syndrome: Seasonal U.S. wage labor and rural development in Central Mexico. *Human Organization: Spring* 1981, 40 (1), pp. 56-66.

- ROBERTS, B. – MARKIEWITZ, M. – NIKOLOV, M. (2008): A study on determinants and trends in remittance flows in Macedonia. *CEA Journal of Economics* 3 (1), pp. 41-61.
- ROSS, M.H. – WEISNER, T.S. (1977): The rural-urban migrant network in Kenya: Some general implications. *American Ethnologist* 4 (2), pp. 359-375.
- SASSEN, S. (2001): *The Global City: New York, London, Tokyo*. Princeton University Press, New Jersey, United States.
- SIK E. (szerk.) (2012): *A migráció szociológiája*. ELTE Társadalomtudományi Kar, Budapest.
- ŠIMKOVÁ, M. - LANGHAMROVÁ, J. (2015): Remittances and their impact on the Czech economy. *Prague Economic Papers* 24 (05), pp. 562-580.
- SIRKECI, I. - COHEN, J. H. - RATHA, D. (szerk.) (2012): *Migration and remittances during the global financial crisis and beyond*. The World Bank. Washington, D.C
- SIRKECI, I. - PŘÍVARA, A. (2017): Cost of Sending Remittances from the UK in the Aftermath of the Financial Crisis, *Remittances Review* 2(1), pp. 47–56.
- SJASTAAD, L. A. (1962): The costs and returns of human migration. *Journal of Political Economy*, 70 (5), Part 2: Investment in Human Beings(Oct., 1962), pp. 80-93.
- SOLTÉSZ B. (2016): *Migration and diaspora policies for development in Latin America*. Corvinus University of Budapest, Institute for International Studies, PhD Thesis.
- STARK, O. – BLOOM, D. E. (1985): The new economics of labor migration. *The American Economic Review*, 75 (2), *Papers and Proceedings of the Ninety-Seventh Annual Meeting of the American Economic Association* (May, 1985), pp.173-178.
- STARK, O. - LUCAS, R. E. B. (1988): Migration, remittances, and the family. *Economic Development and Cultural Change*, 36 (3), pp. 465-481
- SZILÁGYI I. (2019): Nemzetközi rendszer és geopolitikai modellek közép-európai perspektívából. In: Vágány J. B. – Fenyvesi É. (szerk.): *Multidiszciplináris kihívások, sokszínű válaszok*. Budapesti Gazdasági Egyetem, Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar, Közgazdasági és Üzleti Tudományok Tanszék. 2019 (1), pp. 62-87.
- TAYLOR, J. E. (1987): Undocumented Mexico-US migration and the returns to households in rural Mexico. *American Journal of Agricultural Economics*, 69, pp. 626-38.

- TAYLOR, J. E. (1999): The new economics of labour migration and the role of remittances in the migration process. *International Migration* Vol. 37 (1), pp. 63-88.
- TODARO, M. P. (1969): A model of labor migration and urban unemployment in less developed countries. *The American Economic Review*, 59 (1), pp. 138-148.
- TORRES-REYNA, O. (2007): Panel Data Analysis Fixed and Random Effects using Stata. Princeton University, Data & Statistical Services.
- UNHEIM, P. - ROWLANDS, D. (2012): Micro-level determinants of remittances from recent migrants to Canada. *International Migration* 50 (4), pp. 124-139.
- VAN MOL, CH. – DE VALK, H. (2016): In: Garcés-Mascareñas, B. – Penninx, R. (szerk): *Integration processes and policies in Europe. Context, levels and actors.* Springer. 31-57.
- VARGAS-SILVA, C. (2008): Are remittances manna from heaven? A look at the business cycle properties of remittances. *The North American Journal of Economics and Finance* 19 (3), pp. 290-303.
- VILÁGBANK (2011): *Migration, Remittances, and Development in Africa.* World Bank, Washington D.C.
- VILÁGBANK (2017): *Bilateral Migration Matrix 2017.* <https://www.world-bank.org/en/topic/migrationremittancesdiasporaissues/brief/migration-remittances-data>. Letöltés ideje: 2020.08.17.
- VILÁGBANK (2020a): *World Bank Open Data adatbázis.* <https://data.world-bank.org/>. Letöltés ideje: 2020.08.17.
- VILÁGBANK (2020b): *Annual Remittances Data (updated as of Apr. 2020).* <https://www.worldbank.org/en/topic/migrationremittancesdiasporaissues/brief/migration-remittances-data>. Letöltés ideje: 2020.08.17.
- VILLAREAL, A. - BLANCHARD, S. (2013): How job characteristics affect international migration: The role of informality in Mexico. *Demography*, Vol. 50, pp. 751-775.
- WALLERSTEIN, I. (1974): *The Modern World System I: Capitalist agriculture and the origins of the European world economy in the sixteenth century.* Academic Press, New York.
- WALLERSTEIN, I. (1980): *The Modern World System II: Mercantilism and the consolidation of the European world-economy, 1600-1750.* Academic Press, New York.

WALLERSTEIN, I. (1988): *The Modern World System III: The second era of great expansion of the capitalist world-economy, 1730s-1840s*. Academic Press, New York.

WALLERSTEIN, I. (2011): *The Modern World System IV: Centrist liberalism triumphant, 1789–1914*. University of California Press.

ZAIČEVA, A. – ZIMMERMANN, K.F. (2012): *Returning Home at Times of Trouble? Return Migration of EU Enlargement Migrants during the Crisis*. IZA Discussion Papers No. 7111.

FÜGGELÉK

1. Függelék: Mikrocenzus 2016, nemzetközi vándorlás kiegészítő kérdőív

Mikrocenzus 2016

Nemzetközi vándorlás kiegészítő felvétel

Az elektronikus kérdőíven található kérdések és válaszlehetőségek

A kérdőívre a válaszadás önkéntes, az egyes kérdésekre külön-külön is lehetőség van „nem tudom/nem kívánok válaszolni” választ adni.

Most a jövőbeni terveiről szeretnék feltenni néhány kérdést.

A1. Tervezi-e, hogy a következő 2 éven belül külföldre költözik munka, tanulás vagy egyéb okból?

- igen
- nem
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

A2. A külföldre költözéssel kapcsolatos terveire a következők közül melyik igaz leginkább?

- még csak fontolgatja a lehetőséget
- komolyan foglalkozik a gondolattal
- már meghozta a döntést
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

A3. Milyen hosszú időtartamra tervezi a külföldi tartózkodást?

- 1 évnél kevesebb időre
- 1–2 évre
- 2 évnél hosszabb időre, de legfeljebb 5 évre
- 5 évnél hosszabb időre, de nem végleg
- akár végleg is
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

A4. Mely ország(ok)ba tervezi a költözést? Kérem, fontossági sorrendben legfeljebb 3 országot nevezzen meg!

Ország(ok) megnevezése:

- nem tudja
- nem kíván válaszolni

A5. Milyen tevékenységet tervez külföldön végezni?

Több választ is megjelölhet!

- munkavégzés
- tanulás, szakmai gyakorlat
- nyelvtanulás
- önkéntes tevékenység
- egyéb
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

A6. Ön több tevékenységet is megjelölt. Melyiket tekinti a legjellemzőbbnek?

- munkavégzés
- tanulás, szakmai gyakorlat
- nyelvtanulás
- önkéntes tevékenység
- egyéb
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

A7. Képzettségi szintjéhez viszonyítva milyen jellegű munkát vállalna külföldön?

- képzettségi szintjének megfelelő munkát
- akár képzettségi szintjénél alacsonyabb szintű munkát is
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

A8. Szakismeretéhez viszonyítva milyen munkát vállalna külföldön?

- eredeti szakmájában szeretne elhelyezkedni
- akár eredeti szakmájától eltérő területen is elhelyezkedne
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

A9. Milyen tanulmányokat szeretne folytatni külföldön?

- középfokú
- felsőfokú (főiskola, egyetem)
- doktori képzés (PhD vagy DLA)
- szakmai képzés (iskolarendszeren kívüli)
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

A10. Kivel tervez külföldre költözni?

Ha több személlyel is, kérjük, mindet jelölje!

- egyedül
- házastársával / élettársával / partnerével
- gyermekével
- szülőjével
- bérlőtárssal, munkatárssal
- egyéb személlyel
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

A11. Milyen célból vagy okból tervezi, hogy külföldre költözik?

Kérjük, legfeljebb 3 választ jelöljön!

- anyagi, megélhetési ok
- jobb munkafeltételek, életkörülmények
- szakmai ok (karrier lehetősége, tapasztalatszerzés)
- tanulmányi ok (jobb képzés, nyelvgyakorlás, külföldi diploma megszerzése)
- családi ok
- politikai, ideológiai ok
- teljesült a Magyarországra költözéskor kitűzött cél
- egyéb
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

A KÜLFÖLDI TAPASZTALATTAL RENDELKEZŐKRŐL (legalább 1 éves)

Korábban jelezte, hogy volt olyan időszak, amikor több mint egy évig külföldön élt. Most szeretnék feltenni néhány kérdést erre az időszakra vonatkozóan.

B12. Milyen tevékenységet végzett külföldön?

Több választ is megjelölhet!

- munkavégzés
- tanulás, szakmai gyakorlat
- nyelvtanulás
- önkéntes tevékenység
- egyéb
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

B13.1. Képzettségi szintjéhez viszonyítva milyen jellegű munkát végzett külföldön?

Ha több munkája is volt, kérjük, a legjellemzőbbet jelölje!

- képzettségi szintjének megfelelő munkát
- képzettségi szintjénél alacsonyabb szintű munkát
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

B13.2. Szakismeretéhez viszonyítva milyen munkát végzett külföldön?

Ha több munkája is volt, kérjük, a legjellemzőbbet jelölje!

- eredeti szakmájának megfelelőt
- eredeti szakmájától eltérőt
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

B14. Milyen foglalkoztatási formában dolgozott?

Ha több munkája is volt, kérjük, a legjellemzőbbet jelölje!

- alkalmazott, beosztott
- alkalmazott, vezető beosztásban
- alkalmi munkavállaló (eseti megbízással dolgozó, alkalmi munkás, napszámos)
- vállalkozó, akinek nincs alkalmazottja
- vállalkozó, akinek van alkalmazottja

- családja vállalkozásában segítő
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

B15. Milyen jellegű képzésben folytatott tanulmányokat külföldön?

Amennyiben több jellegű képzésben is folytatott tanulmányokat külföldön, kérjük, a legmagasabb fokút jelölje!

- alapfokú
- középfokú
- felsőfokú (főiskola, egyetem)
- doktori képzés (PhD vagy DLA)
- szakmai képzés (iskolarendszeren kívüli)
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

B16. Milyen gyakran, milyen rendszeresen látogatott Magyarországra a külföldön töltött időszak utolsó 12 hónapjában?

- havonta többször
- havonta egyszer
- 2–3 havonta
- 1–2 alkalommal
- egyáltalán nem volt Magyarországon ebben az időszakban
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

B17. Összesen mennyi időt töltött Magyarországon a külföldi tartózkodás utolsó 12 hónapjában?

- 3 hónapnál kevesebbet
- 3–6 hónapot
- több, mint 6 hónapot
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

B18. Kivel lakott együtt külföldön?

Ha több személlyel, kérjük, mindet jelölje!

- egyedül
- házastársával / élettársával / partnerével

- gyermekével
- szülőjével
- bérlőtárssal, munkatárssal
- egyéb személlyel
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

B19. Támogatta-e anyagilag Magyarországon élő családtagját külföld-ről?

- igen
- nem
- nem volt ekkor Magyarországon élő családtagja
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

B20. Magyarországon élő családtagja támogatta-e anyagilag külföldi tartózkodása során?

- igen
- nem
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

B21. Milyen célból vagy okból költözött (vissza) Magyarországra?

Több választ is megjelölhet!

- anyagi, megélhetési ok
- jobb munkafeltételek, életkörülmények
- szakmai ok (karrier lehetősége, tapasztalatszerzés)
- tanulmányi ok (jobb képzés, nyelvgyakorlás, magyar diploma megszerzése)
- családi ok
- politikai, ideológiai ok
- teljesült a kiköltözéskor kitűzött cél
- egyéb
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

B21. b. Ön több választ is megjelölt, melyiket tekinti a legjellemzőbbnek?

- anyagi, megélhetési ok
- jobb munkafeltételek, életkörülmények
- szakmai ok (karrier lehetősége, tapasztalatszerzés)
- tanulmányi ok (jobb képzés, nyelvyakorlás, magyar diploma megszerzése)
- családi ok
- politikai, ideológiai ok
- teljesült a kiköltözéskor kitűzött cél
- egyéb
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

B22. Az előbb említett külföldi tartózkodását megelőzően élt-e folyamatosan külföldön legalább egy évig? Ha igen, hányszor?

- nem, ez volt az egyetlen alkalom
- igen, ezen kívül 1 alkalommal
- igen, ezen kívül 2 alkalommal
- igen, ezen kívül 3 alkalommal
- igen, ezen kívül 4 alkalommal vagy többször
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

B23. Mikor és melyik ország(ok)ban élt korábban külföldön legalább egy évig? Mi volt ekkor a legjellemzőbb tevékenysége?

Kérjük, az utolsó három ilyen időszakot jelölje meg!

1. alkalom / 2. alkalom / 3. alkalom:

Külföldön tartózkodás kezdete (év): _____

Külföldön tartózkodás vége (év): _____

Az ország jelenlegi megnevezése: _____

Külföldi tartózkodás tevékenysége:

- munkavégzés;
- tanulás, szakmai gyakorlat
- egyéb
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

B24. Mikor kezdődött az első ilyen alkalom, amikor külföldön élt legalább egy évig folyamatosan?

- születésekor
- év:
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

A KÜLFÖLDI TAPASZTALATTAL RENDELKEZŐKRŐL (1 évnél kevesebb)

Korábban jelezte, hogy volt olyan időszak, amikor kevesebb, mint egy évig külföldön élt. Most szeretnék feltenni néhány kérdést erre az időszakra vonatkozóan.

C25. Kérem, nevezze meg az országot, ahol utoljára élt kevesebb, mint 1 évig!

EU-tagországban és Magyarországgal szomszédos országban települést is. Kérjük, a továbbiakban is erre az utolsó alkalomra vonatkozóan válaszoljon!

Az ország neve: _____

A település neve: _____

- nem tudja
- nem kíván válaszolni

C26. Melyik évben kezdődött és hány hónapon át tartott ez a külföldi tartózkodása?

Külföldön tartózkodás kezdete: év

Külföldön tartózkodás hossza, hónapok száma: hónap

- nem tudja
- nem kíván válaszolni

C27. Milyen tevékenységet végzett külföldön?

Több választ is megjelölhet!

- munkavégzés
- tanulás, szakmai gyakorlat
- nyelvtanulás
- önkéntes tevékenység
- egyéb
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

C28. Ön több tevékenységet is megjelölt. Melyiket tekinti a legjellemzőbbnek?

- munkavégzés
- tanulás, szakmai gyakorlat
- nyelvtanulás
- önkéntes tevékenység
- egyéb
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

C29. Mi volt a munkája, foglalkozása külföldön?

- foglalkozása: _____
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

C30. Képzettségi szintjéhez viszonyítva, milyen jellegű munkát végzett külföldön?

- képzettségi szintjének megfelelő munkát
- képzettségi szintjénél alacsonyabb szintű munkát
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

C31. Szakismeretéhez viszonyítva milyen munkát végzett külföldön?

- eredeti szakmájának megfelelőt
- eredeti szakmájától eltérőt
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

C32. Milyen foglalkoztatási formában dolgozott?

Ha több munkája is volt, kérjük a legjellemzőbbet jelölje!

- alkalmazott, beosztott
- alkalmazott, vezető beosztásban
- alkalmi munkavállaló (eseti megbízással dolgozó, alkalmi munkás, napszámos)
- vállalkozó, akinek nincs alkalmazottja
- vállalkozó, akinek van alkalmazottja
- családja vállalkozásában segítő

- nem tudja
- nem kíván válaszolni

C33. Milyen jellegű képzésben folytatott tanulmányokat külföldön?

Amennyiben több jellegű képzésben is folytatott tanulmányokat, kérjük, a legjellemzőbbet jelölje!

- alapfokú
- középfokú
- felsőfokú (főiskola, egyetem)
- doktori képzés (PhD vagy DLA)
- szakmai képzés (iskolarendszeren kívüli)
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

C34. Milyen gyakran, milyen rendszeresen látogatott Magyarországra a külföldön töltött időszakban?

- havonta többször
- havonta egyszer
- 2–3 havonta
- 1–2 alkalommal
- egyáltalán nem volt Magyarországon ebben az időszakban
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

C35. Összesen mennyi időt töltött Magyarországon a külföldön töltött időszakban?

- 3 hónapnál kevesebbet
- 3–6 hónapot
- több, mint 6 hónapot
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

C36. Kivel lakott együtt külföldön?

Ha több személlyel, kérjük, mindet jelölje!

- egyedül
- házastársával / élettársával / partnerével
- gyermekével

- szülőjével
- bérlőtárssal, munkatárssal
- egyéb személlyel
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

C37. Támogatta-e anyagilag Magyarországon élő családtagját külföldről?

- nem volt ekkor Magyarországon élő családtagja
- igen
- nem
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

C38. Magyarországon élő családtagja támogatta-e anyagilag külföldi tartózkodása során?

- igen
- nem
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

C39. Milyen célból vagy okból költözött (vissza) Magyarországra?

Több választ is megjelölhet!

- anyagi, megélhetési ok
- jobb munkafeltételek, életkörülmények
- szakmai ok (karrier lehetősége, tapasztalatszerzés)
- tanulmányi ok (jobb képzés, nyelvyakorlás, magyar diploma megszerzése)
- családi ok
- politikai, ideológiai ok
- teljesült a kiköltözéskor kitűzött cél
- egyéb
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

C39.b. Ön több választ is megjelölt. Melyiket tekinti a legjellemzőbbnek?

- anyagi, megélhetési ok
- jobb munkafeltételek, életkörülmények

- szakmai ok (karrier lehetősége, tapasztalatszerzés)
- tanulmányi ok (jobb képzés, nyelvgyakorlás, magyar diploma megszerzése)
- családi ok
- politikai, ideológiai ok
- teljesült a kiköltözéskor kitűzött cél
- egyéb
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

C40. Az előbb említett külföldi tartózkodását megelőzően élt-e külföldön egy évnél rövidebb ideig? Ha igen, hányszor?

- nem, ez volt az egyetlen alkalom
- igen, ezen kívül 1 alkalommal
- igen, ezen kívül 2 alkalommal
- igen, ezen kívül 3 alkalommal
- igen, ezen kívül 4 alkalommal
- igen, ezen kívül 5 alkalommal
- igen, ezen kívül 6 alkalommal
- igen, ezen kívül 7 alkalommal
- igen, ezen kívül 8 alkalommal
- igen, ezen kívül 9 alkalommal vagy többször
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

C41. Mikor és melyik ország(ok)ban élt korábban külföldön egy évnél rövidebb ideig? Mi volt ekkor a legjellemzőbb tevékenysége?

Kérjük, az utolsó három ilyen időszakot jelölje meg!

1. alkalom / 2. alkalom / 3. alkalom:

Külföldön tartózkodás kezdete (év): _____

Külföldön tartózkodás hossza (hónap): _____

Az ország jelenlegi megnevezése: _____

Külföldi tartózkodás tevékenysége:

- munkavégzés;
- tanulás, szakmai gyakorlat
- egyéb
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

C42. Mikor kezdődött az első ilyen alkalom, amikor külföldön élt egy évnél rövidebb ideig?

– születésekor

év:

– nem tudja

– nem kíván válaszolni

AZ ÁTMENETILEG KÜLFÖLDÖN TARTÓZKODÓKRÓL

A kérdőív kitöltése során azt válaszolta, hogy ez a személy átmenetileg külföldön tartózkodik. Most erre a személyre vonatkozóan szeretnék feltenni néhány kérdést.

D 43. Mióta él külföldön?

év hónap

– nem tudja

– nem kíván válaszolni

D44. Milyen tevékenységet végez külföldön?

Több választ is megjelölhet!

– munkavégzés

– tanulás, szakmai gyakorlat

– nyelvtanulás

– önkéntes tevékenység

– egyéb

– nem tudja

– nem kíván válaszolni

D45. Ön több tevékenységet is megjelölt. Melyiket tekinti a legjellemzőbbnek?

– munkavégzés

– tanulás, szakmai gyakorlat

– nyelvtanulás

– önkéntes tevékenység

– egyéb

– nem tudja

- nem kíván válaszolni

D46. Képzettségi szintjéhez viszonyítva, milyen jellegű munkát végez külföldön?

- képzettségi szintjének megfelelő munkát
- képzettségi szintjénél alacsonyabb szintű munkát
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

D47. Szakismeretéhez viszonyítva milyen munkát végez külföldön?

- eredeti szakmájának megfelelőt
- eredeti szakmájától eltérőt
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

D48. Milyen gyakran, milyen rendszeresen látogatott Magyarországra a kiutazás óta?

- havonta többször
- havonta egyszer
- 2–3 havonta
- 1–2 alkalommal
- egyáltalán nem volt Magyarországon ebben az időszakban
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

D49. Összesen mennyi időt töltött Magyarországon a kiutazás óta?

- 3 hónapnál kevesebbet
- 3–6 hónapot
- több, mint 6 hónapot
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

D50. Kivel lakik együtt külföldön?

Ha több személlyel, kérjük, mindet jelölje!

- egyedül
- házastársával / élettársával / partnerével
- gyermekével

- szülőjével
- bérlőtárssal, munkatárssal
- egyéb személlyel
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

D51. Milyen tevékenységet végzett közvetlenül a külföldre költözése előtt?

Ha több is igaz, a legjellemzőbb szerint jelölje!

- munkavégzés
- álláskeresés
- tanulás
- egyéb
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

D52. Támogatja-e anyagilag Magyarországon élő családtagját külföldről?

- igen
- nem
- nincs Magyarországon élő családtagja
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

D53. Magyarországon élő családtagja támogatja-e anyagilag külföldi tartózkodása során?

- igen
- nem
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

D54. Előreláthatólag mikor költözik vissza Magyarországra?

- év hónap
- nem tudja még pontosan az idejét
- soha

A TARTÓSAN KÜLFÖLDÖN TARTÓZKODÓKRÓL

Ön a Lakáskérdőív kitöltése során azt nyilatkozta, hogy ehhez a címhez kötődik olyan személy, aki jelenleg tartósan külföldön tartózkodik. Kérjük, az alábbi kérdéseket erre a személyre vonatkozóan töltsse ki!

E55. Neme:

- férfi
- nő

E56. Születési éve:

év

E57.1. Állampolgársága:

- magyar
- magyar és külföldi, mégpedig: _____
- nem magyar, mégpedig: _____
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E57.2. Mióta magyar állampolgár?

- születése óta
- Állampolgárság megszerzésének éve:
év óta

E57.3. Mióta külföldi állampolgár?

- születése óta
- Állampolgárság megszerzésének éve:
év óta

E58. A Lakáskérdőíven szereplő címen van az állandó otthona?

- igen
- nem
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E59. A Lakáskérdőíven szereplő cím:

- lakóhelye (bejelentett állandó lakcíme)
- tartózkodási helye (bejelentett ideiglenes lakcíme)

- nem bejelentett lakcíme
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E60. Hol volt a születéskori lakcíme?

település (város, község), Budapesten kerület megnevezése:

külföldi lakcím esetén az ország jelenlegi megnevezése:

EU-tagországban és Magyarországgal szomszédos országban település megnevezése:

- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E61. Jelenleg melyik külföldi országban, illetve településen él?

az ország jelenlegi megnevezése:

EU-tagországban és Magyarországgal szomszédos országban település megnevezése is:

- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E62. Mióta él folyamatosan külföldön?

év hónap

- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E63. Mi a törvényes családi állapota?

- nőtlen / hajadon
- házas
- özvegy
- elvált
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E64. Kivel lakik együtt külföldön?

Ha több személlyel, kérjük, mindet jelölje!

- egyedül
- házastársával / élettársával / partnerével
- gyermekével

- szülőjével
- bérlőtárssal, munkatárssal
- egyéb személlyel
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E65. Mi a legmagasabb befejezett iskolai végzettsége?

- általános (elemi, polgári) iskola 8. osztálya vagy kevesebb
- szakiskolai, szakmunkásképző iskolai bizonyítvány
- érettségi bizonyítvány (szakközépiskolai vagy gimnáziumi)
- érettségire épülő, vagy felsőfokú szakképesítő bizonyítvány
- főiskolai vagy egyetemi oklevél
- tudományos (PhD-, DLA- vagy kandidátusi) fokozat
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E66. Milyen tevékenységet végez külföldön?

Több válasz is jelölhető!

- munkavégzés
- tanulás, szakmai gyakorlat
- nyelvtanulás
- önkéntes tevékenység
- egyéb
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E67. Ön több tevékenységet is megjelölt. Melyiket tekinti a legjellemzőbbnek?

- munkavégzés
- tanulás, szakmai gyakorlat
- nyelvtanulás
- önkéntes tevékenység
- egyéb
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E68. Mi a jelenlegi munkája, foglalkozása?

- foglalkozása: _____
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E69. Képzettségi szintjéhez viszonyítva, milyen jellegű munkát végez külföldön?

- képzettségi szintjének megfelelő munkát
- képzettségi szintjénél alacsonyabb szintű munkát
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E70. Szakismeretéhez viszonyítva milyen munkát végez külföldön?

- eredeti szakmájának megfelelőt
- eredeti szakmájától eltérőt
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E71. Milyen foglalkoztatási formában dolgozik?

Ha több munkája is van, kérjük, a legjellemzőbbet jelölje!

- alkalmazott, beosztott
- alkalmazott, vezető beosztásban
- alkalmi munkavállaló (eseti megbízással dolgozó, alkalmi munkás, napszámos)
- vállalkozó, akinek nincs alkalmazottja
- vállalkozó, akinek van alkalmazottja
- családja vállalkozásában segítő
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E72. Milyen jellegű képzésben folytat tanulmányokat külföldön?

Amennyiben több jellegű képzésben is folytat tanulmányokat, kérjük, a legjellemzőbbet jelölje!

- alapfokú
- középfokú
- felsőfokú (főiskola, egyetem)
- doktori képzés (PhD vagy DLA)
- szakmai képzés

- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E73. Támogatja-e anyagilag Magyarországon élő családtagját külföldről?

- igen
- nem
- nincs Magyarországon élő családtagja
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E74. Magyarországon élő családtagja támogatja-e anyagilag külföldi tartózkodása során?

- igen
- nem
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E75. Milyen gyakran, milyen rendszeresen látogatott Magyarországra az elmúlt 12 hónapban?

- havonta többször
- havonta egyszer
- 2–3 havonta
- 1–2 alkalommal
- egyáltalán nem volt Magyarországon ebben az időszakban
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E76. Összesen mennyi időt töltött ez a személy Magyarországon az elmúlt 12 hónapban?

- 3 hónapnál kevesebbet
- 3–6 hónapot
- több, mint 6 hónapot
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E77. Milyen tevékenységet végzett közvetlenül a külföldre költözése előtt?

Ha több is igaz, kérjük, a legjellemzőbbet jelölje!

- munkavégzés
- álláskeresés
- tanulás
- egyéb
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E78. Mi volt itthon az utolsó munkája, foglalkozása, mielőtt külföldre költözött?

- foglalkozása: _____
- soha nem dolgozott a külföldre költözése előtt
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E79. Mennyire tartja valószínűnek, hogy ez a személy 3 éven belül Magyarországra költözik?

- nagyon valószínűnek tartja
- inkább valószínűnek tartja
- inkább nem tartja valószínűnek
- biztosan nem költözik Magyarországra
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E80. A jelenlegi külföldi tartózkodását megelőzően élt-e külföldön folyamatosan legalább egy évig? Ha igen, hányszor?

- nem, ez volt az egyetlen alkalom
- igen, ezen kívül 1 alkalommal
- igen, ezen kívül 2 alkalommal
- igen, ezen kívül 3 alkalommal
- igen, ezen kívül 4 alkalommal vagy többször
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E81. Mikor kezdődött az első ilyen alkalom, amikor külföldön élt legalább egy évig folyamatosan?

- születésekor
- év:
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

LEZÁRÓ KÉRDÉSEK

U82. Az a személy válaszolt a kérdésekre, akire a kérdőív vonatkozik?

- igen
- nem

Most az Ön elégedettségére vonatkozó kérdések következnek.

U83. Összességében mennyire elégedett Ön...

Kérjük, fejezze ki válaszát 0-tól 10-ig egy számmal! A 0 jelentése, hogy „egyáltalán nem vagyok elégedett”, a 10 jelentése „kifejezetten elégedett vagyok”.

az életével mostanában?

0 / 1 / 2 / 3 / 4 / 5 / 6 / 7 / 8 / 9 / 10

a háztartása anyagi helyzetével?

0 / 1 / 2 / 3 / 4 / 5 / 6 / 7 / 8 / 9 / 10

U84. Mennyire néz Ön reményvesztetten vagy bizakodóan a jövőbe?

Kérjük, fejezze ki válaszát 0-tól 10-ig egy számmal! A 0 jelentése, hogy „teljes mértékben reményvesztetten”, a 10 jelentése „teljes mértékben bizakodóan”.

0 / 1 / 2 / 3 / 4 / 5 / 6 / 7 / 8 / 9 / 10

KÖSZÖNJÜK, HOGY VÁLASZAIVAL HOZZÁJÁRULT A KUTATÁS SIKERÉHEZ!

2. Függelék: Családi segítségnyújtás adatfelvétel kérdőíve

Családi segítségnyújtás

1. Hányan élnek a lakcímen életvitelszerűen? Gondoljon azokra, akik éjszakai pihenésüket általában, a hét nagyobb részében itt töltik, innen járnak iskolába, dolgozni, stb.! Gondoljon azokra is, akik nincsenek ide bejelentve! (A01)

..... fő

2. Volt-e olyan személy, aki külföldről pénzbeli vagy bármilyen egyéb támogatást nyújtott az Önök háztartásának 2016-ban? Egyéb támogatás esetén tárgyra vagy szolgáltatásokra gondoljon! (A02)

igen

nem VÉGE A KIKÉRDEZÉSNEK

3. Hány személytől kaptak támogatást külföldről? (A03)

..... fő

4. Beleszámolta-e ezen személyt/személyeket, amikor a háztartásban életvitelszerűen élőkről kérdeztük? (A04)

igen

nem

Az itt élő személyek közül arra a személyre vonatkozóan szeretnénk kérdéseket feltenni, aki a legnagyobb összeggel járult hozzá a háztartás kiadásaihoz.

5. Neme? (H05)

férfi

nő

6. Melyik évben született? H06)

.....

7. Milyen állampolgársággal rendelkezik? (H07A)

magyar

magyar és külföldi, éspedig:

nem magyar, éspedig: .....

8. Milyen szerepet tölt be a háztartásban, családban? (H08)

- egyedül élő
- házastárs, élettárs, partner
- gyermek
- szülő, nagyszülő
- más rokon személy
- nem rokon személy

9. Mi a legmagasabb iskolai végzettsége? (H09)

- általános (elemi, polgári) iskola 8. osztálya vagy kevesebb
- szakiskolai, szakmunkásképző iskolai bizonyítvány
- érettségi bizonyítvány (szakközépiskolai vagy gimnáziumi)
- érettségire épülő, vagy felsőfokú szakképesítő bizonyítvány
- főiskolai vagy egyetemi oklevél
- tudományos (PhD-, DLA- vagy kandidátusi) fokozat
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

Említette, hogy külföldről támogatták Önöket 2016-ban. A következőkben ezzel kapcsolatban szeretnénk néhány kérdést feltenni.

10. Milyen formában kapták a külföldi támogatást? (H10)

- pénzbeli támogatást kaptak FOLYTATÁS A 11. KÉRDÉSSEL
- egyéb támogatást kaptak, gondoljon tárgyra vagy szolgáltatásra FOLYTATÁS A 14. KÉRDÉSSEL
- mindkettőt kaptak FOLYTATÁS A 11. KÉRDÉSSEL

HA KAPTAK PÉNZBELI TÁMOGATÁST:

11. A külföldön élő személytől vagy személyektől 2016 során hány alkalommal kaptak pénzbeli támogatást? (H11A)

- egyszeri alkalom volt
  - több alkalom volt, éspedig: .....
- (lenyíló listán az érték: 2, 3, ..., 11, 12, 12-nél több)

12. Kérjük, becsülje meg forintban, vagy egyéb devizában, hogy mekkora értékben kapott a háztartás pénzbeli támogatást külföldről, egész évben 2016-ban összesen? (H12A1)

..... Forintban
..... Egyéb deviza EUR, USD, stb. (néhány megadott deviza)

- lenyíló menüben a deviza választó FOLYTATÁS A 13. KÉRDÉSSEL
Nem válaszolás esetén kategóriákban jelölje!

12/b És azt megmondaná-e, hogy a következő kategóriák közül mekkora összeget kaptak összesen 2016-ban? (H12B)

- 100 ezer Ft, vagy kevesebb
- 101 – 150 ezer Ft
- 151 – 200 ezer Ft
- 201 – 250 ezer Ft
- 251 – 300 ezer Ft
- 301 – 400 ezer Ft
- 401 – 500 ezer Ft
- 501 – 600 ezer Ft
- 601 – 700 ezer Ft
- 701 – 800 ezer Ft
- 801 – 900 ezer Ft
- 901 – 1 millió Ft
- 1 – 2 millió Ft
- 2 millió forint felett

13. Jellemzően mire használták fel ezeket a külföldről kapott pénzeket? Több válasz is megjelölhető! (H13)

- Napi megélhetési költségek fedezésére (pl. rezsi, étkezés)
- Hiteltörlesztésre
- Megtakarításra
- Nagyobb értékű vagyontárgy vásárlására
- Ingatlan vásárlására – felújításra
- Utazásra, szabadidős tevékenységre, szórakozásra
- Egyéb, és pedig: .....

HA KAPTAK EGYÉB, NEM PÉNZBELI TÁMOGATÁST:

14. Milyen egyéb, nem pénzbeli támogatást vagy támogatásokat kaptak külföldről 2016-ban? Több válasz is megjelölhető! (H14)

- Autó, egyéb jármű
- Ingatlan
- Infokommunikációs eszközök (tablet, számítógép, stb.)
- Nagyértékű vagyontárgyak (ékszer, festmény, bútor)
- Szolgáltatások (utazás, egészségügyi ellátás, oktatás)
- Egyéb, éspedig: (pl. háztartási eszközök, élelmiszer, ruhanemű)

.....

15. Becsülje meg, hogy ennek forintban vagy egyéb devizában kifejezett értéke körülbelül mekkora lehetett összesen? (H15A1)

..... Forintban

..... Egyéb deviza EUR, USD, stb. (néhány megadott deviza)

- lenyíló menüben a deviza választó FOLYTATÁS A 16. KÉRDÉSSSEL
Nem válaszolás esetén kategóriákban jelölje!

15/b És azt megmondaná-e, hogy a következő kategóriák közül mekkora lehetett ennek forintban kifejezett értéke összesen? (H15B)

- 100 ezer Ft, vagy kevesebb
- 101 – 150 ezer Ft
- 151 – 200 ezer Ft
- 201 – 250 ezer Ft
- 251 – 300 ezer Ft
- 301 – 400 ezer Ft
- 401 – 500 ezer Ft
- 501 – 600 ezer Ft
- 601 – 700 ezer Ft
- 701 – 800 ezer Ft
- 801 – 900 ezer Ft
- 901 – 1 millió Ft
- 1 – 2 millió Ft
- 2 millió forint felett

16. Küldött-e az Önök háztartása 2016 folyamán valamely tartósan, 1 évet meghaladóan külföldön tartózkodó személynek pénzbeli vagy egyéb nem pénzbeli támogatást? (H16)

- igen
 nem FOLYTATÁS A 18. KÉRDÉSSEL

17. Ennek forintban vagy devizában kifejezett értéke körülbelül mekkora lehetett? (H17A1)

..... Forintban

..... Egyéb deviza EUR, USD, stb. (néhány megadott deviza)

- lenyíló menüben a deviza választó FOLYTATÁS A 18. KÉRDÉSSEL
Nem válaszolás esetén kategóriákban jelölje!

17/b És azt megmondaná-e, hogy a következő kategóriák közül ennek forintban kifejezett értéke mekkora lehetett? (H17B)

- 100 ezer Ft, vagy kevesebb
 101 – 150 ezer Ft
 151 – 200 ezer Ft
 201 – 250 ezer Ft
 251 – 300 ezer Ft
 301 – 400 ezer Ft
 401 – 500 ezer Ft
 501 – 600 ezer Ft
 601 – 700 ezer Ft
 701 – 800 ezer Ft
 801 – 900 ezer Ft
 901 – 1 millió Ft
 1 – 2 millió Ft
 2 millió forint felett

HÁZTARTÁS JÖVEDELME

18. Becsülje meg, mekkora a háztartásuk átlagos havi nettó bevétele a külföldről kapott támogatások nélkül! Gondoljon az összes Magyarországon kézhez kapott összegre, beleértve a vállalkozásból, pénzügyi befektetésből származó jövedelmet, a szociális ellátásokat és a nyugdíjakat is! (H18A)

.....Ft

Nem válaszolás esetén kategóriákban jelölje!

18/b És azt megmondaná-e, hogy a következő kategóriák közül melyikbe tartoznak? (H18B)

- 100 ezer Ft, vagy kevesebb
- 101 – 150 ezer Ft
- 151 – 200 ezer Ft
- 201 – 250 ezer Ft
- 251 – 300 ezer Ft
- 301 – 400 ezer Ft
- 401 – 500 ezer Ft
- 501 – 600 ezer Ft
- 601 – 700 ezer Ft
- 701 – 800 ezer Ft
- 801 – 900 ezer Ft
- 901 – 1 millió Ft
- 1 – 2 millió Ft
- 2 millió forint felett

SZEMÉLYI KÉRDŐÍV A TÁMOGATÁST KÜLDŐKRE (MINDEN TÁMOGATÁST KÜLDŐRE)

Ha a 3. kérdésben 1-nél több főt jelölt meg, akkor valamennyi személyre külön személyi kérdőívet kell kitölteni. Kérjük, minden egyes személyre vonatkozóan válaszoljon az alábbi kérdésekre! Kérjük, kezdje azzal, akitől a legtöbb támogatást kapták!

19. A támogatást küldő személy neve? (S01T1)

- férfi
- nő

20. Melyik évben született? (S02T1)

.....

21. Mi a legmagasabb iskolai végzettsége? (S03T1)

- általános (elemi, polgári) iskola 8. osztálya vagy kevesebb
- szakiskolai, szakmunkásképző iskolai bizonyítvány
- érettségi bizonyítvány (szakközépiskolai vagy gimnáziumi)
- érettségire épülő, vagy felsőfokú szakképesítő bizonyítvány

- főiskolai vagy egyetemi oklevél
- tudományos (PhD-, DLA- vagy kandidátusi) fokozat
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

22. Hogyan kötődik az Önök háztartásához, családjához az a személy, aki külföldön tartózkodik (tartózkodott)? (S04T1)

- házastárs, élettárs, partner
- gyermek
- szülő, nagyszülő
- más rokon személy
- nem rokon személy

23. A támogatást küldő személy melyik országban élt 2016-ban? Amennyiben több országban, akkor jelölje azt, ahonnan a legtöbb támogatást nyújtotta! (S05T1A)

- Amerikai Egyesült Államok
- Ausztrália
- Ausztria
- Egyesült Királyság
- Hollandia
- Írország
- Németország
- Svájc
- Svédország
- Egyéb
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

24. A támogatást küldő személy mikor költözött külföldre? Ha többször is élt külföldön 2016-ban, akkor kérjük, arra az időszakra gondoljon, amikor a legtöbb támogatást nyújtotta! (S06T1A1)

.....év, ...hónap

- Az adott országban született
- nem tudja FOLYTATÁS A 25/b KÉRDÉSSEL
- nem kíván válaszolni FOLYTATÁS A 25/b KÉRDÉSSEL

25. Mikor költözött, vagy várhatóan mikor fog Magyarországra költözni? (S07T1A1)

.....év, ...hónap FOLYTATÁS A 26. KÉRDÉSSSEL

Nem tervezi, hogy Magyarországra költözik FOLYTATÁS A 26. KÉRDÉSSSEL

nem tudja FOLYTATÁS A 25/b KÉRDÉSSSEL

nem kíván válaszolni FOLYTATÁS A 25/b KÉRDÉSSSEL

25/b A támogatást küldő személy mennyi időt töltött külföldön? Ha többször is élt külföldön, akkor kérjük, arra az időszakra gondoljon, amikor a támogatást nyújtotta! (S07T1B)

12 hónapnál kevesebb időt

12 hónapot vagy többet

26. 2016 folyamán összesen hány hónapot töltött külföldön? (S08T1)

.....

27. Milyen módon VAGY módokon kaptak pénzbeli támogatást az adott személytől? Több válasz is megjelölhető! (S09T1)

Készpénzben

Banki átutalással valamely háztartástag bankszámlájára FOLYTATÁS A 29. KÉRDÉSSSEL

Készpénzáttalalással (pl. Western Union, Moneygram) FOLYTATÁS A 29. KÉRDÉSSSEL

Egyéb, éspedig: ..... FOLYTATÁS A 29. KÉRDÉSSSEL

28. Ha készpénzben kapták, ennek mi az oka? Több válasz is megjelölhető! (S10T1)

Így olcsóbb

Így gyorsabb

A támogatást küldő személy gyakran hazajár

A támogatást küldő személy készpénzben kapja a fizetését

A támogatást küldő személynek nincs külföldi bankszámlája

A fogadó háztartásnak nincs bankszámlája

Egyéb, éspedig: .....

KÜLFÖLDÖN ÉLŐ SZEMÉLY ÉLETKÖRÜLMÉNYEI KÜLFÖLDÖN

29. A külföldön élő személy a következő csoportok közül melyikbe tartozott? Kérjük, 2016-os külföldi tartózkodására gondoljon! (S11T1)

- Dolgozik
- Munkanélküli FOLYTATÁS A 31. KÉRDÉSSEL
- Nyugdíjas FOLYTATÁS A 31. KÉRDÉSSEL
- Tanuló FOLYTATÁS A 31. KÉRDÉSSEL
- Egyéb FOLYTATÁS A 31. KÉRDÉSSEL

30. Mi volt a munkája, foglalkozása külföldön? (S12T1A)

.....

31. A külföldi tartózkodása alatt hány alkalommal látogatott Magyarországra 2016-ban? (S13T1) (lenyíló listán az érték) (nullától – 12-ig, 12-nél több alkalom)

.....

- nem tudja
- nem kíván válaszolni

32. Kivel lakott együtt külföldön? Ha több személlyel is, kérjük, mindet jelölje! (S14T1)

- egyedül
- házastársával, élettársával, partnerével
- gyermekével
- szülőjével
- bérlőtárssal, munkatárssal
- egyéb személlyel
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

33. 2016-ban a támogatást küldő személynek mekkora jövedelme volt külföldön? (S15T1)

	A jövedelem összege	Pénznem	Éves vagy havi?	Bruttó vagy nettó?	Nem tudja / Nem kíván válaszolni
Jövedelem					